

meddobje

XVII 81 1

UVODNIK: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), SI VINIERAS (1)

POEZIJA IN PROZA: VLADIMIR KOS (JAPONSKA), PESMI (2), ZA MAJSKO KARTOTEKO (14) * FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), BOROVCY (4) * JOŽE CUKALE (INDIJA), DVE PESMI (12).

RAZPRAVE: VINKO BRUMEN (ARGENTINA), FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI (15) * VINKO BELIČIČ, (ITALIJA), „JAZ SEM TOPOL SAMUJOČ“ (36) * TINE DEBELJAK (ARGENTINA), JULJUSZ SLOWACKI (57).

PREVODI: TINE DEBELJAK (ARGENTINA), ODA NA SLOVANSKEGA PAPEŽA (55) * KAREL RAKOVEC (ARGENTINA), POSNETI SONETI II. (63).

KRITIKE: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), KAREL MAUSER IN FRANCE BALANTIČ (71) * KAREL RAKOVEC (ARGENTINA), BORIS PAHOR, SPOPAD S POMLADJO (74).

ZAPISI: JANEZ GRUM (USA), OB PETINTRIDESETI OBLETNICI KOČEVSKE IZJAVE DUHOVNIKOV IN BOGOSLOVCEV (76).

UMETNIŠKA PRILOGA: : akad. slikar BOŽIDAR TED KRAMOLC (KANADA), PASTELI.

entresiglo

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

Leto XVII

1 9 7 9

Št. 1

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA, UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ.

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES,
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 104. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan v juliju 1979.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Buenos Aires Argentina

Redactor: France Papež - Editor responsable: Pbro. Ladislav Lenček

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1407500

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de julio de 1979 en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
1407

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

PL 1286/1981

FRANCE PAPEZ

SI VINIERAS

Estoy en la frontera de dos reinos
y si vinieras por aquí
a cualquier hora del día
te recibiría entre arena y piedras
y te llevaría enseguida a la casa
— que es un lugar de mi tierra,
de sus dolores y sus alegrías.
El cielo sería alto
como una piedra azul,
bordado como una caracola marina
entre la infinidad del agua y arena.
Entraríamos
y tus manos tocarían la sustancia de la casa,
reconociéndole la energía solitaria,
una existencia amarrada en el tiempo
y un lugar remoto.
Encontrarías los rincones llenos de palabras,
que son pequeños trozos de mi tierra lejana
y yo te preguntaría por las cosas de esa tierra,
por sus flores y sus frutos
y también por la vida
de esa dulce juventud,
que vino como una flor desde la tierra,
y se fue como una flor...
Todo cambia,
menos la cruz de Teotihuacan!
Aquí nos entenderíamos en una posición
definitiva,
en problemas recordados,
si vinieras
a través de las playas,
bajo un sol fuerte
y entrarías en mi casa.

ČOLNI Z VONJI SREČNIH ROŽ

Čakajte me za trenutek
z jadrnic oblaki:
rad bi vam s to pesmijo
zgradil domač pristan!

Morda se več ne srečamo
za isto praznovanje.
Morda že zdaj za pod smehljaj
pleto nam črni trak.

Slavčki v borovcih, žgolite
v mojih strun besede:
rad bi zmeraj v tak zelen spomin
prisluškoval!

Poljana davi
v pajkov pajčolan se je jokala.
Čebele skoraj več ne plešejo
oblik za med.

Veter, dahni mi v srce –
še enkrat šepetaje
tiste stare božje misli
plodnega prahu!

V nestalnosti je z žoltim peskom
moja prst posuta
in čolnov z vonji srečnih rož
ni več na breg nazaj...

BELOMODRO POROČILO

Nekje v megli izhlapevanja luč se širi. Tako je zmeraj v finalu tajfuna. Tako izzveni na strganjih žicah. Nebo odgrne zaveso za vhod v modrine. Na cest škrbine, na veje razklane smehljaje se s čistim občudovanjem. Gore zvene po škrjančkovo v strte njive, obraz da dvigmejo v dvorec poletja, obljubljen, če vrnejo se s poraza. Metulj z odprtimi krili leži na vodi; in luč drsi trepetaje po svili; pod prsti je poročilo o roži.

*Ne bom nič več zdaj prestavil v molitev Tebi.
Ti veš, kako so nam zvrgli svobodo. O Bog, naj
ne bomo zadnji Slovenci!*

FRANCE PAPEŽ

BOROVCI

Kako poldrugo uro hoda od Srebrne reke proti Svetemu Martinu, na severozahodnem delu velikega Buenos Airesa, stoji gozdič, kjer so v obsegu dveh ali treh kilometrov zasajeni borovci, araukarije in smreke; na robu gozdiča je vrsta visokih evkaliptov in sem ter tja se košati kak hrast. Široka cesta, ki gre iz Olivosa in ob kateri se na gosto vrsté širokolistni beli topoli, preseka po sredi tisti gozdič, ki je bil pred bogve kolikimi leti park, zdaj pa ga bolj in bolj stiskajo hiše in ceste in v nekaj letih bo izginil v poplavi naselja, le sem in tja bo še kak lastnik pustil napol okleščeno drevo na svojem obzidanem vrtu. Gosto travo in koprivje, ki se razrašča pod drevesi in v poletni suši porumeni, stolče jesensko deževje med kamenje in suhe veje; vlažni veter od reke in nevihte pokrijejo zemljo z listjem in igličjem, vržejo na tla odlomljeno vejo, nagnejo ostarelo drevo. Gnitje in živa rast razširjata vonj po gozdnem. Temne krošnje borovcev, araukarij in drugih dreves so vsako leto bolj visoke, debela so polnejša, a ljudje sekajo veje, ki jih je mogoče doseči s tal, nato se vzpenjajo višje in lomijo in žagajo, tako da štrle iz drevesnih debel kratki, suhi okleščki, oblitni z zdravilno smolo. Na spomlad se iz suhih trav, koreninja in dračja dvigne novo zelenje in prerašča trhljad, borovci ozelené bolj v temno, igličje se zgosti in utrdi. V decembru, ki je v teh krajih začetek poletja, najdeš pod drevjem in češminovim grmovjem še vedno cveteče velikonočnice s tistimi lepimi, vijoličastimi cveti.

Matej Čelesnik je prišel v tisti gozdič že v prvih letih svojega bivanja v zdomstvu. V nekem poletnem večeru se je peljal domov, vračajoč se iz obiska pri prijatelju, ki je stanoval na pobočjih ob reki. Takrat je bilo še malo pozidanega, predmestje še ni prišlo do tja; cesta je vodila dober kilometer med drevjem in gmajnskim svetom. Za trenutek je Mateja zajelo občutje, ko da bi se znašel v domači pokrajini, v tisti dolensko roški. – Drevesa niso bila tako gosta, pa so le nudila nekaj tistega, kar je človeku iz gozdnatih krajev tako potrebno.

Večina zdomcev ni poznala v prvem času kakega posebnega domotožja – bili so preveč zaposleni z življenjem v nov svet. Pretek-

lost je bila že nekoliko odmaknjena, začeti je bilo treba novo življenje, nehati s popotništvom, zavreči strah, odpreti na stežaj okna soncu. Pogrešali so morda slovensko pokrajino – da, skoraj vsi tisto našo gorsko in gozdnato. V teh daljnih južnih krajih novega sveta je zemlja drugačna, časi so obrnjeni, zime pravzaprav ni, pomlad traja – dejal bi – samo nekaj dni, dokler ne odcvetó limone in oranže. Nato pride poletje.

Matej se ni vrnil mnogo let na tisti kraj, kjer se je gozd bojeval za svoj obstoj in kjer so drevesa počasi izgubljala tla. Življenje ga je vzelo in ovilo v svoje zaplete, tukajšnja zemlja ga je sprejela. Leta in leta se je prepuščal enoličnim valovom morja ameriške vsakdanjosti; predajal se je velikomestnemu nemiru in iskanju, spoznaval predmestja, dokler ni končno dobil stalno zaposlitev v knjigovodstvu velike tekstilne tovarne v severnih predmestjih. Najel si je stanovanje v Platanos, v kraju, ki je kake pol ure oddaljen od gozdiča borovcev, araukarij in evkaliptov. Od takrat se je Matej dostikrat podajal v gozdnato naravo, hodil po poteh, iskal steze, ki vodijo med drevjem in se izgublajo med hišami. V tem okolju je prebiral Prešerna, Kosovela, Balantiča; tu je ohranjal nekako intimno povezanost z naravo domovine. Legal je v travo in zelenje, strmel v nebo, premišljal. Začel je pisati spomine – teklo je že dvajseto leto zdomstva. Tu se je spravil tudi na pisanje študije o vlogi narave in pokrajine v bojih slovenske revolucije med drugo svetovno vojno. Vsa snov mu je dobivala v teh krajih posebno prizadetost in občutenost.

Matej je hodil redno v slovensko družbo in iskal bližino svojih ljudi, a ni govoril rad o stvareh preteklosti in vojne. Vse je obdržal v sebi, čuteč da so besede premalo močne. Skušal je pozabiti na tiste stvari, ki so nas tako ranile. Bilo je v drugem svetu in v drugem času, čeprav je v nas in nenehno prisotno. Zato je bila pozaba lahko samo površinska in začasna. Vse tisto najhuje in končno je bilo v Mateju eksistenčno vglobljeno in že kar metafizično zarezano. V tej atlantski ravnini, ki se od morja in od gosto naseljenih bregov reke širi v nekoliko meglovito pampsko neskončnost, se je Matej reševal – za življenje in novo vero v človeka. In to ni bilo lahko, vsaj v začetku ne. V poletjih je šel dostikrat v kontinentalno ravnino, ven iz predmestnih naselij, in se potapljal v trave, ki v lahnem vetru valujejo kot neskončno sivozeleno morje. Zapletel se je v suho vejevje, pod katerim se belí kost, razgaljal se soncu, hodil po spranem kamenju in pesku ob reki, se zaril v prst in listje in bil spet zdrav in miren. Trda ameriška resničnost, kjer je vse utilitarno in tehnično, mu je postajala znosnejša – zadovoljen je bil z njeno objektivno stvarnostjo. Postal je celo prepričan, da je to življenje zanj najbolj pravilno.

Bil je Dolenjec in Dolenjci so, kot je dejal Levstik, dobri in veseli ljudje; ne brigajo se za malenkosti, znajo ločiti trdno od bežnega, dobro od slabega.

Matej se je navadil zdomstva in bil vedno bolj prepričan, da je odrešujoče. In vendar je ždela v njem neka globlja tragika in podzavest usodnosti. Zdomstvo se mu je zdelo kot vrnitev iz Golgote – včasih tudi kot zadnja pot na Golgoto. Iz vseh slovenskih krajev so se zbrali naši ljudje na teh ameriških poteh in šli kot pisana procesija, pojoč, za banderami, za križem. Matej se je spomnil na Cankarjevega Kurenta, ki ga je prebiral, ko je v taboriščih v Italiji čakal na odhod v Ameriko. Zdaj je spet vzel orumenelo knjigo in spoznal, da je zdomstvo v sebi nekaj žalostnega, vendar sublimiranega; da ni spočeto ob vinu in razuzdanem veselju, ampak ob krvi, ognju in zavestni veri v človekost.

Zgodba slovenskega fanta na poti v Ameriko — stara zgodba. Morda je to zgodba vseh naših ljudi. Pot preko morja in — po dvajsetih, tridesetih letih — vračanje ali vrnitev v slovensko domovino. Pa naj bo to vračanje kakršnokoli — stvarno, resnično, utopično, spominsko ali umetniško ustvarjalno — v vsakem od nas je, vsak ima v tem svojo zgodbo.

V domačem in zaupljivem okolju Suhe krajine, med Hinjami in Starim logom, se je Matej že zgodaj naučil gledati človeka usodno povezanega z zemljo. Revna dežela, polna nečesa osebnostnega in starega slovenskega. Zemlja, ki ne daje mnogo, a pod rokami svojih ljudi drhti dražljivo in skrivnostno.

Matej je živel dvajset let v tistem revnem, a slovesno razgibanem okolju. Revolucija ga je odtrgala iz dolenjskih vasi in poti, ki se vijejo med suhimi hribi in njivami, med trtami in gozdovi. Ob razpadu Italije so ga vzeli partizani, ali bolje, pridružil se jim je, ker ni bilo drugega izhoda. Tako je bilo s fanti in možmi v tistem času: vstopili so kot prostovoljni mobiliziranci v partizane, vendar so mnogi pozneje prešli v ustanovljajoče se domobranstvo. Matej je v jesenskih mesecih leta trinštiridesetega preživel v odredu, ki se je povečini premikal v trikotu med Kočevjem, Novim mestom in Črnomljem. Bojev v tistih mesecih skoraj ni bilo. Partizanski odredi so bolj taktizirali in prehajali iz položaja na položaj. V začetku januarja štiriinštiridesetega se je Matej znašel na severnem pobočju Roga, med Podstenicami in Starim logom. Neki popoldan ga je poslal komandir v patrolo z dvema mlajšima tovarišema, tudi mobilizirancema. Tisti večer, v dežju in nevihti, so se vsi trije izgubili — slučajno ali namerno, kdo bi mogel vedeti. Takrat sta vladala naključje in negotovost; kar je človek namerjal, se ni zgodilo, česar ni pričakoval, je bilo dostikrat usodno blizu.

Tisto noč se je Matej ob treh zjutraj oglasil na domu in drugo noč odšel v Žužemberk, kjer se je pridružil domobrancem. Iz Žužemberka je bil kmalu poslan v Ljubljano in dodeljen v četo telefonistov, ki je imela svoj sedež najprej v Srednji tehnični šoli, nato na gradu.

Ni mogoče povedati, kaj se je v tistem času godilo v Ljubljani — v stari Ljubljani, polni slave in vednosti — in kaj se je godilo po Dolenjskem, Kočevskem, Notranjskem in drugod. Kot še malo kje po svetu, je bilo pri nas že na pohodu tisto osnovno prevratno, ki ga naznanjajo in spremljajo stiske in bolezni, lakota in smrt. Sonce je postalo črno kakor raševina, mesec je bil rdeč kot kri.

V tesnobi časa je Matej odkrival v sebi neko globljo slo po življenju. Čutil je, da ga neusmiljeno veže oklep bližnje usodnosti, obenem pa je doživljal sproščenost in osnovno pripravljenost za sprejetje vsega. V četi telefonistov je bilo dosti dela — hodili so po terenu, med edinicami, sem in tja doživljali napade. Sproščene sile revolucije so se razbesnele v najtemnejše poglavje slovenske zgodovine. Kot v nekak otopel odgovor na stisko se je Matej začel učiti angleščine; pričakoval je in želel, da bi zavezniki uredili zmešanost dejanj in časa. A zgodilo se je drugače — kot ni nihče pričakoval.

Ko je v zdomstvu premišljal o odhodu iz Ljubljane v prvih dneh maja petinštiridesetega in o bivanju pod šotori v Vetrinju, o vračanju domobrancev in potem o vsem, kar je sledilo, ga je navdajal občutek nekakšne grozotne, prabitne omame, neizrazne tesnobe in slepe moči prirodnih sil. Iz Vetrinja ni šel s tistimi desettisoči nazaj v Slovenijo, ampak se je na svojo roko napotil na samotno kmetijo na severni strani Vrbskega jezera in tam preživel tiste poletne mesece, ki so s tako silo udarili v zgodovino. Ni se čutil krivega, ker je v resnici odšel naskrivaj iz taborišča in ker si je na ta način rešil življenje. Bil je prepričan, da je nesmiselno misliti na krivdo ob taki usodnosti. In vendar se mu je v najglobljem in najskritejšem biti vzbudilo vprašanje: ali je bilo res pravilno, da sem odšel? Ali ni bila moja pot s prijatelji in tovariši? Kamor so šli oni. . . . Dogajalo se je, da ga je iznenadila očitajoča misel, občutek nečesa nestorjenega, neizpolnjenega, nedokončanega. Ali pa morda ni življenje najvišji zakon? Ali ni bil njegov odhod iz vetrinjskega taborišča bolj slučaj, kot namerno dejanje? V tistih dneh je bila osnovna nujnost rešiti življenje. In vendar je Matej včasih presenetil lastno misel o resnici, ki je nj doživel in kj se ji ni dal ves.

Pravzaprav je iskal v tem spodnjem ameriškem svetu bolj kot

zunanji uspeh notranje prečiščenje. Ni čutil tistega navadnega domotožja, ampak globljo prizadetost, ki ga je silila v uveljavljanje v kraju, kjer je zagrizeno sprejemanje zdanjosti edino vredno. In vendar je nenehno težil v duhovno podjetnost. Premišljanju se je vdajal, dejal bi, z neko poetično trezno razsodnostjo. Ni bil odmaknjen zdromskemu okolju, hodil je po domovih, obiskoval prireditve in vse, kar je v tukajšnjem zdromskem okolju slovenskega, vendar se je najraje podajal v kraje, ki se v teh zemljah nekako približujejo krajem in podobam domovine. Eden takih je morda svet ob Srebrni reki, okrog Olivosa in Svetega Izidorja, ki se spušča kolikor toliko strmo proti vodi in je na mnogih mestih poraščen z drevjem in grmovjem — kot pri nas. Počasi in nekako po naše — bi dejal — se premika čas med zelenimi strminami in s soncem obsijanimi pobočji. Je nekaj drugega, kot v notranjosti kontinenta, tam res občutiš tujino, oddaljenost in drug svet. Ali pa v prijaznem okolju blizu Platanos, kjer stoji tisti gozdlič borovcev in evkaliptov — to so redki podaljški domačega sveta.

Matej je v času mnogih let spoznal zaupnosti teh zemljá. Čutil je, kako zorijo v njem podobe iz gornjega sveta in preteklosti. In kako zorijo tudi rane, ki jih čas zapre, a ne more zaceliti. Ko je pred tridesetimi in več leti prišel v te ameriške rasežnosti, ni mislil na drugo, kot na nov začetek, na sprejetje vsega, kar je tukajšnjega. Pozneje se mu je to vrednotenje usmerilo spet v preteklost in v precenitev lastnega zdomstva in slovenstva. V tem južnem svetu, ki je povečini sončen in poln bohotnih poletij, je počasi zorel v svojo osebno in človeško pretresenost. Zunanja doživetja iz vojne in revolucije so sicer bledela in splahnevala iz leta v leto, a stržen je ostal nedotaknjen in je celo zorel. Bitno in osebno je postajalo vse bolj izpostavljeno. Spomini so se poglobljali in zoreli. To je bilo Matejevo „vračanje“ v tistih letih, ko so se mnogi zdromski in politični emigranti vračali zaneseno in navdušeno v staro domovino — na obisk, ki je bil pri večini le obupno iskanje in grabljenje po nečem, kar ni bilo več živo, kar je že davno minilo.

Matej je hodil po prijetnih krajih velike buenosaireške okolice — ob reki, mimo vrtov in nasadov, iskal je skritih poti, ležal po peščinah na soncu. Bilo je že nekaj let, odkar se je upokojil. Zdaj je imel več časa za svoje „vračanje“. Medtem si je postavil lasten dom in uredil košček vrta. Živel je sam, v bližini so bile slovenske družine in nedaleč v stran od njegovega doma je zrasel skupen slovenski dom za tisti okraj. Tu so se zbrali ob večerih pri kozarcu vina, slovenski besedi in igri. Ni čutil samote — bil je tesno povezan s svojimi ljudmi, pa tudi tesno povezan s to

zemljo, ki ga je sprejemala vase in obenem vračala. Nazadnje ga je nekega dne v vročem poletju dokončno vrnila.

Bil je dan svetega večera, ki je v tem delu sveta vroč poletni dan, a kljub temu poln neke globlje umirjenosti in intimnosti. Zemlja je razgreta, nebo odprto v megličasto sinje vesolje. Široka rjavorumena reka, ki je pravzaprav že začetek morja, se ziblje v kodrastih valovih pod lahnim vetrom iz atlantske strani. So dnevi v tem svetu, ki so podobni tistim, ki jih je človek doživljal v gornjem svetu. Da, so dnevi, ki so morda celo bolj pristni, odprti in sončni. Okrog božiča je povečini vsako leto tako — vročina ni nevzdržna, ampak skoraj prijetna. Zdi se, da se božična skrivnost lahko v tem svetu poveča in poglobi.

Popoldne se je Matej napotil proti gozdu. Ni se počutil prav zdravega, a ni vzdržal doma. Tisto leto je bilo precej nasekanih in nalomljenih vej pod borovci, tako da bi lahko mirno pobral nekaj vej, storžev in zelenja za jaslice, ki jih je vsako leto pripravljaval kot simbol in kot obnovo odnosa do narave. Navadno je prinesel nekaj vej borovcev, ki s svojim gostim igličjem in smolno prevleko razširjajo duh po davnem in domačem. Nato je postavil dva ali tri kamne — tiste slovenske apnenaste, ki jih v tem ravninskem svetu ne najdeš. Matej jih je pred leti kupil v cvetličarni. Obnje je prislonil večjo vejo in okrog nje manjše. Pokrajina naj bi bila peščena in skalovita, a kljub temu polna senčnega zelenja na kraju pred votlino, kjer se je zgodila Skrivnost.

Za trenutek je legel v zrele trave, med listje in koreninje. Bil je vroč, a suh dan in osvežilni veter je preveval drevje in vso krajino. Nenehno je gnal jate belih in rumenih metuljev preko cest in hiš proti jugu. Med travo, na odprtih mestih, so se prevešale pampske rdeče rože — živo goreče, koprivne. Zbod in stisk pri srcu mu je povzročil, da se je obrnil na desno stran in se zagledal v rožnato jasnino med drevjem v smeri proti reki. Na bližnjem borovcu, ki ni bil posebno visok, pač pa bolj košat in vejnat, so se proti vrhu bohotili sveže zeleni vršiči. Med njimi se je prelivala žareča sinjina neba. Matej se je zagledal navzgor in zdelo se mu je, ko da bi ležal pod drevesi na robu domačih roških gozdov. Lahna utrujenost ga je za trenutek zanesla iz vroče realnosti v svoje misli in uvide. Posušena zemlja je izžarevala duh po suhem, po prašnih travah in semenih. Bila je tihota popoldanskih ur, ki jo je napolnjevalo samo enolično, skoraj nezaznavno drvenje avtomobilov po bližnji cesti. Mateju se je zdelo, da sonce použiva svet — zlat indijski bog, ki požira svoj žgavni dar.

Vstal je in se vzel po suhih rogovilah, ki so štrlele iz debela. Hotel je priti do vršičev na vrhu borovca in nalomiti sveže zelenje. A ne le to — hotel se je potopiti v sredo goste drevesnosti.

Saj je bila to ista narava, ki ga je sprejemala in varovala v dneh partizanstva in pozneje v domobranskih pohodih in bojih. Drevo je svet zase, v njem so poti in steze, ki se izgubljajo med zelenjem in lesom; v njem so trate, strmine in prepadi. Drevo človeka varuje in sprejema v času nevarnosti, odganja samoto in privablja prijatelje.

Matej se je vzpenjal po teh vejnih poteh, počasi in težko. Ni bil več mlad. Igljčje in suhe veje so ga opraskale po rokah in obrazu. Skorja borovcev je trda in razdrapana, kot tiste kamnite poti po naših rebrih. Nekajkrat mu je zdrsnilo, ko da bi zadel ob kamen. Komaj se je obdržal, da ni padel. Začutil je močno utrujenost po vsem telesu in v ustih okus po slanem. Drhtel je od napora, skušal stopiti dol, a ni našel več debla. Bil je na drugi poti in ta pot se je nenadoma dvignila, zaobrnila in se med drevjem razširila v prostorno roško jaso.

Pod nogami je Matej začutil v tistem trenutku ostro kamenje in trnje. Hotel se je obrniti, da bi skočil nazaj, pa se ni mogel premakniti. Silno je stisnil pesti — bil je zvezan na zapetju in v pasu. Šele zdaj je to opazil. Ob njem in za njim so bili drugi fantje, ki jih je spoznal: Jože iz Kota, Janko iz Maverlena, brata Skubica, Franci iz Črmošnjic, fantje in možje iz vse Dolenjske. Silna bol ga je stisnila v prsih. Hotel jih je poklicati, a ni mogel. Tudi oni so bili brez moči. Komaj je dihal. Nihče se ni več oglasil z besedo, ampak le z bolečino.

Borovci in listavci na desni so se razmaknili in razredčili. Pred njimi je zazijal prepad. Drevje in grmovje okrog prepada, ki so ga obdajale kraške skale in svižnina, se je sklanjalo z gostimi, od viharjev nalomljenimi vejami. Za bujnim pomladnopoletnim zelenjem in rastjem je potemnevalo sonce, ko da bi bil večer. Matej je zdaj razločno videl na obeh straneh blede postave z zasmehujočimi obrazi in grozečimi rokami. Niso bile človeške postave, ampak lažni duhovi, oboroženi z noži, cepini, vrvmi in puškami. V njihovih očeh je gorelo in ogenj je švigal vseokrog. O, kje je zdaj blaženo praznovanje ljubezni! Kje zacelitev ran?

Divje kričanje se je zlivalo s kratkimi rafali, pod katerimi se je lomilo vejevje in kamenje. Na telesih tistih, ki so bili spredaj, so se odpirale majhne rane. Mateju se je zamajalo pod nogami in bliskovita misel mu je prešinila možgane in vse telo: saj to je vendar tisto, kar je čakalo in zorelo v njem in kar ga je spreminjalo v zaznamovanost. To je tisto, kar se je zažrló v obraz in dušo in ne more biti izbrisano.

V tistem globokem trenutnem spoznanju, v katerem je bila groza le še daljna in blede senca tega sveta, je Mateja oblila kipeča luč,

udarila ga je kot bič in mu zakrila vse, kar je mogel videti v bežnih drobcih časa. Padel je v prepad, kjer so bile posekane veje, oškropljeno kamenje, rdeče ovlažena prst, telesa in jok.

Na večer tistega dne so našli Mateja Čelesnika pod drevesi, nedaleč od glavne ceste, ki gre iz Olivosa proti Svetemu Martinu. Ležal je v travi, med vejevjem in kamenjem, krvav in pobit.

BAJADA IZ POPULVILJNE BEKDALIJE

in se
in se
in se

in se
in se
in se

in se
in se
in se

in se
in se
in se

in se
in se
in se

in se
in se
in se

in se
in se
in se

in se
in se
in se

JOŽE CUKALE

DVE PESMI

BALADA IZ POPLAVLJENE BENGALIJE

Zbogom.

Hiša mojega prvega smeha
še stoji. Moj dom se topi.

Ko očka izpušča race, gosi,
moj dom zakriči.

No, mala rjavka, odhajamo,
pojdi še ti.

In če se spet vidimo

Bog daj.

in če ne pridemo več nazaj?

V črnih očeh je polno strahu.

Pokrov neba

se je odprl široko

in temne vodé

dero globoko vsepovsod

polne obetov onstranstva.

Od daleč nekjé,

od rastočih voda

prihaja klic.

Naša mala

kličé vso noč,

domov,

domov!

OJTOTOKO KARTOKO ZA MAJSKO

Bilo je lani.

FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI

Snega prav rahla odeja
očetov je grob pogrnila
že spet
in vseh mojih trideset let
izgnanstva.

In preden odšel sem na vzhod
čez morje, v puščave neznane,
nisem ugledal pomladi
in jablane, ki se razcvela je
davi,

zakaj bi nje beli cvet
vsipal se v temne rane,
ki jih čas noben
ne ozdravi?

1) „previdnja“ se navedi na kraj: Andreja Kopa spisa o „občinski v obščini“ (Društvo mladi št. 4, str. 2-41). Nečisto je izročilo, se pripomni k vsebini pisave odvisno. Nisi me je na počitnicah, se nisem hotel pri vseh vseh katoliških (vsega svetovnih ljudstev) ali tako drugačnega svetovnega. Za imenoma v slovaščini svetovna, se pravi, da je bil bilian se prija tega, ter pilna, dalen povodil je, da sem tako misel ali beseda vseh pri vseh. Za vsebino tek „previdnja“ se je zna odpravljeno. — Besedila v obščini se vseh katoliških se vseh katoliških spisa.

ZA MAJSKO KARTOTEKO

Saj bi je ne našel sam pod strehami poti,
 zavite, zasanjane, prav ob gredah žic,
 ko bi ptiček ne zapel od plota v smer neba
 zavzetih, začudenih, prvih not srca.

Droben potok s šopkom trav za čisto drobno pot
 zabrede začarano v zev v zavržen prod.

Nekaj halj kamelije zastonj čez plot visi
 za veter; za sonce; za dež; za gole dni.

Pločevin okostenjak nepokopan leži.

V zdrobljenem zrcalu pa išče luč oči.
 Čisto drobna pot: zdaj vem, zakaj ne greš od tod.
 Vseh ječ me spominjaš z nedolžnega potjô.

Pokrov nebe
 se je odprl široko
 in temne vode
 dero globoko vstopovod
 polne abetav anstranstva.

Od daleč nekje,
 od rastočih voda
 prihaja kila.

Nale mala
 kila vso noč,

domov,
 domov!

FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI

1. SPEKULATIVNO FILOZOFIRANJE

1.1. Če hočemo doumeti, kaj pomeni trditev, da „v slovenskem zdomskem mišljenju danes redkokdaj najdemo strogo spekulativno filozofijo“, da „je kmalu po prvih letih delovanja na tujem upadel spekulativni duh“, četudi „se v zadnjih letih isti duh vrača... prenovljen“ (9, 10), in če hočemo presoditi, ali smemo to trditve sprejeti kot zadeto, torej resnično ugotovitev, ali pa jo je potrebno previdneje omejiti, popraviti ali celo zavriniti, tedaj si moramo najprej priti na jasno glede pojma spekulativne filozofije.

1.1.1. V nekem smislu je vsa filozofija spekulativna, namreč po svoji metodi ali morda točneje po načinu svojega iskanja resnice. Mišljenje je spekulativno opravilo in mišljenje je pravi organ filozofiranja.

Vendar moremo v prosti naslonitvi na filozofsko izročilo razlikovati med teoretsko in praktično filozofijo. Teoretska je tista, ki je predvsem teorija, to je uziranje in gledanje resnice kot take in zaradi nje same. Dokler se filozofija vprašuje samo, kaj je nekaj in kakšno je, in dokler si nato v odgovorih na ta vprašanja nekako odpočije, dotlej je filozofija le teorija, je v najstrožjem pomenu besede teoretska filozofija. Kadar pa filozofijo zanima, kako je treba ravnati ali kaj je treba storiti v kaki zadevi, da se doseže, kar se išče, ali da se naredi, kar se hoče imeti, tedaj pa filozofija meri na neko prakso in je praktična filozofija.

1.1.2. Seveda sta to le dva pola, dva tipa filozofiranja, med njima pa moremo odkriti še razne odtenke. Da se ne spustimo v prepodrobno in preobširno razpravljanje o tem, naj od teh možnih odtenkov omenimo samo filozofsko etiko. Pri tej nam ne gre le za vprašanja, kaj je nekaj in kakšno je, na drugi strani pa tudi ne le za možnosti dosega ali proizvodnje česar koli. Gre nam

Ti „premišljaji“ so nastali po branju Andreja Rota spisa o „mišljenju v zdomstvu“ (Druga vrsta II/4, str. 3-41). Nočejo biti kritika, le pripombe k nekaterim piščevim trditvam. Pisal sem jih na počitnicah, ko nisem imel pri roki niti Rotovega spisa (razen nekaterih izpiskov) niti kake druge filozofske literature. Ko imenujem v članku nekatera imena, ne pomeni, da jih kličem za priče tega, kar pišem; hočem povedati le, da sem kako misel ali besedo dobil pri njih. Za vsebino teh „premišljajev“ pa le sam odgovarjam. — Številke v oklepajih za citati kažejo na strani Rotovega spisa.

predvsem za pravilnost ali nepravilnost našega človeškega ravnanja samega, zlasti za njegovo zaslužnost ali krivdnost. Namen tega filozofiranja je torej sicer zunaj filozofiranja samega, ne pa zunaj človeka.

Pa še pri tem, recimo, medpolarnem, med teoretskim in praktičnim filozofiranjem ležečem filozofskem iskanju pravega, moremo razlikovati več stopenj, ki jih je študiral in pokazal tudi J. Maritain, kateremu tu le prosto in po svoje sledim. Tudi pri etičnem razmišljanju gre vendar najprej za vprašanja, kakor so: kaj je sploh etično, dobro, zlo, zasluga, krivda, krepost, grehota, dolžnost, kaj je sploh namen človeškega življenja in zakaj se mu človek mora podrediti in se sam truditi, da ga doseže, in še druga podobna. To bi bil tisti del etičnega filozofiranja, ki bi ga Maritain imenoval spekulativno-spekulativnega, torej izrečno in poudarjeno spekulativnega, saj je to v resnici le ontologija etičnega. Potem pa se mislec etik vprašuje, katera so splošna in pa bolj posebna vodila in pravila ter sodila etično pravilnega ravnanja, od kod jih dobimo in kako naj jim sledimo v praktičnem življenju, od kod njihova obveznost in do kod njihova veljava, in podobno. To bi bil nekako tisti del etike, ki ga Maritain naziva spekulativno-praktičnega. Temu sledi še tretji, namreč vprašanja, kako naj dejanski ravnamo v vsakem konkretnem položaju, kako naj etičnim zahtevam ali načelom zadostimo v vsakem primeru. Temu Maritain pravi praktično-praktični del etike.

1.1.3. Če torej celo v tej panogi filozofije, ki je etika in kot taka ne spada v čisto teoretsko filozofijo, najdemo filozofiranje, ki ga moremo imenovati spekulativno-spekulativnega, torej gotovo in izrečno spekulativnega, in drugega, ki je spekulativno-praktično, torej še vedno tudi spekulativno, potem je gotovo še mnogo bolj spekulativnega značaja tisti prvi del filozofije, ki ga filozofsko izročilo imenuje teoretska filozofija. Oboje pa sestavlja večji del filozofije in prav tistega, ki mu danes najraje dajemo ime filozofije.

Pri tem se moremo vprašati, ali naši zdovski misleci res niso posvečali svojega mišljenjskega navora tudi tem vprašanjem ter tako gojili pravo spekulativno filozofijo. Menim, da bo težko odgovoriti negativno in zato tudi mislim, da je med nami bilo tudi precej čisto spekulativnega filozofiranja in da moramo trditve o redkosti tega jemati zelo previdno in jo primerno omejiti. A skušajmo si to dejstvo nekoliko pobliže pogledati!

1.2. Jedro in srčika filozofije je iskanje odgovora na tisto vrsto vprašanj, kar še vedno najbolj označimo z besedo metafizika. Že same besede se nekateri ogibljejo, drugi jo celo raje uporabljajo v slabem pomenu besede. Saj da z metafiziko „filozof se mnogokrat zgublja v splošnosti in je tuj časovnim spremembam. Metafizika je zanj bistvo in najgloblja vsebina filozofije, kajti pri njej nastajajo načela in ideje, ki se takorekoč komaj dotikajo čutnosti ter se ustavijo le pri bitju in zakonih.“ (31) Morda to velja za neko vrsto metafizike, ki je kriva slabega imena pri nekaterih ljudeh. Vendar ta in taka ni prava metafizika. Ta je res jedro

TED KRAMOLC: PINE RIVER, ONTARIO

Pastel, 1971

TED KRAMOLC: POLJE SONČNIH ROŽ

Pastel, 1972

in osnova vsakega filozofiranja. Saj se noben resničen filozof ne more ogniti vprašanjem o resničnosti in kakovosti stvarstva, o njegovem začetku, smislu in koncu, o njegovem stvarniku, posebej o človeku kot posebni stvari v tem stvarstvu, o smislu in namenu njegovega življenja, sploh o zadnji stvarnosti vsega, kar je. Saj pač v vseh pravih filozofih, namreč tistih, „ki so filozofi zaradi neke duševne nujnosti“... „biva mistična želja po Absolutnem“ (32). To pa pri filozofih, ki k stvarstvu pristopajo z umom, z mišljenjem, pomeni, da se ukvarjajo tudi in morda celo zlasti z metafizičnimi vprašanji.

Četudi kdaj kak filozof o teh vprašanih izrečno ne razpravlja, četudi jih kdaj celo zavrača kot nefilozofska ali celo nesmiselna, četudi jih miselno ne rešuje, jih vendar vsaj doživlja in taka njegova doživetja usmerjajo njegovo mišljenje in ravnanje ter so tako vendar osnova njegovega filozofiranja. Pač bodo imeli prav tisti, ki menijo, da ima vsakdo svojo metafiziko, če ne pravo in domišljeno, pa pač krivo in zakrito.

1.2.1. Metafizika je torej srčika vsake filozofije. Kadar je izrečna in razmišljajoča, tedaj pa je tudi najbolj teoretski in spekulativni del filozofije. In to ne spekulacija v slabem smislu, ki je kriva, da je metafizika pri nekaterih izgubila dobro ime. Metafizika namreč nikakor ni neke vrste umsko ali mišljenjsko fantaziranje, le neke vrste igranje s pojmi in idejami. Prava metafizika izhaja iz neposredne stvarnosti in išče do njenih zadnjih in najglobljih korenin. Kajti četudi bi bilo res, da „se v svetu ne skriva nobena druga stvarnost razen te, ki jo lahko zaznavamo s čuti“ (31), je še bolj res, da čuti te stvarnosti ne dojemajo v vsej njeni celotnosti, zlasti pa je ne spoznavajo, to je, ne ugotavljajo in ne zagotavljajo resničnosti zaznanega.

Na drugi strani pa se zdi dovolj gotovo, da um neposredno ne more prodirati v stvarnost, da more to storiti le po čutih ali, morda točneje, po čutenju. Toliko gotovo velja trditev, da le po čutenju moremo zaznati stvarno, a to potem ne le kot tako, namreč občuteno, marveč tudi kot dejansko skušamo spoznati z umom. Preveč drzna pa se mi zdi trditev, da sploh ni druge stvarnosti razen te, ki jo lahko zaznavamo s čuti. Kako moremo vedeti, da ni ničesar, česar mi ne bi zaznali in mogli spoznati? Ali ni to podobno trditvi, kakor da ni na svetu drugih živih bitij kakor le tista, ki nam jih je uspelo ujeti in zapreti v živalske vrtove? Ne diši to preveč po idealizmu? Mar esse = percipi?

1.2.2. Kako um po čutenju dojema stvarno, kako ga potem iz dojetega skuša spoznati, to je, nedvomno ugotoviti, da je in kakšno je, o tem je bilo v zgodovini filozofije dovolj razpravljanja in tudi sam sem se tega vprašanja že ponovno dotikal, naslanjajoč se pri tem zlasti na Vebrov in Zubirjev nauk. Dejstvo je, da um v tem, kar je po čutenju prejel, razbira pravo naravo stvarstva, da ob tem more opazovati tudi sam sebe ter odkrivati načine in pravila svojega poslovanja, da torej pri tem ne razkriva le biti in bistva zunanjega stvarstva, marveč tudi lastno bit, lastno bist-

vo in pravila lastnega delovanja. Zanimiv je Ušeničnikov poskus pokazati, kaj vse more um odkriti v descartovski ugotovitvi, da mislim, torej sem. Tudi J. Maritain trdi, da uvid „mislim, torej sem“, poleg spoznanja, da jaz sem in celo pred njim, vključuje tudi spoznanje, da stvari so, poleg tega pa je v njem tudi že vsebljeno spoznanje, da je Bog. Že v tem je torej metafizika, prava in zakonita filozofska spekulacija, torej spekulativna filozofija.

1.2.3. Kolikor morem vedeti, pa je res, da med nami nihče ne goji izrečno metafizike, da nihče izrečno ne rešuje vprašanj, kakor smo nekatera pravkar našteali. To ne pomeni, da je naše filozofiranje brez metafizike, marveč le, da je naša metafizika vsaj v glavnem le priučena ali pa in vsaj deloma le doživeta v smislu, kakor smo ga malo poprej očrtali. To se pravi, da smo prevzeli metafizične nauke iz drugih filozofij, starejših in novih, če že ne najnovejših; nismo jih sami pridelali, ustvarjalno ne, pa marsikdaj tudi poustvarjalno ne. Zgolj sprejetje neke metafizike ali sploh filozofije pa ni spekulativno dejanje, zato v toliko naša metafizika zares ni spekulativen dosežek, in zato bi v tem pogledu veljalo, da je med nami težko najti spekulativno filozofijo. V najspekulativnejšem delu filozofije smo res bili spekulativno šibki.

1.3. Mnenje, da je naša metafizika največ le priučena, kolikor je sploh miselno razvita, pa nam naravnost vsiljuje razpravo o izviranosti v filozofiranju. Izvirno filozofiranje je tisto, v katerem mislec odkriva nekaj novega, dotlej še nepoznanega, ko ne uči le česa, kar so pred njim že drugi učili.

1.3.1. Pri tem ne smemo prezreti, da čisto v vsem nihče ne more biti izviren, ker, prvič, nihče ne more začetih filozofirati povsem iznova in iz nič, saj potem ne bi nikamor prišli, in ker, drugič, v filozofiji iščemo le resnico in kadar in kjer je ta že odkrita in poznana, jo moramo sprejeti in ponoviti, ne moremo o zadevi trditi nekaj drugega, kakor pa je res. Zato bi mogli razlikovati med popolno ali absolutno izvirstnostjo, ki je dejanski nemogoča, razen v kakšni nadrobnosti, in med delno, le relativno izvirstnostjo, ki pa jo vendar lahko najdemo celo pri sedanjih filozofih, čeprav so dediči že nad dvatisočletnega filozofskega izročila.

Potem bi mogli razlikovati tudi med objektivno in le subjektivno izvirstnostjo. Objektivno izviren je mislec, ki odkrije nekaj zares novega, česar dotlej še nihče ni spoznal. Subjektivno izviren pa je mislec tudi tedaj, ko je našel nekaj, kar je sicer bilo že odkrito, pa on tega ni vedel, saj nihče ne more vedeti vsega, kar je filozofija že odkrila in so filozofi že učili. V tej subjektivni izvirstnosti pa bi mogli razlikovati še med pristno in nepristno izvirstnostjo. Pristna je tedaj, kadar mislec odkrije kaj, za kar res nikoli ni vedel, da je kdo drugi to že spoznal in učil. Nepristno subjektivno izviren pa je mislec, če se tedaj, ko se mu je nekaj odkrilo, ne zaveda, da je morda vendar o tem že kdaj poprej slišal ali bral in mu je lahko nova misel vsaj deloma vznikla iz pozabljenja, ne se mu odkrila le v stvari. Kajti marsikako spoznanje, ki

ga slišimo ali beremo, v tem trenutku ne izzove vse naše pažnje, marsikdaj nam sploh ne pride povsem v zavest, vendar pa oplodi našo domiselnost, v njej počasi zori in zlasti tedaj, ko stvarnost pokaže kaj podobnega, se pojavi na obzorju zavesti. V tem primeru je mislec lahko pošteno prepričan, da je nova misel zares povsem njegova in izvirna.

1.3.2. Pa še na nekaj ne smemo pozabiti, kar bi morda imenovali globino ali stopnjo izvirnosti. Nekoč sem bral o stopnjah veleumnosti ali genialnosti, katere temeljna poteza je ravno izvirnost. Torej ne le v filozofiji. Pisec je trdil, kolikor se pač spominjam, da je nekdo lahko izviren že, če je odkril ali pokazal le kak nov vid ali novo razsežnost česa že znanega. Take izvirnosti je največ. Druga stopnja pa bi bila v tem, da je veleum dodal znanemu kaj zares novega in znano tako razširil, ali pa ga je morda porabil za nekaj, za kar se poprej ni uporabljalo. To bi bil zlasti primer tehničnih iznajditeljev, recimo Edisona. Tretja in najvišja stopnja veleumnosti in izvirnosti pa je v tem, da odkrivatelj razbije meje dotlej znanega, odkrije nekaj tako novega, da to terja nov pretres tudi že poprej znanega, da je to treba ponovno in v novi luči pregledati. Sem bi spadal primer Einsteina.

Če to naobrtno na filozofijo in na filozofe, vidimo, da tudi ti morejo biti na različne načine in v različnih stopnjah izvirni. Gotovo pa ni v nobenem pomenu izviren, kdor le prevzame kako že narejeno filozofijo ter oznanja le njene nauke. Tak je lahko izvrsten učitelj filozofije, v strogem pomenu besede filozof pa ni. Kot take imenujemo le pridelovalce filozofije, pa naj bo še tako skromne.

1.3.3. Končno večja ali manjša spekulativnost neke filozofije zavisi tudi od mislečeve filozofske narave, npr. od tega, ali je ta bolj samonikel ali bolj odziven mislec. Pod prvimi mislim tiste, ki nekako sami v sebi najdejo glavne poteze svojih filozofij, jih razvijajo in razpredajo, in so zato bolj neodvisni od časa in okolice. Kot druge pa menim one, ki jim jih proži njihov konkretni položaj. Prvi so lahko spekulativnejši, a so v nevarnosti, da se v svojem miselnem poletu oddaljijo od stvarnosti. Drugi so stvarnejši, a jih konkretne pobude omejujejo, marsikdaj raztresajo, da ne zmorejo tistega visokega poleta, ki ga včasih izkazujejo prvi.

1.4. Če zdaj vse to naobrtno na našo zdmsko filozofiranje, tedaj vidimo, na kaj vse bi morali gledati in misliti, da bi mogli z vso trdnostjo ugotoviti, ali je med nami sploh kaj spekulativne filozofije, ali je je morda le malo, ali pa vendar morda kaj več. Vendar bi lahko menili, da vsako zaresno in osebno iskanje resnice, četudi ni absolutno, morda niti vedno ne objektivno izvirno, je pravo in pristno filozofiranje in je prava spekulativna filozofija.

Menil bi, da si noben naš zdmski mislec ne domišlja, da je odkril kaj absolutno novega, še manj kaj takega, kar bi razbilo okvir dosedaj znanega in prisililo filozofe, da vse dosedanje vé-

denje na novo pretresejo in zagotovijo. Vendar bi tudi menil, da smo v svojem skromnem prizadevanju vendarle odkrili kako vsaj delno in subjektivno izvirno misel, to je, da je v dosežkih našega mišljenja vseeno kaj več izvirnosti kot le v prijemih in izrazih. Pač pa je naše zdomstvo tako mogočen dejavnik, da gotovo do neke mere določa vse naše življenje in ravnanje, pa seveda tudi naše filozofiranje. Našemu mislecu bi bilo mogoče celo zameriti, če bi bil povsem brez posluha za težave in boli svoje zdomske skupnosti, če ne bi skušal tudi on blažiti usodo svojih rojakov in jim pomagati, da kljub svojemu nikakor zavidanja vrednemu položaju zaživijo čim pristnejše in čim polnejše življenje. Pa čeprav ga je to zaviralo v njegovem duhovnem poletu, ker ga je sililo, da je ostal čim bliže trdnim tlom. Saj „vendar položaj zdomstva terja od misleca, da napne vse svoje umske moči k spoznavanju zanj novega položaja, kateremu mora dati odgovor; sicer ostane odtujen in njegovo mišljenje nima stvarne podlage.“ (3).

Kaj bi nam tedaj pomagala še tako visoko letajoča spekulacija, če bi šla mimo naših najbolj bolečih problemov ali čez nje? „Morda bi utegnil kdo misliti, da je filozofija, ki je prežeta s tako stvarnostjo, manj vredna.“ Vendar prav s tem, „ko spoznavamo, kaj smo in kaj moramo biti, šele postavljamo temelje 'domnevane' (?) univerzalne veljavnosti“. (32). To bo pač držalo: za nas le čez reševanje naših konkretnih, četudi le drobnih vprašanj, vodi pot do „visoke“, recimo res spekulativne filozofije. Če nam bo čas dovolil jo doseči.

Vse to mora upoštevati, kdor hoče presojudati naše mišljenje in njegovo večjo ali manjšo spekulativnost. To pa nikakor ni preprosta stvar in ni nič presenetljivega, če se v prvem poskusu povsem ne posreči. Tudi ne smemo prezreti, da ni nujno vsa filozofija nekega filozofa v tem, kar je objavil. Soditi pa ga seveda moremo le po tem.

2. FILOZOFSKI SISTEMI

2.1. Rot meni tudi, da „ne moremo reči, da je kdo dosegel zakrožen sistem filozofiranja ali celo lasten sestav“ (10). Pri tej trditvi ni jasno, ali hoče biti samo ugotovitev ali pa je morda celo očitek. Zanimivo je, kaj Rot dodaja tej ugotovitvi. „V glavnem so misleci v zdomstvu gradili na podlagi Tomaževe filozofije ter upoštevali doprinos kasnejših struj (modernizem, fenomenologija, eksistencializem)“ (10). Temu dodatku in kar mu še sledi, bomo posvetili posebno razmišljanje.

Rotovo mnenje razumem, kakor da se z njim zatrjuje dvoje: Prvič, da nobeden od naših zdomskih mislecev ni utegnil, znal ali zmo- gel svojih misli povezati v tako celoto, da bi že na zunaj bilo vidno, kaj vse je mislil in domislil, kaj je torej to, kar bi lahko ime- novali njegovo filozofijo, a njegovo le v smislu, da je to tisto,

kar on uči. Drugič pa, da je še manj kateri od teh mislecev prišel do svojega lastnega in izvirnega sestava, v katerega bi strnil vse to, kar je spoznal, in ne le, kar uči, in katerega bi lahko postavili ob stran drugih poznanih ali vsaj nam poznanih sestavov ter bi ga mogli z njimi primerjati.

2.2 Če se ustavimo najprej pri prvi trditvi, namreč da nihče od nas ni povezal ali strnil svojega učenja v zaokrožen sistem, bi dejali, da se to tudi marsikateremu drugemu in večjemu mislecu ni posrečilo ali da do tega ni prišel. Npr. tudi našemu Vebru ne, vendar njegove veličine zaradi tega ne bomo izpodbijali.

2.2.1 Veber je pač že na začetku svojega filozofiranja začel sistematski dodelavati svoje učenje. Eni od svojih prvih knjig je celo dal naslov *Sistem filozofije*. Napisal je tudi nekaj drugih del, ki bi mogle biti sestavine njegovega sistema, kakor so zlasti *Etika* in *Estetika*, pa še *Analitična psihologija*. Vendar je Veber že s temi deli razbijal okvir zamišljenega ali sprejetega sistema, dokler ga ni razvoj njegovega mišljenja pripeljal do tega, da je začel iznova, sedaj z graditvijo zares svojega, lastnega in izvirnega sestava.

Kajti ne smemo pozabiti, da je bil sistem, ki ga je Veber začel dodelavati v začetku svojega filozofiranja in filozofskega učenja, navsezadnje vendar le privzet, od njegovega učitelja A. Meinonga podedovan sistem. Podlaga temu sistemu je namreč bila Meinongova predmetna teorija, katero je res Meinongu pomagal razviti in dodelati isti Veber, vendar v temelju ni bila njegova zamisel marveč Meinongova.

2.2.2. Če bi se Vebru posrečilo, da bi nameravani filozofski sistem zares izdelal, bi tedaj dosegel nekaj takega, kar bi mogli imenovati zaokrožen filozofski sistem, ne bi pa bil Vebrov lasten in izviren sestav. Kljub temu bi opravil veliko delo, kakor ga ni doslej med Slovenci še noben filozof. Pustimo ob strani starejše mislece, tudi J. Misleja, katere moremo le s pridržki imenovati slovenske filozofe, pa tudi J. Pajka, ki je nekako sistematiziral etiko, ne pa filozofije v celoti, in razen tega celo pri njem še komaj lahko govorimo o slovenski filozofiji. Fr. Lampe je nameraval prikazati sistematski celotno filozofijo, pa mu načrta ni bilo dano izpeljati. A. Ušeničnik nam je sistematski pokazal svojo filozofijo, a v sistem ni vključil niti (obče) ontologije, niti etike, še manj estetiko in sploh filozofijo človeške dejavnosti, kakor sem že drugje ugotovil. Je pa njegov sistem lepo zaokrožen in dovolj dobro izdelan. V njem je strnil zlasti nauke sholastične ali neosholastične filozofije, ki pa jo je razvijal precej osebno. Njegovo delo je gotovo lep dosežek slovenske filozofije.

2.2.3. Če se vrnemo k Vebru, moremo ponoviti misel, da bi on pač opravil za slovensko filozofijo nadvse pomembno delo, ko bi svoj zamišljeni in začetni sistem zares dodelal. Tega ni mogel storiti, ker ga je njegovo filozofiranje vodilo do dosežkov, ki se niso dali več vdlati v zamišljen sistem. Sam pravi, da so se mu prožila vprašanja, ki jih iz osnov svojega sistema ni mogel rešiti

ali pa jih je le nasilno reševal. Veber je seveda bil zelo razgiban in neprestano išoč mislec ter zato ni mogel ostati pri nobeni, da tako rečemo in ne da bi hoteli dati besedi kak slab pomen, statični filozofiji. Če bi bil manj izviren in manj ustvarjajoč pa bolj izdelujoč filozof, bi morda svoj začetni sistem res izdelal. A to bi bil uspeh iz šibkosti in ne sile filozofiranja.

2.3. Že iz tega pa lahko posnamemo spoznatek, da dodelava kakega sistema ni nujno le odlika filozofova, lahko je to celo njegova slabost, namreč ostajanje pri nekih že doseženih lastnih ali tujih spoznanjih. To imenujemo slabost, ker menimo, da človeško spoznanje še dolgo ni končano in popolno, da je veličina misleca ravno v tem, da ga izpopolnjuje, kar nikakor ne pomeni, da dodeluje le kake podrobnosti ali da že znano veže v sistem. Najvišje in najbolj genialno je tisto spoznanje, tudi v filozofiji, ki preseže, ker razširi, poglobi ali celo popravi temelje dotedanjega védenja in s tem prisili mislece, da v luči novega odkritja nanovo premislijo tudi dotedanje védenje. In v tem je bil velik naš Veber. Ni se bal novih odkritij, iskal jih je, pa čeprav so tudi njega samega silila, da je moral popravljati svoja prejšnja spoznanja in, bi lahko rekli, opustiti zamišljeni in že začetni filozofski sistem ter, bi tudi lahko rekli, iz temeljev misliti nanovo, iz novih uvidov.

2.3.1. Vendar je Veber takoj začel graditi svoj drugi, sedaj lahko rečemo svoj lasten in izviren filozofski sestav. Temelj mu je položil v svoji *Filozofiji*, kjer je razvil svoje nove temeljne uvide in na koncu knjige tudi nakazal, kako si zamišlja svoj novi sestav, kakšno mesto bi v njem imele tradicionalne filozofske discipline, to se pravi, rešitve tradicionalnih filozofskih vprašanj, ki bi v luči novih uvidov pač morale biti v marsikakem pogledu nove. Ni važno sedaj, da nas ta načrt Vebrovega novega sestava ne prepriča in ne zadovolji ali da nam je Veber vsaj premalo jasno nakazal svoje misli. Zadostuje nam, da nam je Veber dovolj razločno povedal, da namerava sedaj na novi podlagi izdelati svoj sestav.

Seveda, kot vemo, Veber tudi tega sestava ni dodelal. Dva vzroka moremo navesti za to dejstvo. Prvič je ta poskus terjal od njega mnogo več podrobnega dela kot prvi. Tedaj je Veber dobil že mnogo domišljenega pri Meinongu; njegove osnovne dosežke je moral le razviti in zaokrožiti. Sedaj, pri svoji novi filozofiji, pa je moral sam vse probleme na novo pretresti v luči svojih novih temeljnih uvidov, jih šele nato družiti ali sestavljati v večje enote in nazadnje strniti v nov celoten sestav. Pri tem je resda takoj spočetka segel daleč ali globoko in zagrabil enega od najtežjih filozofskih problemov, namreč vprašanje spoznanja Boga. Ob tem velikem delu, v katerem se je sicer lotil mnogih drugih filozofskih vprašanj, je pač tudi začutil, koliko vprašanj je pustil na poti in jih je moral še rešiti, preden bi mogel svoja spoznanja na novo sistematizirati. V *Vprašanju stvarnosti* je načel enega od teh osnovnih problemov, namreč vprašanje, kako naš duh sploh zmore doseči stvarno, kako more vedeti, da je zunaj njega kaj

neodvisnega od njega, pa kaj je to in kakšno je. To je skušal doseči z naukom o čutnem zadevanju, ki je gotovo eno od njegovih najizvirnejših odkritij in nekak živec njegove nove filozofije, vsaj kolikor moremo sklepati iz tega, kar nam je še utegnili pokazati.

Kajti, in to je bil drugi vzrok, da Veber niti ni mogel začeti izdelave svojega novega filozofskega sestava, Vebrovo filozofiranje je bilo nenadoma in nasilno pretrgano, ko je bil še na višku svojih moči. Ni smel več učiti, ni mogel več svojih spisov objavljati, in mislim, da brez tega tudi filozofirati ni mogel več. Nočem trditi, da ni več mislil in razmišljal, le da svojih misli ni razvijal in dodelaval, zlasti ne zapisoval in nam jih zapustil. Kaj več o tem bi mogli povedati tisti, ki so morda v teh letih bili v stiku z njim, če jih je kaj. Vsekakor je njegov molk pustil hudo vrzel v slovenski filozofiji.

2.3.2. Ob Vebrovem vzgledu smo skušali ugotoviti dvoje ali troje: da tudi nedvomno zaresni in veliki filozofi niso mogli vselej doseči zaokrožitve svojih nauk, zlasti pa ne pričakovanega lastnega filozofskega sestava; da tak poskus terja mnogo predhodnega podrobnega mišljenjskega dela, ki ga marsikak filozof zaradi neugodnih življenjskih okoliščin ne more opraviti in zato izsledkov ne strniti v zaokrožen sestav; in da je izdelava in dodelava takega sestava, zlasti če naj bi bil izviren, sploh posebno filozofsko delo, za katerega niti ni rojen vsak filozof, marsikateri ga niti noče graditi, četudi je sicer lahko velik mislec. O tej zadnji točki se spleča še spregovoriti.

2.3.3. Vsak mislec išče resnico, to se pravi, skuša ugotoviti, kaj so stvari in stvarstvo v celoti in kakšne so ali je. Noben človek, pa naj bo še tako ostroviden in prodoren mislec, pa ne zmore v enem pogledu zajeti vse stvarstvo in ga spoznati do dna, ter tako v eno spoznanje zajeti vso resnico. Če bi to zmožni in če bi mogel svoj celotni in popolni uvid razpresti v notranje skladno in zunanje sklenjeno enoto, bi tako res mogel pokazati celoten sestav vsega, kar bi o stvarstvu mogli vedeti. A to nikomur ni dano; v tem smislu rad ponavljam, da je stvarstvo za nas neprozorno ali, bi lahko tudi rekel, neprodorno. V tem smislu umevam tudi Ušeničnikove besede, da je (celotno) spoznanje nekaj božjega. Človek dosega spoznanje le po drobtinica in te drobtinice mora družiti in vezati v celotnejša spoznanja vse do zaokroženega miselnega sestava.

2.3.4. Pa še tedaj, ko tako po drobtinica spoznava stvarstvo, zadeva ob dvoje težav. Prvič ne gre njegovo spoznavno oko na vseh točkah stvarstva enako globoko; ponekod res seže v globino in najde rešitve, ki so zadosti zadete in trdne, drugod se ustavlja precej na površju in to, kar spozna, je mnogo manj trdno, bolj potrebno poglobljanja in izpopolnjevanja, zato tudi popravljanja. Drugič pa stvarstva in niti posameznih stvari ne spozna celotno, to je v vsem njihovem bistvu, marveč le nekatere njihove strani ali lastnosti, iz katerih šele nato išče druge. Zato govorimo o

tako imenovanih temeljnih uvidih, o katerih sem spregovoril že na drugem mestu in jih ponovno omenil tudi v tem razmišljanju. Temeljni uvidi so tisti uvidi v naravo stvari, iz katerih nato iščemo naprej, kateri nam odpirajo pogled za nova vprašanja (in nas, žal, marsikdaj tudi napravijo slepe za druga), iz katerih posredno, po sklepanju skušamo priti do spoznanj, ki jih v naravnostnih uvidih ne dosežemo, in kateri so potem tudi temeljni kamni ali stebri sistema, kadar mislec tega doseže.

Tretjič, lahko ostanejo cela področja stvarstva zunaj filozofovega izvirnega spoznanja, saj se more marsikdaj omejiti le na kako stran ali področje, če hoče res kaj pomembnega doseči. Če tedaj hoče zgraditi sestav, ki naj bi zajel celotno stvarstvo, kolikor je predmet filozofskega iskanja, si mora mnogo naukov izposoditi pri drugih, ne jih sam odkriti, še preveriti ne..

2.4. Filozofski sestav namreč ne nastane sam od sebe, niti ne dozori naravnost iz posameznih spoznanj. Morda bi se to, kot sem že omenil, zgodilo, če bi mislec res mogel v enem samem pogledu zajeti vse stvarstvo ter ga spoznati v vsej širini in globini. Če bi dosegel tako zares popolno in celotno spoznanje stvarstva in bi ga mogel in znal tudi logično razpresti, tedaj bi to popolno in celotno spoznanje samo že bilo popolno in celo naraven miselni ali spoznavni sestav. Ker pa takega spoznanja človek ni zmožen, ker mora stvarstvu iztrgavati spoznanje po drobtincah, zato more šele za tem te drobtinice družiti v večja spoznanja in v celoten sistem.

2.4.1. Pri tem druženju drobcev spoznanja pa moremo razlikovati dva tipa miselnega dela. So misleci, ki jih v njihovem razglabljanju o različnih vprašanjih vodijo le nekateri zares temeljni uvidi in pri katerih so spoznatki zaradi te skupne korenine sicer vsaj v možnosti (potencialno) nekako med seboj prirejeni. Če so tisti temeljni uvidi dovolj med seboj skladni, zavestni in domišljeni, bi se zdelo, da iz njih vzniklih spoznatkov ne bi bilo težko strniti v enoten sestav. A težava utegne obstajati v tem, da tak mislec v resnici sicer rešuje vprašanja iz iste osnove, a jih ne rešuje sistematski, to je že povezanih eno z drugim. Tudi ne rešuje vseh vprašanj, ki bi jih moral zajeti in obseči celoten in zaokvirjen miselni sestav, ker ga nekatera preveč zaposlujejo. Nekateri misleci pa sploh rešujejo taka vprašanja neodvisno eno od drugega, včasih celo iz različnih, morda celo nasprotujočih si temeljnih uvidov. Včasih vsebine uvidov niti dosti ne razvijajo, marveč jih izražajo le v kratkih zapisih, izrekih ali aforizmih. Tako jim je še mnogo težje strniti jih v zaokrožen sistem, tudi če bi to tudi poskušali. Morda bi take mislece v prosti naslovitvi na N. Hartmanna imenovali problemske mislece.

Druga vrsta mislecev pa so tisti, ki pri svojem razmišljanju (skoraj) vedno mislijo že v okviru nekega, četudi še ne do kraja domišljenega sistema. Te bi zopet v naslovitvi na Hartmanna imenovali systemske mislece. Od problemskih se razlikujejo po tem, da oni mislijo in rešujejo probleme le iz istih temeljev ali

niti to ne, drugi pa to delajo že v določenem ali vsaj zasnovanem miselnem okviru, iz že danih postavk, radi zelo deduktivno. Ti drugi misleci imajo prednost, da laže dodelajo ali morda le ponovijo sestav, če se dela lotijo. Nevarnost, ki jim grozi, in kateri se mnogokrat ne znajo ali ne morejo ogniti, pa je, da v svojem mišljenju iščejo takih rešitev, ki so v duhu sistema, in oslepijo za take, ki bi sistem lomile ali jim slabile vero vanj, morda jih silile, da ga znova pretresejo, popravijo ali morda celo opustijo. To je zlasti težko za misleca, ki je bolj ali manj zavestno in zvesto prevzel kak že dodelan in ustaljen sistem, v katerem se lagodneje giblje, dobiva mnoge že dane rešitve, zlasti pa napotke za nadaljnje razmišljanje. To se še zlasti godi mislecem, ki se zapišejo kak filozofski šoli in filozofirajo po tirnicah njenih vodilnih nauk.

Ker pa filozof mora zmeraj iskati le resnico, sem že drugje napisal, da filozof kot filozof hote in zavestno ne more biti ne tomist, ne marksist, ne eksistencialist ali pragmatist ali karkoli podobnega. Če se je v svojem filozofiranju približal kakšni šoli, če je odkril, da mu ta daje boljše napotke za lastno reševanje problemov, potem naj bi bilo. Če pa z vero in ne po lastnem raziskovanju prevzema neke že izdelane nauke in jih ponavlja ter uči, to ni filozofsko.

2.4.2. Zaokrožiti svoja spoznanja v miselni sestav, zlasti pa ustvariti lasten filozofski sestav nikakor ni lahka reč in nikakor ni vsakomur dano. Niti zaresnim in velikim mislecem ne vedno. Če nekdo pripada drugemu zgoraj omenjenemu miselnemu tipu, ki je že ves čas mislil v okviru nekega, četudi morda ne povsem zavestnega sestava, je pač lažje, da potem dosežke svojega razmišljanja strne v sistem, ki je morda le ponovitev ali poprava kakega že danega sistema. Tedaj ga ni sam ustvaril, marveč v najboljšem primeru poustvaril. Lasten filozofski sestav pa bi bil le tisti, ki ne sovpada z nobenim že znanim, ki ga je mislec zares sam ustvaril iz lastnih temeljnih uvidov in z lastnimi miselnimi dosežki, čeprav vsi ti niso v vseh pomenih besede izvorni, kar je nemogoče doseči, kakor smo že ugotovili.

2.4.3. Kaj pomeni tedaj ustvariti lasten filozofski sestav? Pono-vimo: tak in sploh noben sestav ne nastane sam od sebe, ni samorasel uspeh filozofiranja. Filozof ga mora posebej izdelati. Ker pa nikoli z enim samim pogledom ne zajame in ne spozna vsega stvarstva, marveč le globlje ali manj globoko prodre vanj na raznih mestih, če ne skoraj v enem samem, zato je v njegovem celotnem spoznanju nešteto vrzeli, ki jih ne more napolniti z neposrednimi spoznanji, marveč kako drugače premostiti. To dela s sklepanjem iz znanega do še neznanega, kar stori boljše ali slabše, včasih si iz zadrege pomaga tudi le z domišljijo. Taka mašila so šibke točke skoraj vseh sistemov, če ne prav vseh. Te pa tudi lahko kvarno vplivajo celo na prvotna prava spoznanja, katera mislec lahko poskusi prirediti tako, da brezhibno spadajo v sestav in ga ne motijo. S tem se lahko izgubijo celo kake rešnice, ki so jih prvotna spoznanja vsebovala. Zato preuranjen

sistem more celo ošibiti kako filozofijo in je v njem rado marsikaj le umetno vnešenega vanj.

2.4.4. Preuranjeni sistemi pa so sploh velika filozofska skušnjava. Saj je laže izdelati ali vsaj nakazati svoj sestav, dokler ima mislec le še malo lastnih spoznanj in malo več le priučenih nauk. Manjše število spoznanj je namreč laže obvladati in urejati. Zato radi snujejo domnevno nove in domnevno lastne sestave prav miselni začetniki in priznam, da tudi sam v začetku svojega filozofiranja takim sanjam nisem ušel. Saj je celo marsikateri velik filozof, in nikakor ne samo Veber, začel filozofirati z istočasnim snovanjem svojega filozofskega sestava, ki ga pozneje ni nikoli dodelal, prečesto se je celo vedno bolj oddaljeval od njega. Podrobno filozofsko delo ga je namreč tako zaposlovalo, da na graditev sistema ni utegnil misliti, razen tega je bilo vedno večje število pristnih spoznanj mnogo teže obvladati, obenem pa so vedno bolj razbijala prvotne sestavske sheme in meje.

Če tak mislec pripada še k prvemu zgoraj omenjenemu tipu, problemskemu, ki ne misli že spčetka iz nekega sestava, je tega še toliko teže izdelati, četudi je v vseh miselnih dosežkih vsaj v možnosti prisoten. V tem primeru je še bolj potrebna neka miselna razdalja, neka perspektiva, ki jo mislec težko dobi, dokler je potopljen v drobno in globinsko miselno ukvarjanje. Zato bodo njegov sestav iz njegovih nauk verjetno mogli še le izvleči njegovi nadaljevalci. Utegne pa ga odkriti ali vsaj zaslutiti bister kritik, ki tudi zre filozofove nauke iz večje osebne razdalje, laže opazi v njih glavne črte ter jih razloči od drugih in stranskih. S prvimi pa potem tudi laže začrta ali vsaj nakaže v filozofovih naukih skrit sestav. Tak kritik tudi laže označi filozofovo osnovno stališče, kakor bi to mogel storiti filozof sam ali pa njemu morda preveč predani učenci.

2.4.5. Pa še nečesa v tej zvezi ne smemo prezreti. V nekaterih dobah in položajih je laže graditi sestave, zopet v drugih pa mnogo teže. Naravnost kličejo h graditvi sestavov sorazmerno duhovno umirjene dobe, ki sledijo nemirnejšim ali bolj razgibanim. Če so te druge opravile potrebno podrobno mišljenjsko delo in tako pripravile dovolj gradiva, potem miselni nasledniki morejo porabiti to gradivo, ga iz večje razdalje očistiti morebitne manj vredne navlake, ga izpiliti in urediti ali strniti v sestav ali celo sestave. V nemirnejših, bolj razgibanih in motnejših dobah, ko se morajo misleci boriti z mnogimi, najrazličnejšimi in često hudo perečimi problemi, ne da bi videli mnogo svetlih zvezd na obzorju, ki bi jim kazale smer, pa imajo filozofi toliko nadrobnega dela, da pač niti ne morejo misliti na sestave.

2.5. Če sedaj upoštevamo vse to, kar smo razmislili v prejšnjih odstavkih, potem pač ne bo tako težko razumeti, da noben naš zdomski mislec ni dodelal zaokroženega in se še manj povzpел do svojega lastnega in izvirnega sestava.

2.5.1. Vemo in ne bo odveč, če še enkrat poudarimo, da se je naš mislec s svojo skupnostjo znašel v čisto novem, dotlej po-

polnoma nepoznanem položaju. Ta mu niti ni bil le nepoznan, kar bi že samo zadostovalo, da bi spodbudil njegovo zanimanje in vedoželjnost ter zaposlil njegove mišljenske sile. Ta položaj je bil obenem tako, recimo, boleč, da je terjal od nas vseh, zlasti pa še od bolj ali več mislečih, da ga čim hitreje in čim bolje spoznamo in da odkrijemo in pokažemo čim pravilnejše možnosti našega zadržanja in ravnanja. Saj smo ostali brez pravih konkretnjših življenjskih smernic, ki bi nas vodile v novem življenju, ko naša od doma prinešena močrost ni vedno služila, včasih je bila celo v napoto.

V tem položaju nas je torej izzivalo podrobno delo, reševanje vsakdanjih življenjskih vprašanj, iskanje smisla zdomstvu, vprašanja o našem življenjskem poslanstvu in druga taka. Kje je naš mislec mogel sploh misliti na graditev kakih sestavov!

2.5.2. Kot smo dejali, bo to lažje nadaljevalcem, če jih kaj bo, ki bodo že našli mnoga rešena vprašanja ali vsaj bolj ali manj posrečene poskuse rešitev, torej že pripravljenega gradiva za kak sestav. Obenem pa, upamo, bodo živeli v malo mirnejši dobi, vsaj zanje.

V tej zvezi je zanimiva neka Rotova če ne neizčiščena pa vsaj nedorečena misel, če sem jo le prav razumel, o dvojnem razmerju do zdomstva. Prvi rod, izgnan iz domovine doživlja zdomstvo le ali vsaj bolj negativno, kot odsotnost domovine, torej kot neko pomanjkljivost ali privacijo; zato zanje „je skupnost tista vez ljudi, ki se v znamenju odpora združuje in deluje; hkrati pa je tudi nadomestek domovine...“ (4). Zato mnogo bolj čutijo konkretne probleme svoje skupnosti in svojega položaja in se marsikdaj morda sploh ne morejo dvigniti nad nje. Tudi misleci mnogokrat ne; drugikrat pa si ne upajo, da to ne bi pomenilo nekake izdaje lastne skupnosti, ki se bije z bolečimi vsakdanjimi vprašanji, medtem ko bi mislec plaval nekje pod oblaki, z njihovega stališča gledano vsaj. Prvi rod hoče vsaj v miniaturi ohraniti ali poustvariti izgubljeno domovino. Ves njegov trud, ki ga je položil npr. tudi v gradnjo družinskih in društvenih domov, ves napor, da ohrani narodna izročila in nadaljuje v domovini pretrgano kulturno delo, bi pričali za to.

Drugi, že tukaj rojeni rod, pa da doživlja zdomstvo sicer še vedno kot zdomstvo, vendar pozitivneje. Zanj je zdomstvo že neke vrste domovina. Za prvega rodu „sinove, ki so podedovali pravice in naloge staršev, pa je zdomstvo paradokсно nekaj domačega. Nje razpoznavni znak je neka težko opredeljiva razklanost“ med dvema kulturama in, bi dejali, domovinama. (4). V tem bi bil smisel misli, da je drugemu rodu zdomstvo neke vrste domovina, se v njem križata in družita obe kulturi in v tem križanju drugi rod premaguje svojo „razklanost“, ne da bi že povsem pripadal k novi kulturi, niti da bi opustil prejšnjo, ampak ustvarja neko sintezo obeh.

Ta rod že ne čuti enako vseh naših problemov in marsikaj priča, da nas tudi v marsičem že ne razume. Pa bo prav zaradi tega

morda laže našel potrebno razdaljo tudi do teh naših problemov, mogel jih bo presojati stvarneje, že bolj le akademsko, ne tako doživljajsko in prizadeto, kot je to pri nas. Ta rod bo tedaj tudi naše mišljenjske dosežke laže čisto stvarno presojal, bo laže prepoznal, kar je v njih morda preveč le našemu trenutku udinjanega, in bo v njih tudi laže razločil tisto, kar je morda vendar trajnejšega, nadtrenutnega. To bo ta rod lahko sprejel, na tem naprej gradil in se bo morda tudi po naših dosežkih lahko prebil do višjega filozofskega poleta in tako zorel tudi do kakega novega miselnega sestava. Morda bo tedaj uvidel, da ves naš napor ni bil brez smisla.

III. VPLIV NOVEJŠIH FILOZOFIJ

3.1. Splača se spregovoriti nekaj tudi k Rotovim trditvam, da „se niso med Slovenci v zdomstvu izraziteje pojavili novejši tokovi zahodne evropske filozofije“ (10), da zlasti „eksistencializem ni imel in tudi nima med nami močnega vpliva“ (24), čeprav se zdi, da bi našemu položaju še „najbolj ustrezala kakšna eksistencialistična filozofija, a te nimamo razvite“ (32).

Tukaj pa se mi kar zdi, da ta trditev ni zgolj ugotovitev, marveč da se v njej skriva že neke vrste očitek. Skušajmo si torej ogledati, kaj bi ta očitek utegnil vsebovati in kaj bi mogli k temu odgovoriti!

3.2. Najprej bi bilo potrebno dobro vedeti, kaj Rot v tej zvezi umeva pod „novejšimi tokovi zahodne evropske filozofije“, poleg eksistencialne filozofije seveda, ki jo edino izrečno omenja. Vajeni smo izraza moderna filozofija in s tem umevamo filozofijo, ki ima začetek v Descartovem snu in temelji na njegovem znanem „cogito“. Za to filozofijo sta značilna zlasti neki idealizem in neki subjektivizem, le da moramo izraza prav umeti. Ta filozofija išče prvi temelj in prvi razlog spoznavne gotovosti v spoznavajočem (in delujočem) osebkku ter si včasih izrečno zapira pot do tako imenovanega zunanjega stvarstva, včasih pa ga paradokсно dogmatično dekretira. Osnovni in osrednji predmet te filozofije je človek, v nasprotju s staro, kjer je to mesto zavzemalo celotno stvarstvo in šele v kasnejši dobi tudi človek, in s srednjeveško, ki je probleme reševala izhajajoč iz Boga. Človek kot posameznik in človeške skupnosti so torej v središču zanimanja v tej filozofiji. Človek, oziroma naša zdomska skupnost, pa je tudi glavni predmet našega zdomskega filozofiranja. Tega ne smemo pozabiti, čeprav se pri tem dejstvu sedaj ne utegnemo pomuditi.

3.2.1. Vendar pa Rot ne govori o moderni filozofiji, marveč o „novejših tokovih“ zahodnoevropske filozofije. Kot „novejše“ bi pač mogli umeti poskuse nastale v prav zadnjem času. Od kdaj pa je ta zadnji čas? Razumel bi ga kot čas novega razcveta filo-

zofije po hudem upadu zlasti v drugi polovici prejšnjega stoletja, zlasti pa še kar imamo že od tega našega stoletja. Kateri filozofski tokovi so tedaj nastali in postali pomembni v sedanjem stoletju?

3.2.2. Gotovo ne moremo pri tem mimo raznih vej filozofije, ki ima svojega začetnika v Fr. Brentanu, in od katerih je morda najbolj znana E. Husserlova fenomenologija, nato tudi iz nje izšla M. Heideggerjeva eksistenčna filozofija, pa tudi v svetu sicer manj poznana a Husserlovi filozofiji vzporedna A. Meinongova predmetna teorija, v kateri se je izšolal tudi naš Fr. Veber. Poleg teh bolj ali manj ohlapno isti šoli pripadajočih tokov novejše evropske filozofije bi mogli imenovati še na Dunaju rojeno pa zlasti v anglosaškem svetu razširjeno, tudi precej razvežano in v več tokovih poznano šolo logičnega empirizma, da jo pač nekako imenujemo.

Vprašanje je, koliko bi med novejše tokove šteli tudi razne „neo“-filozofske šole, ki pa so si znale v tem stoletju pridobiti precejšnjo veljavo; sem bi šteli zlasti neotomizem, neokantizem in morda marksizem zlasti kot neomarksizem.

3.3. Preden si skušamo ogledati, ali ti tokovi res niso na nas vplivali ali so vplivali premalo, zakaj je bilo tako in kaj je to pomenilo ali še pomeni, pa je potrebno osvetliti vprašanje, ki sem se ga v svojih spisih že ponovno dotaknil, a ima svoj poseben pomen prav v tej zvezi. Gre namreč za to, da filozof kot filozof v svojem prizadevanju vselej išče le resnico. Pravim kot filozof, ker tudi ta ni vedno samo filozof, marveč tudi pripadnik svojega naroda, sin svojega časa, učenec svojih učiteljev, morda ud raznih združb in podobno, vse to pa tudi vpliva na njegovo mišljenje, često zaviralno ali celo zavajalno.

3.3.1. že Fr. Bacon je s svojim naukom o „idolih“ opozoril na kvarni vpliv teh dejavnikov. Ustavimo se pri nekaterih! V vsaki dobi vladajo neke vodilne ideje, katerih vplivu se ljudje sploh težko odtegnejo in marsikdaj tudi filozofi. Ozmimo se samo na razširjenost in prevlado liberalističnih idej v prejšnjem stoletju ali marksističnih v sedanjem! Glede na to dejstvo bi zlasti mislece razdelil v tri skupine. Največ med njimi in ne le najmanjših in najmanj samostojnih jim zapade in te ideje jim barvajo vse mišljenje; navadno so prepričani, da so le tako sodobni in ta sodobnost ali modernost jim vsaj podzavestno ali doživeto velja več ko resnica, četudi tega morda niti ne vedo in ne bi izpovedali. Drugi se takim vodilnim idejam upirajo; sicer se sklicujejo na njihovo zmotnost, a globlji razlog takega zadržanja je v njihovi nemoči, da se odtrgajo od preteklosti, časovne in osebne, da opustijo ali popravijo svoje že utrjene nazore. Le malo pa je takih, ki kritično pretresajo staro in novo, ki skušajo v obojem ločiti zrno od plev ter prvo rešiti za svoje filozofiranje. Le ti zadnji so v svojem zadržanju zares filozofi, le tem gre zares le za resnico. Pa še oni se zelo težko popolnoma odtegnejo temu, kar imenujemo duh časa.

3.3.2. Drugi močan dejavnik, ki vpliva na filozofovo mišljenje, je filozofija šole, iz katere je izšel, nauki njegovih učiteljev. To tudi ne velja samo za, recimo, šibkejše duhove, ki popolnoma verujejo v resnico svojih učiteljev, ali samo za tiste, ki razen tega, kar so se naučili v šoli, ne jemljejo nič filozofskega v roke. Tudi močnejši, izvirnejši in z lastno glavo misleči ter v mislečem svetu bolj razgledani misleci se težko otresejo naukov svoje šole. Otresejo, to ne pomeni, da jih odvržejo, marveč da jih sodijo kakor katerekoli druge, tuje, to se pravi kritično in stvarno, priznavajoč, kar spoznajo za pravilno, in dopolnjujoč in popravljajoč, kjer čutijo, da so ti nauki dopolnila ali popravila potrebni. Pa morda niso le nauki učiteljev, katerih premočnemu vplivu se je učencem težko odtegniti. Morda je tisto, kar se učencem še bolj prime, način učiteljevega filozofiranja. Kot primer naj navedem samo znano Vebrovo analiziranje, njegovo drobljenje problemov, ki nam je vsem Vebrovim učencem v večji ali manjši meri ostalo. Ta način filozofiranja ni edini mogoč in pravilen; ima gotovo svoje vrline, ima pa, kot vsak drugi, tudi svoje meje. Marsikdaj mislec kakega vprašanja sploh ne vidi ali mu ni kos, ali pa ga rešuje nerodno, morda celo zgrešeno, ker se vprašanje noče ukloniti njegovi mišljenjski metodi. To pa seveda nikakor ne velja le za Vebrov način filozofiranja.

3.3.3. Tako bi mogli imenovati še mnoge druge dejavnike in vplive, ki pogajajo filozofovo mišljenje, pa se ustavimo le še pri enem, katerega težo danes zelo občutimo in na katerega kvarnost sem že nekajkrat pokazal. To so razne ideologije. Že precej časa v mislih pripravljam spis o tem vprašanju, a mi še noče dozoreti. Tudi tukaj se ne mislim v vprašanje posebno poglobiti. Le toliko bi rad povedal, kolikor je potrebno za umevanje teme, o kateri govorimo.

Ideologije so nekake laične vere, ne filozofije in ne vede. Od religiozne vere se razlikujejo, ker so bolj tostranske, tesneje povezane s konkretnim življenjem in ravnanjem človekovim in podrejene njegovi praksi, katero utemeljujejo in opravičujejo. Njihovo jedro so zdogmatizirani nauki, ki kot taki in v celoti niso ne znanstveno in ne filozofsko utemeljeni, pa si radi prisvajajo prav znanstveno resničnost in utemeljenost, obenem pa znanosti in filozofiji predpisujejo, kaj naj imata za resnico in kaj za zmoto. V ideologijo lahko neko mnenje in žal tudi neko filozofijo spremeni in pokvari kaka miselna ali še raje politična sila, lahko pa si tudi le kaka skupina in celo posameznik iz kakih naukov, često niti ne do kraja domišljenih, napravi lastno ideologijo. Ta je potem za skupino ali za posameznika smrt resnične filozofije. Ideologiji namreč ni za resnico, kar je glavna in prava naloga filozofije, marveč za pravovernost, to je ideologiji ustrezno verovanje in ravnanje.

3.3.4. V tej zvezi lahko ponovimo tudi že prej in ponovno izraženo misel, da pravi, zaresen filozof ne more hoteti biti nikak filozofski in še manj kak ideološki –ist, mora namreč hoteti biti in ostati le filozof, to je iskalec resnice. Vemo in priznavamo, da

utegne vsaka filozofija imeti kak prav, saj pač na samih zmotah ne bi mogel sloneti noben miselni sestav. Prav tako vsaka filozofija ima svoje šibkosti, celo zmote, ker bi moral biti več kot človek, kdor bi si smel domišljati, da je vse prav spoznal in tudi vse prav povedal.

Zato bo filozof, ki je to, iskal in sprejel vsako resnico, kjerkoli jo bo mogel najti, in bo imenoval zmoto vsak nauk, ki to je, tudi ne glede na to, kje ga bo našel. Zato ne bo sprejel nobene filozofije kot take in v celoti, niti tiste svojih učiteljev ne, marveč bo to in drugo študiral kritično in meril samo ob stvarnosti. Seveda je gotovo in umljivo, kakor sem tudi že napisal, da ne more iti čez vse dosežke prednikov in začeti nekje v pričetku. Vsak filozof prevzame marsikak nauk prednikov in na njem gradi, dokler kak nauk ni tako važen temeljnik njegovega filozofiranja, da se mora še posebej prepričati o njegovi pravilnosti. Kar pa je prevzel in tudi sam uči, za to pa je tudi sam odgovoren.

3.4. V luči teh nazorov me draži, če mi kdo pravi, da ali jaz sam ali kdo drugi ni sprejel te ali one filozofije. Ne sprejemam za svojo prav nobene filozofije, tudi Vebrove ne, priznam pa, da sem se pri njem in še pri marsikom drugem mnogočesa naučil. Kakor sem že omenil, priznavam kritiku in še bolj zgodovinarju pravico, da skuša ugotoviti za vsakega filozofa, kateremu drugemu je podoben, s katerim drugim deli kake nazore, pri kom se je česa naučil ali le navzel, kateri šoli se približuje ali celje pripada. Ne morem pa nikomur priznati pravice, da mi sprejete kateregakoli nauka predpisuje ali kako filozofsko šolo povzdiguje v merilo pravilnosti moje ali katerekoli druge filozofije, ali mi šteje v zlo, ker ne sprejemam in ne učim naukov katerekoli določene filozofije.

3.4.1. Tako že v splošnem ne bi mogel sprejeti Rotovega očitka, če je to, da v moji ali sploh naši zdovski filozofiji ni zaznati vpliva kakega filozofa ali kake filozofske šole. Če je to le ugotovitev, pa ima seveda Rot vso pravico, da to ugotavlja, če je le res tako.

3.4.2. Rot torej trdi, „da se niso med Slovenci v zdomstvu izraziteje pojavili novejši tokovi zahodne evropske filozofije“. (10). Ta trditvev po mojem umevanju vključuje dvoje, najprej to, kar dobesedno pravi, istočasno pa se lahko v njej ali za njo skriva sodba, da se držimo kakih zastarelih filozofij in da nismo sodobni. To bi se dalo izluščiti iz mnenja, da smo v glavnem „v zdomstvu gradili na podlagi Tomaževe filozofije“. (10). Zato se prvo razgovorimo o tem!

Sam nisem izšel iz sholastične ali tomistične filozofije, niti se ne štejem med sholastike ali tomiste. Vendar zelo cenim to filozofijo, priznavam, da sem se tudi iz nje marsičesa naučil in da sem v njej našel potrjeno marsikaj, do česar me je pripeljalo moje lastno razmišljanje. Menim še več, namreč da je tomistična ali sploh sholastična filozofija ena od tehnično-filozofsko najbolj izdelanih filozofij in da nobenemu filozofu šolanje v njej ne bi bilo v kvar, seveda če bi se godilo ob strani dobrih in duhovno odprtih učiteljev. Saj se je tudi naš Veber šolal ob njej pri Fr.

Kovačiču, kateremu je bil vse življenje hvaležen za to, in čeprav se ji je v svojem kasnejšem filozofiranju približal po nekaterih temah, nihče ne more trditi, da se je kakorkoli predal in da je vsaj približno postal tomist.

Zato tudi med nami ne moremo nikomur šteti v zlo, če se je filozofsko šolal v tomizmu. Tudi tega ne, če ima to šolo za miselno izhodišče ali za pojmovno oporo v lastnem filozofiranju. Važno je, da sam filozofira, to je, išče resnico, zlasti pa rešitve danes žgočim problemom. Če to dela, je sodoben mislec in plava v toku sedanjega filozofiranja. Prav isto velja za vsakogar, ki se je izšolal v kaki drugi starejši filozofiji in se nanjo opira za lastno filozofiranje. Glavno je, da slepo ali nekritično ne prenaša starih filozofemov v svoje mišljenje.

3.4.3. Dobesedno pa Rot trdi, da ne najde med nami izrazitejših vplivov novejših filozofskih tokov. Tudi tukaj moramo dejstva skrbno razbirati.

Ne morem vedeti, kaj vse kdo med nami študira, kaj vse naši misleci bero. Vendar bi si skoraj upal trditi, da vsak po svojih močeh skuša spoznati tudi novejše filozofske tokove. Pravim, po svojih močeh, ker je le malokdo med nami poklicen, čeprav morda vendar poklican filozof, ker malokdo med nami utegne posvetiti zadosti časa filozofskemu branju, ker tudi pač nihče med nami ne more priti do vseh potrebnih filozofskih knjig in revij. Komaj kdo med nami more živeti za filozofijo in še manj kdo od filozofije. Pač vsakdo pa se trudi, da bi zvedel, kaj se v filozofskem svetu dogaja.

Druga stvar pa je, koliko naš mislec nauke sodobnih filozofov sprejema. Če se je seznanil z njimi, še ni rečeno, da so ga prepričali in da si jih je toliko osvojil in si jih prisvojil, da jih je mogel vtelesiti v svoje filozofiranje. Morda mu niso dali opore za filozofiranje o problemih, ki njega vznemirjajo ali se njemu vsiljujejo. Tako se mi nikakor ne zdi posebno čudno, če logični empirizem ni vtisnil našemu filozofiranju skoraj nikakih sledi. Za nas se največ giblje preveč na obrobju prave filozofije in je še posebej premalo občutljiv za naše probleme. S tem pa ne menim, da ukvarjanje zlasti s formalnimi nauki te šole, filozofu ne bi bilo v prid. Zakaj na nas ni vplival marksizem, pač ne bo treba razlagati.

3.4.4. Drugačna je zadeva z eksistencialno filozofijo. „Umetno je vprašati se, zakaj se ni med nami razvila eksistencialna filozofija, zlasti še, če upoštevamo, da so povojne okoliščine bile zelo ugodne za njen pričetek“ ... „zlasti pri tistih, ki so vojno doživeli in se znašli v zdomstvu, osamljeni, z močnim občutkom zavrnjenosti, krivice, očiščevanja“. (24).

To vprašanje je res umestno ali primerno, torej na mestu. In Rot sam si ga skuša odgovoriti. Meni, da so razlogi za to: „ker je bil zdomski človek zelo veren, vdan in požrtvovalen“; ker „v naši strogosti, načelnosti in razumarstvu (si) nismo dovolili take 'sprostitve'“; „morda tudi, ker v varčevanju moči za naše ideale

TED KRAMOLC: BODEČA NEŽA

Pastel, 1970

TED KRAMOLC: ZIMA, ONTARIO

Pastel, 1971

in borbo nismo mogli tvegati koraka v neznano". (24-25). To so zanimive misli in le obžalujem, da jih pisec ni bolj razvil in utemeljil.

V vsaki teh misli, je lahko kaj resnice. Dejstvo je, da smo zdomci nenadno in nepripravljeni izgubili domovino, kjer nikakor ni bilo vse sama idila, a kjer smo bili doma. Ko smo izgubljeni v izgnanstvu iskali trdnih tal za svoje življenje, mišljenje in ravnanje, smo to radi videli v vsem, kar smo izgubili. Naša preteklost za nas ni pretekla, je v nas še naprej živela, od nje se nismo upali odtrgati. Zato smo tudi filozofirali še dalje iz tistih osnovnih misli, ki so usmerjale naše nekdanje filozofiranje. Res je sicer, da filozof hodi in mora hoditi pred množico, da je po naravi samotni in samohodni videc, ki mora videti dalje, kakor pa tisti, ki mu sledijo. A prav tako je res, da je tudi filozof občan, ki čuti in doživlja s svojo skupnostjo, ki z njo deli upe in boli ter iz vsega tega tudi filozofira. Razen tega se prav kot občan, tudi izgnan in zbehan, ne upa tako hudo oddaljiti od svoje skupnosti, da bi ga ta še grje gledala, kot že gleda preroke. Ni prijetna osamelost, ki je izgon iz lastnega občestva, v težkih dneh izgnanstva pa je kaj takega bilo še posebno hudo za vsakogar, tudi za filozofa. Zato je tudi on z občestvom kar najbolj ohranjal stara izročila, zato je tudi filozofiral iz prejšnjih osnov, saj je v njih našel več gotovosti in trdnosti, kakor so mu mogli dati kaki novi nauki. Presedlanje na filozofiranje iz čisto drugih osnov, četudi bi bilo mogoče, bi vendar bilo precej tvegan korak. Že samo dejstvo, da se je filozof nenadoma znašel pred čisto novimi in še nadvse perečimi problemi, ki jih je moral reševati, je bilo zadostno breme zanj kot človeka in kot filozofa. Zato se ni mogel spustiti še v iskanje novih težav z opustitvijo dotedanjega filozofskega znanja in z iskanjem povsem novih osnov svojega razmišljanja. Če bi to poskusil, najbrž ne bi več prišel do reševanja problemov, ki mu ga je položaj nalagal. Zato tedaj filozof tega skoraj ni mogel storiti. Če že ni bil tedaj, pa se je potem zapletel v svoje že domišljene ideje, da mu je bilo še težje menjati smer mišljenja, saj bi to bilo podobno nekaki verski spreobrnitvi. Ta pa ni nič vsakdanjega in lahko izvršljivega.

3.4.5. Mogli bi navesti in kratko označiti še en razlog za to, da se med nami ni ukoreninila in bolj razvila eksistencialna filozofija, čeprav bi se, gledajoč nazaj, zdelo, da so ji bile okoliščine ugodne in so jo naravnost klicale.

Nekaj drugega je življenjske zgrade in nezgode živeti in zopet nekaj drugega je o njih razmišljati. Dokler je naše doživljanje presilno, nismo zmožni o njem razglabljati, to zmoremo šele, ko se je naše doživljanje že umirilo. Zaljubljenec v največjem ognju svoje ljubezni ne razmišlja o njej; ko to zmore, je najhujši ogenj že ugasnil, le tako je mogel dobiti do svojega doživljanja razdaljo, ki mu ga dovoljuje miselno obdelovati.

V svojem izgnanstvu smo vsaj spočetka vsi, tudi filozofi, svojo usodo tako kruto močno doživljali, da ji miselno nismo bili kos,

vsaj naravnost ne. Razni Heideggerji, Jaspersi, Marceli, Sartri in podobni so pač gledali in videli vso grozo vojn in njihovih posledic, a njih osebno to ni tako kruto prizadelo; vse to so mogli opazovati iz neke doživljajske razdalje, saj so imeli življenjsko trdne položaje in so mogli povsem živeti svoji filozofiji in zanjo.

Z našim zdamskim filozofom pa ni bilo tako, ker je tudi on bil prekruto zadet in prizadet, ker je tudi sam tako globoko doživljal usodo izgnanstva, da ni mogel že tedaj iz nje o njej razmišljati, marveč jo je moral vsaj zase najprej vsaj za silo preseči. Medtem pa se je tolažil s prinešenimi filozofskimi nauki, čeprav je morda filozofiral mimo konkretnega položaja. Šele kasneje, ko se je že mogel od najhujšega vsaj doživljajsko oddaljiti, je mogel začeti filozofirati naravnost iz svojega položaja. Pač bi mu tedaj pretekla, že presežena doživetja mogla navdihniti druge misli, morda res sorodnejše kakim idejam eksistencialistične filozofije. Pa še to bi se lahko zgodilo le pri posebno gibkih mislecih.

A, mar bi res za tako hudo prizadetega človeka in filozofa že v prvem trenutku bila najprimernejša filozofija, ki je učila, da je človek le nekaj vrženega v življenje, polno groze in studa, da je to življenje le neko prizadevanje brez smisla in brez izhoda, ki drvi v prav tako nesmiseln konec v smrti? Mar bi mu taka filozofija kakorkoli olajšala položaj in opravičila trpljenje? Ali ni potreboval filozofije, v kateri je mogel dobiti tolažbo in zdravilo za svojo nesrečo in za nesrečo rojakov, filozofije, ki jih je odvrčala od obupa, ki jih je pogumila in dvigala, ko jim je krepila vero v življenje in v njegov pravi smisel? Temu so pač boljše služile tradicionalne filozofije kot pa eksistencializem.

Resda izrečna in lastna naloga filozofije ni ne obtoževati ne tolažiti, marveč vedno iskati in prikazovati le resnico, kakršna pač je. Vendar je v konkretnem bivanjskem položaju filozof vsaj kot človek dolžan, ne da bi kakorkoli zatajil svoj filozofski poklic, opozarjati zlasti na tiste resnice, ki morejo ljudem olajšati življenje. Kdo bo zameril A. Ušeničniku, da je med prvo svetovno vojno napisal in objavil *Knjigo o življenju* in ne kake spoznavne teorije ali ontologije?

3.4.6. Vprašal bi se še, ne da bi skušal na to vprašanje že sedaj tudi odgovoriti: mar je naše zdamsko mišljenje zato, ker ni izhajalo iz osnov in ni uporabljalo miselnega aparata eksistencialne filozofije, zato manj pravilno reševalo vprašanja, ki nam jih je prožilo zdomstvo? Če je tako, je res škoda, da nismo znali filozofirati iz prikladnejših osnov, če pa ni tako, smo svojo nalogo kljub temu opravili. Prva in najvažnejša naloga filozofiranja je najti resnico in pravilno rešiti življenjske probleme. Če je to storila, so drugotnega pomena miselna izhodišča, iz katerih izhaja, in pojmovni aparat, ki ga uporablja.

3.5. Rad bi to razglabljanje sklenil z dvema mislimi, ki bi sicer terjali večjo poglobitev, pa tu ni mesta za to. Prva je nekaka ponovitev tega, kar smo pravkar menili. Prva naloga vse filozo-

fije je, da išče resnico, in to delajo vse filozofije, kolikor so filozofije, čeprav izhajajo iz različnih osnovnih uvidov, gledajo stvarstvo z različnih vidikov in svoje spoznatke izražajo v različnih jezikih. To ne pomeni niti, da so vse enake ali enakovredne, namreč take kot dejanski so, da bi si torej človek lahko po mili volji izbral tisto, ki mu najbolj prija. To pa še manj pomeni, da je v njih vse resnično, kar učijo. Ne bom podrobneje razvijal povedanega, le to bi rad povedal, da tudi iz osnov kake starejše filozofije in v njenem jeziku lahko filozof išče nove resnice in jih uči, samo da se ji brezpogojno in slepo ne preda, da si je ne zideologizira, marveč jo res jemlje le za izhodišče svojega filozofiranja, a filozofiranja v svojem času in položaju ter o problemih tega časa in položaja. S tem hočem le povedati, da je tudi zdovski filozof v svojem filozofiranju lahko povsem sodoben, tudi če se ne sklicuje na kake zadnje in morda le modne novosti v filozofiji in ne uporablja njihovega jezika.

Druga misel pa je ta, da za oznako našega zdovskega filozofskega mišljenja ni najnujnejše ugotoviti, česar v njem ni, marveč zlasti to, kar je opravilo in doseglo. To bi mi sami in gotovo tudi drugi radi vedeli. Morda bi nam tudi to laže pokazal nekdo, ki ni sam do vratu zakopan v naše zdovske probleme in v razmišljanje o njih. Prav v tem je pomen Rotovega spisa, da je tudi to skušal storiti, čeprav bi želeli, da bi v tem bil zgovornejši.

Polnara mi je ...

Polnara mi je ...

„JAZ SEM TOPOL SAMUJOČ“

Ob stoletnici rojstva pesnika Josipa Murna Aleksandrova

I

Človek

Moderna, kot nazivamo četvorico Kette, Cankar, župančič in Murn, je slovenski literaturi v verzih in v prozi odprla blesteče okno iz 19. v 20. stoletje. Kultura Evrope, ki je tedaj posijala tudi k nam, ni več ugasnila. Prva tri imena smo nedavno v njih jubilejnih letih že priklicali iz ozadja in jim dali spregovoriti. Letos pa je stoletnica najmlajšega med njimi: Josipa Murna. Mnogim je ta pesnik najčistejši slovenski lirik. Vsekakor ga je usoda najbolj zaznamovala in se je tega tudi zavedal. Rodil se je v Ljubljani v torek 4. marca 1879 in je umrl istotam v torek 18. junija 1901 ob dveh zjutraj. Živel je 22 let, 3 mesce in 14 dni.

Na svet je prišel Josip Murn kar se da nezaželen: breme nezakonski materi služkinji Mariji Murn in slaba vest – a samo to – nezakonskemu očetu natakarkarju Ignaciju Zankarkarju, ki je po štirih letih umrl za jetiko. Otrok je prišel v rejo k tujim ljudem. Zelo zgodaj je torej začutil hladnino sveta in ni ji mogel ubežati vse življenje.

Klel (sem) mračno uro rojstva,
ko greh me je na svet poslal.

-

Na nesrečni, nepravi dan
zablodil po svetu sem belem.

-

Glas vpijočega v puščavi,
trst samotni, to sem jaz!

-

... jaz sem topol samujoč,
ki ne seje in ne žanje!

-

Večne kaplje dežja / ob okno bijo...

-

Uhajam... nesreči, tej vlačugi,
ki od zibeli že za mano leta.

Enaka sva, veter! Kot tebe, tako
življenje drvi me brez meje -
vsake dveri zaprte, nanje trkam s prošnjó,
a nikjer se srce ne ogreje.

Brez ljubezni hodim jaz
in brez nad po sveti -
lahek bo poslednji čas,
lahko mi umreti.

Zvonovi zvonijo za šmarni dan,
tiha žalost pa je v duši razlita -
ne rabim te, idi mi stran!
A žalost ne gre mi proč skrita.

S komolcem oprt sam na mizi slonim
in mislim nasé in mislim na dušo
in nikdar si ne izbežim.

Že teh deset Murnovih vzdihov - a jih je še nešteto - dokazuje, kaj vse je šlo od najzgodnejših let skozi dušo tega fanta. Cutil se je odvečen, odrivan, poniževan, zapuščen, sredi sebičnih ljudi: lepih, zdravih, bogatih, uglednih in oblastnih. Zmeraj odvisen od drugih, slabo hranjen, slabo oblečen, brez denarja, telesno šibek - in vendar z nekim ognjem v sebi, z željo po uveljavitvi. Stvarnik mu je presijal dušo z milostjo poezije, ki mu bo pomagala prenašati bridkosti sveta in mu kazala pot kvišku, med izbrance.

Ustavimo se ob postajah Murnovega življenja!

Hudobni jeziki so enaintridesetletno nezakonsko mater Marijo Murn, Gorenjko, pognali iz Ljubljane. Pustila je otroka drugim in se zatekla v Trst, kjer je služila do smrti. (Kasneje bomo slišali, kakšna bolečina je bilo srečanje z njo za osemnajstletnega sina.) Otrok je shodil med redniki v ljubljanski okolici, nakar je začel telesno in duševno odraščati med dobrotniki v Ljubljani. Dva kraja sta bila tu, ki ju tudi zavoljo Murna imenujemo z velikim spoštovanjem: katoliški vzgojni zavod Marijanišče in pa stanovanje „študentovske matere“ Polonce Kalan. Takih dijaških gospodinj, kot je bila ta dobrosrčna in verna Gorenjka, je bilo tisti in tudi kasnejši čas veliko po naših gimnazijskih mestih. Ob svoji lastni revščini so z ljubeznijo pomagale naprej revnim podeželskim dijakom in jim poleg vsega drugega omogočale tudi vznik dobrih poznanstev in prijateljev.

Polonca mu je sčasoma postala prava mati. Po ljubljanskem potresu o veliki noči 1895 se je več družin preselilo v prazno in opuščeno čistilnico sladkorja ob Ljublanici, znano pod imenom „stara cukrarna“. Tudi Polonca je našla tam streho in z njo njeni

študentje, med njimi Murn. Siva, hladna, nezdrava „Cukerfabrika“ na Ambroževem trgu 3 bo odslej njegov kot: iz njega se bo upapoln spuščal med ljudi, vanj se bo vračal truden in pobit.

V šoli ni bil odličnjak. Že zgodaj pa je pokazal zanimanje za literaturo in se začel družiti s sorodnimi dušami. Tako je tudi on našel pot v slovito Zadruho, skrivno dijaško literarno in politično društvo, iz katere je prišla nova slovenska književnost. V Zadruhi je spoznal najbistrejše svoje vrstnike, najbolj od blizu pač trojico, kateri se bo pridružil kot četrta zvezda naše moderne ali – kot ji tudi pravimo – nove romantike.

Revščina ga je silila, da si je pomagal s poučevanjem mlajših dijakov. Po tej poti mu je bilo kdaj poleti moč priti tudi na deželo, kjer se je silno dobro počutil. Poleg tega pa ga je misel na honorar spodbujala k objavljanju pesmi in podlistkov pod psevdonimi v raznih listih, sprva največ katoliških; te so urejevali duhovniki, njegovi dobri znanci. Polagoma se je razvijal v fanta z nekaterimi značilnimi potezami.

Najneposredneje se je Murn razodeval v pismih, ki so zato dragocen vir ne le za poznanje njegovega življenja in značaja, marveč tudi gledanja na svet: njegovih idealov, želj, načrtov, radosti, skrbi in bojov. Znancem in prijateljem se je izpovedoval iz srčne potrebe. Ta brezdomec od rojstva je iskal človeško bližino, bežal je iz svoje samote. V pismih je bil enako iskren kot v pesmih, katere pa so seveda sublimacija vsega, kar je doživel. Poznamo 23 njegovih naslovnikov s skupno 97 pismi.

Preden je devetnajstletni Murn 1898 doživel najvišji vzpon svojega življenja: maturo, pesniško slavo s svojim deležem v literarnem almanahu Na razstanku, ki so ga tisto leto izdali slovenski osmošolci, in ljubezen do Alme Souvanove, hčerke ljubljanskega veletrgovca, ki ga je čisto omamila, je šel skozi več razočaranj in pretresov. Erotična čustva in strasti so pogosto viharile v njem. Sam sebi prepuščen in nikomur odgovoren, spodbujan po nelepah zgledih in baharijah je zaplaval v lahkomiselnost. Ali dolgega veselja in pčetištve mu ne spolnost ne alkohol nista prinesla.

Med pismi iz predmaturitetne dobe nas najbolj prevzame tisto, v katerem iz Slapa pri Vipavi poleti 1897 nekomu takole poroča o srečanju z materjo.

„Bil sem v Trsti. Posledica obiska svoje matere so bile – tebi to zaupam – v nebo upijoče solze. Nesrečen, jezen, otožen, sploh na duši bolan sem bil tedaj kot še nikdar poprej. Spoznal sem in jasno videl tedaj svoj 'odveč' na sveti. Poslušaj! Videl sem mater po celih šestih letih, a kako je bilo to svidenje! Tožno veselo in skrbno me je gledala in mi tožila svoje reve. Jaz sem molčal. Gledala mi je v oči, hoteč brati v njih dušo svojega sina – in brala jo je! – Jaz sem molčal in molčal. Nekaj čudnega mi je srce stiskalo in me tiščalo v grli, da nisem mogel govoriti. Pa kako bi ne! Povem ti, kar nikomur več ne povem – Videl sem mater suho, blede kakor duh –, staro, bolno še vedno služečo in trudečo se zame in zame

tudi raztrgano! Z bledimi ustnimi me je izpraševala: 'Kaj ti je, oh, kaj ti je!' In jaz, ki sem se hotel izjokati na prsni mater, sem molčal, nisem ji odprl srca - S težavo sem vedno ponavljal svoj suhi 'nič' - proč hoteč, daleč, daleč proč. Dalje nisem hotel ali nisem mogel pri nji ostati! Ko sem se poslovil, me je gorko in milo poljubila, ponavlja me slutnjo, da se nič več ne bova videla in da je za njo najbolje če, če - usoda prekleta! - če umrje. Kje je božje usmiljenje, kje je božja pomoč? Nad vsem sem obupal. Na stopnicah šele vračajoč se od matere sem se izjokal, da mati solz ni videla... Kaj ne da 'srečni Murn'!"

V pesmih se Murn svoje matere niti enkrat ne spomni oziroma je ne omeni. Kakor da bi mu bila ta bolečina neizrazna ali bi se je ne upal dotakniti. Zato so besede o srečanju z materjo, ki jih je napisal v pismu, tembolj pretresljive. Toda bilo mu je osemnajst let ... „mladosti jasnost vundar misli take /Si kmalo iz srca spodi in glave“, kot bi dejal Prešeren. Na koncu istega pisma namreč Murn sporoča: „Ljubico sem dobil šele zdaj, ko sem sploh mislil, da Notranjsko ne more imeti lepih deklet in sicer sem jo dobil na božji poti. Lepa stvarica je! - Več v Ljubljani.“

Kot osmošolec je Cankarju, ki je bil že na Dunaju, pred pomladjo 1898 pisal: „Jaz sem v resnici čuden človek... Izjokal bi se, ubil bi se! Včasih mislim, da sem blazen... vidim se pogreznjenega v velik kup blata, vse v meni se razpusti, oči mi zavezajo - Vse se mi zdi tuje, brezglasno, neiznosno.“ O svojih pesmih pravi: „Trenutki, samo trenutki! Zde se mi velikanski vzdih.“

Po maturi se je Murn znašel pred vprašanjem: Kaj pa zdaj? V pogledu nadaljnjega študija in odločitve je bil povsem odvisen od dobrotnikov. Revni sorodniki več, kot da so ga zredili, niso mogli napraviti zanj. Tedaj mu je prišla na pomoč Franja Tavčarjeva, soproga načelnika Narodno napredne stranke, politika, pravnika in pisatelja Ivana, tisti čas kot nekaka kranjska „first lady“ poklicana dobrotnica revnih in nadarjenih dijakov. Ona je Murnu tudi odprla pot v meščansko družbo, kamor si je tako prizadeval priti. Na njeno prošnjo in jamstvo mu je Trgovska zbornica v Ljubljani podelila študijsko podporo s pogojem, da se vpiše na dunajsko Ekspozitorno akademijo. Odšel je na Dunaj, toda stroka mu ni ugajala in tudi učnih obveznosti je bilo veliko preveč za njegovo duševno in telesno zmogljivost: 36 ur tedensko mu je bilo „tortura“. Vztrajal je le nekaj mesecev, potem pa je volja popustila in je odstopil. Meceni so mu dali čutiti užaljenost in razočaranje, potihem so naredili križ čezenj in ga pustili v revščini. Zamera je bila vsestranska in fant se je znašel sam.

Toda bil je vsaj spet v domovini, po kateri se mu je v cesarski prestolnici tako tožilo. Slabo se je počutil gori. „Edina prijatelja (sta mi) moja pipa in moje misli,“ je pisal. „Ne dobivam bodrila od nikoder, in moja energija izginja.“ Najbolj si je želel prostosti. Žal mu je bilo, da ni šel po maturi k vojakom... kam v Galicijo - in tam ostal. „Ni ti potreba stradati in živim razuzdano kot mi je prav!“ beremo v drugem pismu.

Sla po življenju se je Murnu rodila iz večnega boja za obstanek – v kolikor ni bila prirojena, podedovana. Bolj ko so ga razmere omejevale in tiščale k tlom, bolj sta mu duša in telo vpila po soncu. V ničemer ni hotel zaostajati za drugimi. Omamo je iskal posebno v plesu in pretiranem kajenju. Ker je bil neodporen, je iztaknil pljučno bolezen, ki ga je komaj opazno začela pokončavati. Vendar je tolažil sebe in druge s svojo mladostjo. Zanašal se je, da mu bosta zrak in sonce slovenskega podeželja vrnila zdravje.

Slovensko podeželje: kaj bi Murn brez njega? In kaj bi slovenska poezija brez Murna? Vipavska in njene vasi, Gorenjska okoli Cerklj in Bleda: tam je imel Murn svoje najdražje ljudi in edinstvene koticke, na katere je mislil v Ljubljani, ko si je zdaj v tej zdaj v drugi pisarni služil nujno potrebni kruh. Sanjal je sicer tudi o pravu, o Pragi, a tolike moči ni zmoget. Tudi zaposlitev na pošti ali pri železnici, ki so mu jo svetovali znanci, ga ni mikala. O kresu 1899 piše iz Zaloga pri Cerkljah: „Hvala Bogu, sem zopet čil in vesel svojega zdravja. Ozdravil sem dodobra. Moje življenje tu je enakomerno. Delam malo, jem žgance in kislo mleko, deklice obiskujem in pesmi delam.“ Poezija mu je približala dve gorenjski učiteljici-pesnici: Fanico Vovk – „Vido“ („Jaz sem pil z njo bratovščino! Moj Bog, kako ona poljubi!“) in Francko Trojanšek, „Zorano“, „gospodično s črno kito“. Vidi – po poroki se je pisala Jeraj – je od seznanitve 1898 na Bledu do mesec dni pred smrtjo 1901 napisal največ pisem (19) in najvedrejših, najbolj izpovednih.

Ostali trije, s katerimi si je tudi izmenjal mnogo pisem – to se pravi: jih je imel tako rad, da se jim je iskreno odpiral – so bili: Ivo šorli, Oton župančič in Ivan Prijatelj.

S šorlijem s Tolminskega, ki je študiral v Gorici, sta si dopisovala še pred osebnim srečanjem 27. julija 1898 v Ljubljani na „abiturientski veselici“, kj je bila hkrati vseslovenska manifestacija in proslava petdesetletnice vladanja cesarja Franca Jožefa I., pa tudi izraz boja za slovensko univerzo. Pri goriškem založniku Andreju Gabrščku, ki je pripravljaval osmošolski almanah Na razstanku, je šorli videl nabirajoče se gradivo – in ni vedel, kaj hoče Murn v pesmih povedati. Ta pa mu je pisal: „Moj Bog, jaz nečem v liriki ničesar povedati! Meni je edino le na tem, da izražam čustva, ki se rodé v trenutkih prebujene duše. Jako rad sanjam in plavam v njeni neskončnosti. Ona mi je refugium.“

Na Murnov god 1899 se je k Polonci Kalan privlekel iz Trsta triindvajsetletni prijatelj in pesniški tovariš Dragotin Kette – za boleznijo, „ki si jo je nakopal pri vojakih, od katerih je vzpričo nje odrešen za vse večne čase“ – in se nato počasi bližal usodnemu 26. aprilu. Njegovega umiranja Murn ni mogel gledati, saj je tedaj še bolj čutil svojo lastno načetost. „Kette bo ugasnil v par dneh. Znaki bližnje smrti se že prikazujejo na njem. Jaz sem ga *moral* nujno zapustiti –“

Ko je šorli, bodoči notar – Murnu preurejen, prezlikan, pretrezen, premalo mlad, preracionalen, prelogičen, „bodoči brzskrbni fili-

ster" – opustil poezijo, se je njegov ljubljanski prijatelj skoraj oddahnil. „Ti si tudi premalo človek trenutka. Živeti trenutke in pozabiti zraven na vse razmere in okolnosti – to je pravo. Magari bodi berač, vladaš pa lahko ko kralj, samo da se kralja v resnici tudi čutiš!“ Tistega velikega duha, ki ga je pričakoval, da nastopi „in ljudi potegne iz letargije za seboj“, je Murn videl v pesniku. Zato mu je poezija pomenila najvišjo vrednoto.

Samo kakšna poezija? Takšna, kot so jo bralci lahko srečavali v Ljubljanskem Zvonu podpisano s psevdonimom Aleksandrov. (Ta psevdonim si je Murn izbral po prijateljski hiši žgurjevih – reklo se ji je „pri Aleksandrovih“ – v Podragi na Vipavskem.) Vendar je glavnino pesmi ohranjal za zbirko, ki naj bi bila čimbolj novost. Pesnik Aleksandrov ni bil več Stritar, Gregorčič, Aškerc ali kak njihov epigon. To je bil oblikovno sproščen izpovedovalec, ki ne brusi več verzov, stopic in rim, ampak posluša svoj srčni utrip, melodijo, ki jo sliši – in kakor jo sliši – on sam in je ni v nobenem učbeniku literarne umetnosti. Takšno moderno pojmovanje poezije pa so tedanji šolani slovenski mojstri zavračali. Zato se je Murn, ki se mu je zdelo nesmiselno preštrevati svoje vzdihe, moral za uveljavljenje nenehno bojevati.

Čutil je, da kot pesnik raste. Pesmi se mu je nabralo že več ko sto – in dajal jih je le še v pokaz, nič več v presojo. V njih je čutil „vso neskončno srečo“. Najbolj se je zanesel na Cankarjevo in župančičevo mnenje. Sicer pa mu je življenje postajalo zmeraj težje. Kettejeva smrt ga je globoko vznemirila. Trla ga je revščina. Grizla ga je vest, ker je študij – to se pravi: delo za prihodnost – čisto opustil. Z ljudmi je bil v zmeraj mrzlejšem odnosu. Začel se je skrivati pred njimi in se umikati v samoto. Pa tudi oni so se ga izogibali. „Jako dobro bi bilo, da je človek polovico svojega življenja mutast, drugo polovico gluh, vseskozi pa slep,“ je zapisal; in ob drugi priložnosti je priznal, da mu je „tesno kot v grobu“. Medtem se je od časa do časa oglasila bolezen in se spet potuhnila. Na vojaškem naboru ga niso potrdili. „Taublich“ nisem, sicer pa jako fejest ‘fant’. Podzavestno je tekmoval s časom. Čutil je pohajanje sape. Iz grozečega življenjskega poraza, v strahu pred prezgodnjo utonitvijo je videl edino rešitev v izdaji pesniške zbirke. Knjiga pesmi bi mu pomogla iz gmotnih težav, vrnila pa bi mu tudi vero vase in pregnala moreči pesimizem. Če še tu ne uspe, potem je popolni bankrot neizogiben. Toda zaman je iskal založnika. Tako Slovenec Schwentner kot pretežno nemška založba Kleinmayr & Bamberg sta bila zabasana z rokopisi in si nista mogla nalagati novih bremen.

Bridko Murnovo življenje so presvetljevali samo oddihi na deželi. „Vipava je prekrasen, prekrasen kraj!“ vzklika na primer. Fanico Vovk prosi, naj mu „Na Bledu kje“ preskrbi „kako sobico, kjer bi osamljen vegetiral“ ter mu naznani „ob enem, kako bi bilo s hrano... Najrajši... v kaki kmečki hiši... Pristrčno rad bi že zopet spal na sénu med samimi rožami...“ In tako po vseh svetih 1900, zadnjih svojih, piše z Bleda: „Jem pri Rusu, spim pri Novaku,

puf delam pri Peternelu, učim se pa po skalah okrog jezera kakor divja koza.“

Na prelomu stoletja se je zlasti med mladim slovenskim izobraženstvom razbohotila ideja vseslovske vzajemnosti. Posebno v Sankt Peterburg (današnji Leningrad) in v Moskvo so začeli gledati z največjimi pričakovanji. V Aškerčevem uredništvu je bila zasnovana Ruska antologija in začelo se je prevajanje s polno paro. Kette, župančič, Ivan Peterlin, Ivan Prijatelj – ki je Rusijo spoznal neposredno in je najbolj znal rusko – in Murn, ki si je izbral nezgoda, sebi sorodnega in zgodaj umrlega lirika Nadsona. Ko je videl, kaj zmore, mu je zrastle samozavest. In tako je stopil v leto 1901 nekam čvrstejši in modrejši.

Vendar si ni delal iluzij. S svojimi besedami in kretnjami kot bi hotel nekaj popraviti in pospraviti za sabo. Na vigilijo treh kraljev je sporočil Fanici Vovk: „Zadnji čas... sem delal jako veliko, kot bi polagal račun za vse svoje neumnosti v prejšlem letu. Zdaj pa sem čist in želel bi, da ne napišem nobenega verza več, vsaj dolgo časa ne!“ Prijatelju Franu Žgurju, pesniku-trgovcu v Podragi pod Nanosom, je pisal: „Kakšen glas gre takole o meni čez Vašo vas? Jaz sem poizvedel slučajno nekaj malega o svoji ubogi malenkosti, a bile so to laži in svinjarije brez konca in primere!“ Teden kasneje se je izpovedal župančiču, da se mu je pri delu zadnjega časa nenehno zdelo, „kot bi pisal neko poslednjo voljo“. V očitno uteho mu je bila pipa. Že dolgo je – po lastnih besedah – kadil „ko turek“ in molčal. Molk je le tedaj prekršil, kadar je ošteval Polonco, češ da „kuha pod vsako kritiko slabo“. In vendar jo je dva tedna prej pohvalil, kako dobro mu streže: „Vso smetano na kofé dobim jaz, jém pa iz vélike sklede“. Fanico je prosil, naj mu „prej ko mogoče“ (s 6 klicaži!) pošlje novo „čedrcó za mehurjem vred“: „Moja dosedanja pipa ni namreč za nobeno rabo več in skoro že ni več prav, da še iz nje kadim. Čedre pa v Ljubljani nimajo.“

Proti pomladi 1901 je zavrata bolezen že tako napredovala, da je veliko preležal. Nič se mu ni ljubilo in „grozovito dolgčas“ mu je bilo. Niti vedel ni, da je v deželi pomlad. „še, če se sprehajam, me zapodita burja in mraz v kavarno ali pa domov v posteljo.“ V aprilu je Ivanu Prijatelju na Dunaj v pismu izrazil upanje, da mu bo moč „najprvo malo v Primorje... Odidem najbrž nekam v Istro, blizu Kopra... Zdravnik (mi je) svetoval, da mi je predvsem potreben mórski zrak.“ V prvi polovici maja je nekomu drugemu naznanil, da je z njim „še vedno jako slaba“ in da ga muči samota. „Ležim še vedno, če pa vstanem, počutim se nedobrega. – V kratkem pojdem... na Grado in ostanem tam kake 3 – 4 mes., tam pa bom tudi sam.“

Dne 20. maja. mesec pred smrtjo, je Murn napisal dve pismi: Fanici Vovk samo 25 besed (med drugim stavek „Jaz sem jako slab in pojdem kmalu fuč“), Ivanu Prijatelju pa se je zahvalil za prejeti knjigi, mu zapustil vse svoje in se takole pretresljivo ozrl na svojo usodo: „Ne bodeva si menda dopisovala več. Jaz sem jako slab

in najbrž me vzame že mesec maj. Izvedel sem to po Polonci, na-
posled pa se čutim tudi sam popolnoma bankerot. Ne dela me to
vznemirjenega, pač pa sem se začutil nekam lahkega, kot bi bil
hipoma rešen velicega bremena. Veš, kadar sem mislil na svojo
bodočnost, nisem bil nikdar vesel. – Kanclija, in nič drugega!...
Jaz bi moral biti kmet in čisto nič drugega – Tako pa umrem in
v resnici mi ni žal zato.“

Ko je Murn, ki je obilno skusil človeško sebičnost in napuh, ne-
iskrenost in privošljivost, sam sebi prepuščen, zaprt v zatohlo cu-
krarno hiral kot žrtev težkih razmer, je doživel še eno ponižanje:
javno nabirko zanj v dnevniku Slovenskem Narodu. Ves svoj od-
por je izrazil v pismu: „– nečem, da bi se na ta način beračilo
zame... človek... si niti na cesto ne sme več upati.“

Edini Murnov zaklad je bil rokopis pesmi – protiutež vsem ne-
uspehom. Predelaval ga je, izbiral in urejal. A zaman je iskal za-
ložnika: nobeden se ni upal tvegati izdatkov. Tako ga je tri dni
pred smrtjo poslal svojemu sošolcu iz gimnazije Ivanu Prijatelju,
ki se je na Dunaju razvijal v odličnega slavista. Skrb za izdajo
pesmi je prepustil njemu. Po pravici se je zanesel na njegov estet-
ski čut. Obema v spodbudo je na dopisnici napisal stavek: „Doktor
pravi, da sem boljši.“

Murn je umrl 22 let, 3 mesce in 14 dni po rojstvu, spravljen z
Bogom in z ljudmi. Izdihnil je na isti postelji ko dve leti prej
Kette. Njegove zadnje besede so bile: „Molit, molit!“ Ko so ga v
sredo 19. junija 1901 ob šestih popoldne pokopavali, je deževalo.
V sprevodu je bilo veliko dijakov, a nobenega venca. Denar, ki
ga bodo prinesle pesmi, je v testamentu namenil teti Marijani, ma-
terini sestri, ki je bila dekla v Ljubljani in ga je ves čas podpirala;
60 goldinarjev pa je zapustil za kamenit nagrobni spomenik. Zanj
si je že pred dvema letoma zložil tale napis – epitaf:

Življenje celo sprt, nestalen,
miru resnice, sreče je iskal –;
njegov bil smoter temen, daljen,
umel ga ni, zato je pal.

Preden spregovorimo o Murnu pesniku, si oglejmo še njegovo člo-
veško podobo, kot so nam jo sporočili sodobniki!

Bil je srednje visoke, sloke postave, podolgovatega, nekoliko pega-
stega obraza, bujnih rdečkasto-kostanjevih las in močne brade, ki
si jo je v poznejših letih pustil rasti, zato je na slikah videti sta-
rejši. Oči je imel modre, otroške, otožne, zamišljene, gledal je
boječe, nezaupljivo. Nagnjen je bil k pesimizmu, vendar tudi željan
veseljačenja. Rojen meščan z vsemi mestnimi lastnostmi, si je ne-
nehno želel na kmete. Večen popotnik, ki odhaja s hrepenenjem in
se vrača razočaran. Odkrit, nežen, dobrodušen, ponosen fant, samo
prešibke volje. Potreben je bil zveste in zanesljive opore in spod-
bude – a kdo mu je mogel nadomestiti očeta in mater?

P e s n i k

V četvorici moderne je bil Murn najmlajši, skromen in plah po nastopu, s srcem na dlani, neglasen v poeziji, nekje na robu. Ketteja so bližnji znanci že za njegovega življenja cenili izredno visoko. Murna sta potiskala v ozadje tudi borbeni Cankar in bleščeči, deklamatorski Župančič. Februarja 1903 pa je po Ivana Prijatelja prizadevanju in z njegovim predgovorom Lavoslav Schwentner v Ljubljani izdal PESMI IN ROMANCE (91 naslovov). Josip

Murn Aleksandrov je doživel zmagoslavje prej ko dve leti po smrti. Ivan Prijatelj se je kot mlad literarni zgodovinar želel izkazati. Kot pesnikov sošolec in intimni znanec je v obširnem uvodnem eseju izrekel o Murnu tri teze. V prvi je – kot v pesnikovo opravičilo – poudaril Murnovo nedozorelost, v drugi je pokazal nanj kot na čistega lirika, v tretji ga je razglasil za pesnika slovenskih polj in kmečke idilike. Njegova analiza je doživela takorekoč splošno priznanje in velja še danes. Razni kritiki so ob izidu knjige seveda močneje osvetlili to ali ono Murnovo značilnost: večjo npravno dostojnost kot pri mnogih vrstnikih; mučni dualizem med modernizmom in kmečkim delom; in potem življenjsko melanholijo, resignacijo, svetobežnost in bojazen pred ljudmi ter notranja protislovja.

Če bi si Murnov literarni opus poskušali ponazoriti s plavajočo piramido, bi videli, da se dvigajo nad vodo – da torej premagujejo čas – predvsem PESMI IN ROMANCE in še v razne cikle razdeljene ostale pesmi: stare in nove. Skupaj je to malo manj ko 200 enot. Drugi Murnovi pesniški proizvodi – izvirni in prevedeni – so pod gladino kot začetniški, neizvirni, nejasni in nepomembni; sem spadajo tudi časopisni podlistki, napisani za denar.

Murn je naš najčistejši pesniški impresionist. Pesniški: ker imamo tudi glasbenike in slikarje impresioniste. Za pesnika impresionista je dovolj močan vzgib že odsvit barve v zastrti ali žarki sončni svetlobi, bežen zvok od nekod. Zunanja resničnost se dotakne rahlega pesnikovega srca – in ta prvi vtis se utelesi v besedah. Impresionistične pesmi so kratke in lahne, preproste po obliki, a zvočno bogate in polne živih podob. To so trenutki, ki so šli skozi pesnikovo srce pa jih je pesnik ujel in v nekaj verzih ovekovečil. Ta v izbranih besedah izražena razpoloženja in občutja zdaj pred nami utripljejo v nedotaknjenosti svežega prvega vtisa.

Kot vsi impresionisti je tudi Murn iskal vtise na podeželju, kjer vlada sonce, ki letne čase ustvarja in vse urejuje. Na kmetih mu je bilo treba samo čute odpreti. In tako je predvsem gledal in poslušal – poslušal celo tišino. Usoda pa ga je silila ali vsaj navajala tudi k razmišljanju. Vrh njegove piramide predstavljajo kmečke pesmi, ki so najlepše, in *razpoloženske*, katerih je največ. Tukaj ga nihče v naši liriki ni dosegel. Pred nami je slovenska pokrajina

v čistosti gora, gričev, gozdov, polj, cest; vasi, dreves, cvetja, trav, žit; studencev, potokov, Save; večerov, juter vetra: čist zrak, čiste vode in medčloveška povezanost. Slovenija, kakršne ni več in je tudi ne bo. Malce idealizirana sicer, ker jo je Murn, zaljubljen vanjo in hrepeneč po nji, najrajši gledal ob nedeljah in praznikih ter v veselih trenutkih, ko je bila najimkavnejša. Na kmetih je bil samo gost – in pa premlad, da bi spoznal tudi senčne strani, ki jih ni bilo malo. Kmečki stan so trli hudi davki, nizka cena poljskih pridelkov, dragi industrijski izdelki, kriza obrtništva, zadolženost, izseljevanje brezposelnih mladih, zdravih, delavnih ljudi, to se pravi otekanje najboljše narodove krvi v tujino. To neveselo socialno sliko vidimo v spisih analitika Cankarja.

Impresionist Murn se ni spuščal v globino. Pred nami so podobe in kitice, ki je njih lepoti naše srce komaj kos.

Pomladanska slutnja
k nam v deželo gre,
zdravo, Bog in sonce,
gora in poljé!

Spet zelené nam vrbe in šumé,
veseli vtrc mimo gré,
a skriti so še v polju klasi;
škrjančka ni še, lastovke drobné...

Na poljani več dan ne blešči.
v noč zavita prostrana je dalj,
vsaka cvetka tam v polju duhti,
in tam piska nekdo na piščal...

Po nedeljskem jutru oblački plavajo,
in v vetru šumi vsa obsevana gora

Sklasijo se žita in se pozlatijo

Le zate živim, tak v pripekanju solnca,
tak v jezi viharjev v dolini –
takrat tih sem in nem in strmim ven brez konca
in trepečem ob tvojem spomini.

Odpalo bukvam je in hrastom listje,
korak po njem šumi,
studenc mrzel ves in tih in čist je,
a k srcu polje kri...

Brez konca padaš, drobni sneg,
na tihi gozd in na poljano,
nekje kraguljčki, hitri beg,
spet molk za mano in pred mano.

Murnove kmečke pesmi so ne le najlepše, ampak tudi najbolj polne zdravja, ker dišijo po zemlji, po rasti, po marljivosti ljudi, katerim letni časi s svojimi kmečkimi svetniki in prazniki odmerjajo delo ter njih življenje dajejo smisel. Štiri pesmi se mi zdijo posebno značilne: Pomladanska romanca, Pesem o klasu, Pesem o ajdi in Zima („Prešla pomlad“). Za vsak letni čas ena, a vsaka v drugačnem ritmu, iz drugačnega razpoloženja rojena.

Pomladanska romanca

Odprite okna, odprite duri,
mimo jezdi vitez sveti Juri,
sveti Juri na konju,
na lepem konju,
sveti Juri nam milosti daj!

Sveti Juri je velik svetnik,
premagal je kačo ta božji vojniki,
bila kača ta: zima-zmaj;
prekrvave lise,
zmajeve lise,
žene že cvetni gaj.

Odprite okna, odprite duri,
nanje trka vitez sveti Juri,
sveti Juri v tak lepi opravi,
da privel je v tej lepi opravi
lepe dneve nazaj.

Vsi ti dnevi,
Jurjevi dnevi
v deželi so zdaj.

Sveti Juri ta ni pa le cvetni maj,
sveti Juri je božja svoboda
in življenje in moč in priroda,
in tema le zimski bil zmaj...
Sveti Juri ko solnce v njo gleda,
sveti Juri skozi okna k nam gleda,
odprite mu vse na stežaj!
In svetnik sveti Juri,
vesel skozi duri
k nam pride nazaj!

Pesem o klasu

Kot z zelene goré
cesta, ravno poljé,
kot ves pisan svet
nam se dnevi vrste!

Glej, izza teh brez
polje in poljé,
tako daleč čez
vse nam v zrno gre.

To je naša last,
vse za naše dni!
Sebi v slavo in čast
todi klas nam zori

Da obvaruje Bog
hudih ur ga, vetrov,
da povsodi okrog
zlije svoj blagoslov!

Na Medardovo jasnih dni,
mirne daj Margaretine,
da se kmet veseli
lepe letine —

Da, za kruh, da, za klas
Bog usliši nas,
čez razore zavej
sredi urnih maš;

naj se dnevi vrste
kot svet pisan z gore —
Prepelica, hej, čez polje,
hitri veter, zavej čez gore!

Na vrhunec Murnove poezije bi jaz postavil Pesem o ajdi. Kaka vznesenost diha iz nje kratkih, pojočih verzov! Pred nami je pozno poletje na deželi, kjer v belini cvetja počivajo rahlo vzpete ajdove njive. Tudi najčistejši naš slikar impresionist Ivan Grohar jih je ovekovečil. Ajdo kar duhamo, slišimo sladko pijano žužnjanje

čebel v nji. Toda čisti, čudoviti impresionizem prvih kitic, poln topline, ljubezni in hvaležnosti, se na koncu umakne trpkim misli na zimo, ki bo skoraj tu in bo ko čarovnica uklenila naravo v molk, sivino in mrz.

Pesem o ajdi

Kakor bela grud
gorka od krvi,
mlade radosti
v cvetju ajda diši.

že vsa polna medu
zacvetela je,
pala k nogam ko v snu
ji čebela je!

Grud prostrana jo
napojila je,
z božjo pomočjo
vase skrila je.

Zdaj stoji, diši,
v daljave blešči,
ko golob mi upira
v svet rdeče oči.

Kadar klas šumi,
kmet počije še,
kadar ajda diši,
ji odkrije se!

Plača za ves trud
z medom kdo, s krvjo?
Ktera druga grud
nežna je tako?

Ah, že skoro bo prišla
mrzla in hladna –
na ves svet
legla je čarovnica.

Trije delovni letni časi – pomlad, poletje, jesen – so, dobro izrabljeni, minili Narava se pripravlja na zimski oddih; obenem z njo pa se bodo oddahnili tudi kmetje, ki so si pridelali vsega potrebnega.

Zima

Prešla pomlad, po bliskovo prešlo poletje
in sveti Mihael.

Po polju so pospravljeni sadovi,
listje je požoltelo, trava orjavela,
po brdih breze žalostno blišče.
Više nad njimi bori in smereke
kot lovci mi zeleni čakajo.

Namočena

od ranega dežja je pot. Iznad vode
in črne prsti tam in travnikov
dviguje se sopar. Na desni je smerečje,
na levi gorska pot, rujava, skrita
ko lisičja dlaka.

Tod hodimo vrhovci. Tihó vse življenje
in tih naš običaj. Pride poletje, žge in peče,
pride jesen, zapre čebele, in pride zima,
odahne se in zapre duri naše.

Tam v zgornici odpre si skrinjo.
Poišče sukna si in kril volnenih
in plavih toplih rut in nogavic;
obutev vzame novo si, podšito z jarcem,
kolovrat, par jančjih rokavic in kožuh
bel, kratek in ustrojen, z rožami.

Nato pregleda kašče...
na pod pribije jazbeca in čuka,
nabrusi še sekiro si, zaneti ogenj
in zagodrnja...

Tam v zraku pa po snegu zadiši.

Ali je čudno, če je Murn ob toliki ljubezni do narave in ob takšni navezanosti na kmečko življenje sanjal, kako bi še sam postal kmet? Oženil bi se s kmečkim dekletom, obdeloval bi zemljo, telesno in duševno bi se okreпил in srečno, smiselno bi živel. Mnoge pesmi pričajo, kako je mislil na ženitev in kako je hrepenel po

lastnem toplen domu. Nekaj naslovov: Tu je jesen in mi se ženi-
mo; Oj dobro jutro, hišna mati; Želje; Mislil sem na prošle dni;
Kdo bilá je mati tvoja. Najbolj občutena med vsemi je Želja po
nevesti: eno samo vztrajno upanje in čakanje.

Želja po nevesti

Prešla je že velika nóč,
dolgi post je proč,
jutri bo bela nedelja,
potlej čas pride vróč –
hej, tega komaj čakam.

za Sveto telo,
vse zorano že bo,
vse v stebłu že bo
za Sveto telo,
hej, tega komaj čakam.

O šmarnem potém
že si žita naspém,
že si žita naspém,
potlej v hoste grém,
hej, tega komaj čakam.

Ajda začrni,
gora pordeči,
polhu dlaka v bukvah
vsa se nagosti,
hej, tega komaj čakam.

Potlej leto nam zbeží,
počasi, tiho se gubi,
kot da še enkrat leto
vse prošle šteje dni,
hej, tega komaj čakam.

Štejem tudi jaz vse dni,
v prošlost se oziram:
pa za koga se upiram,
pa po kom vse dni umiram?
Ah, le tega komaj čakam!

čas pred koncem 19. stoletja – kulturna zgodovina ga imenuje „fin de siècle“ – ni bil naklonjen religiji. Veliki vzpon znanosti in tehnike je ljudi navdajal s prepričanjem, da so vse uganke življenja razvezane. Občutek varnosti, gotovosti in trajnosti je evropsko elito gнал v sebično uživaštvo. Hrepenenje po Bogu in večnem blaženstvu bo nadomestila umetnost, so zatrjevali. Le spiritizem se je modno širil med meščanstvom; ki si je s klicanjem duhov rajnih skušalo potešiti potrebo po nadčutnem svetu.

Murn pa je ohranil zelo pozitivno mnenje o Kristusu. Ugovarjal je moderni, ki „ne pripoznava več tega blaznega altruizma, rekoč da je čakanje na božjo pomoč škodljivo naši energiji in strah pred večno kaznijo nesmisel“. Preseneča nas, kako ta mladi fant pol leta pred smrtjo (v pismu Vidi) zrelo in dognano govori o umetnikovem poslanstvu. Kakšna mora biti umetnost?

„Pred vsem treba jasnosti, da ne govorim najprej o resničnih možnostih in pa o razpoloženju, ki so predpogoj vsake umetnosti in vsacega ustvarjanja v obče. Kako naj moli človek Boga, če ga niti ne pozna, kako naj kaže, če niti sam ni našel, kako naj sveti, če je v njem samem tema ko v kozjem rogu? To povdarjam predvsem, ker je potreba jasnosti. Nadalje zahtevam, da mora biti umetnost etična, t. j. vzvišena, da gori ž njo in v njej vsa pesnikova duša, ker jo sili k temu veličastno spoznanje samo, ne pa da je navadna prostitutka, ki se prodaja in ščegeta poltnost. Veliki umetniki morajo biti sami veliki svetniki. Drugače niti mogoče ni. Seveda jaz ne trdim s tem, da bi morali pisati v samih dogmah etc., ampak da so polni Boga, ki napolnjuje vse, kar je pravega in zdravega... Zdravo in krepko življenje, polno jasnosti, resničnosti, krvi in smisla. To pa Ti pišem kar tako in ker me že dlje časa ne zapuščajo te misli.“

Tolika resnoba nas sili, da iščemo v Murnovi liriki tudi verske motive. Ne najdemo jih veliko – ali bolje: razsuti so po mnogih pesmih, kjer pa jih bolj čutimo kot slikovito čustveno slovensko folkloro. Vendar se je tudi ta fant v svojih najhujših težavah in stiskah znal skesan zbrati in se zateči po pomoč k onstranstvu. Že v pristrčni pesmi Na blejskem otoku dvajsetleten prosi Marijo svetlobe za svoje srce. Še zaupneje se zateka k nji v pesmih Pred mojo Marijo in Pred Marijo. V obeh je pred Marijino podobo (ali kipom) lučka – in vanjo zre pesnik, proseč razsvetljenja za pravo pot, pogum in moč za čednostno življenje. Otroštvo je pač s svojimi najlepšimi spomini, posebno na božične jaslice, klicalo za njim, blodečim in od greha ponižanim,

Pred Marijo

I

Mene obdaja tema
blodnje in zmote globoke,
in k tebi iztezam roke,
kraljica mojâ!

Ah, ti moja mladost
z grehi ponižana,
ah, ti večna krepost,
tolikrat križana,
nazaj te želim!
Tu v samoti,
v smrtni tihoti
pred tabo klečim.

II

Plapolaj, plapolaj
večna luč pred Marijo!
Ah, srcu je tak tesnó,
plapolaj luč pred Marijo!

Skrivnostni mir, sveti mrak...
Čarobno se lučka utrinja...
Lahko dviga se, pada spet...
Smrtna senca izginja -

Župančič je ob tej pesmi vzkliknil: „Samo vzdih, nič drugega, in vendar iz dna srca...“

Posebno mesto v Murnovi poeziji ima trodelna, 44 verzov dolga pesem *Fin de siècle*. Lahko bi rekli, da je to najmočnejša njegova izpoved. Naša literarna zgodovina jo je označila kot „izraz globoke moralne depresije“ in ji skušala tudi ugotoviti ozadje. Baje jo je Murn napisal po obisku javne hiše, ko je v tisti „nizki noči“ zgubil vse, kar mu je bilo sveto, drago in ljubo. Pod njim se je razmaknil „prepad najpodlejše vsakdanjosti“. Finale tega cikla je ena sama obtožba zapeljivcev in ena sama želja po begu iz teme in zlobe v nedolžno, srečno otroštvo. Zanimivo je, da Murn *Fin de siècle* ni odbral za Poezije. Mogoče se mu je pesem zdela pretesno povezana z okoliščinami, ki so jo rodile.

Fin de siècle

III

Srce je žalostno in holno od tesnobe,
duha objeti duša hrepeni
v življenju nenasitne, mračne zlobe,
na potu, ki mu solnce ne blešči.

Kar vzeti more se, to ste mi davno vzeli,
kar netilo, ne gane več srca;
z roko pregrešno vi razrušiti ste smeli,
kar se postaviti nič več ne da.

— — — — —

Srce je žalostno in išče si rešitve,
oklenit se duha duh hrepeni
kot čudapolne, pol pozabljene molitve
iz davnih, davnih, srcu milih dni.

Druge Murnove razpoloženjske pesmi – najštevilnejše v njegovem opusu – so manj mračne. Značilnost in lepoto jim daje prepletanje osebno-čustvenih izpovedi s podobami iz narave. Mogoče prav te pesmi opravičujejo za Murna pridevek „najprisrčnejši slovenski lirik“. Osnovni ton jim je seveda otožnost. Že naslovi kažejo, koliko tišine, plašnosti in samotnosti je bilo v Murnovem srcu: Ko dobrave se mračé; Kdo v breglasno to noč; Ne vem, kdo bolj je tožen; Pa ne pojdem prek poljan; Prišla je jesenska noč; Dolga, dolga je zimska noč. V to vrsto spada tudi kratka Tam zunaj.

Tam zunaj

Tam zunaj že tulpe žarijo,
prsteni nad poljem gre vzduh,
vse bilke od solnca bleščijo
in sveti od solnca se plug.

Ni mi dobro. Jaz venem in hiram
in moč ni iz tvojih bližin;
živim, ah, in zraven umiram
po blesku gora in dolin.

Globoke, elementarne ljubezenske lirike je pri Murnu mnogo manj nego bi pričakovali od njegovih let, zlasti če pomislimo na župančiča. Vsaka mlada lepotica je zbudila njegovo pozornost, in po vsaki je hrepenel, najrajši v slogu ljudske pesmi. Deklice imajo razna imena: Marica, Ana, Alenčica, Emila, Berta, Tinka – in seveda Alma (Souvan), ki jo edino dobro poznamo.

Med pesniškimi tovariši podobne usode – tj. zgodnje smrti – je bil Murn najčistejši lirik: manj meditativen in discipliniran od Ket-

teja, manj trpek in vizionaren od Kosovela, bolj povnanjen in svetlejši od Balantiča. Njegovo pojmovanje poezije se povsem ujema z romantično in novoromantično teorijo lirske pesmi, ki je umetnost samote. Le v tišini in samoti lahko pesnik sliši svoje srce. Lirska pesem ne poučuje, ne rešuje nobenega vprašanja, ne loteva se družbenih, političnih, verskih, npravstvenih ali drugih problemov, ker po svoji naravi ni poklicana kazati rešno pot niti posamezniku niti skupnosti. Lirska pesem mora vsebovati nekaj, kar je obče človeško, ob čemer lahko srce zadrhti, tako kot se razneži ob lepem svetu. To je ena najtišjih umetnosti.

Civilizacija 20. stoletja nas je s svojim hrupom in naglico oglušila. S ponujanimi gmotnimi dobrinami in s političnimi gesli nas je razsekala v množico posameznikov, ki se v hlepenju po boljšem mestu drug drugemu odtujujemo. Razjedata nas sla po uživanju življenja do skrajnih mej in strah pred smrtjo. Saj skoraj ne vemo več, kaj je tišina, samota in mirovanje. Izginile so kavarne, ni časa za obiske, za pisma. V sodobni literaturi za liriko skoraj ni več prostora. Ni to dokaz, v kakšno krizo je zašel človek? Srce je obmolknilo pod navalom praktičnega razuma, zato je današnji človek nemirnejši in nezadovoljnejši kot kdajkoli doslej.

Iz pesmi Josipa Murna Aleksandrova govori spomin, da je nekdanji čas dajal človeku višjo ceno in ga zlasti varoval pred utapljanjem v zadihano, brezimno množico. Zato nam je ta pesnik oaza čistega zraka in svežih barv v rastoči puščavi sveta.

Murnov literarni opus (pesmi, podlistke, prevode in pisma) je uredil Dušan Pirjevec. Razdeljen je na dve knjigi Zbranega dela, ki sta izšli 1954 v Ljubljani. Prva knjiga (Pesmi in romance. Lirske pesmi. Dodatek) obsega 506 strani (od 321. str. dalje Opombe), druga (Pripovedni spisi. Pisma. Dodatek) pa 529 strani (od 331. str. dalje Opombe).

SLOWACKEGA ODA NA SLOVANSKEGA PAPEŽA

IZ LETA 1848.

PAPEŽU JANEZU PAVLU II.

posvečamo —

prevajavec in uredništvo.

Juljusz Slowacki: Sredi neskladij udari roka Boga. . .

Sredi neskladij udari roka Boga

na ogromen zvon:

že za slovanskega papeža

je pripravljen tron!

On se pred meči ne umakne takoj

kakor ta Lah,

on drzno kakor Bog stopi v boj,

svet mu — prah.

Lica, od sonca mu razsvetljéna,

svetilka so vsem okrog,

za njim gredó, rastó z njim plemena

v luč, ki je Bog.

Na klic njegov, njegovo molitev,

ne le ljudje —

še sonce obstane na njegovo odločitev,

on dela — čudeže.

On se že bliža, delivec novi

vesoljnih sil,

v nas se umakne besedi njegovi

kri naših žil,

začnó nam svetlobe božje struje

teči v srce in sluh,

kar misel domisli v njem, izvršuje,

ker moč mu — duh!

A treba nam sil bo velikanskih –
gremó svet vzdigovát!
Glejte, že bliža se papež slovanski,
ljudstvu brat,
že čutimo balzame sveta se liti
v srca nam,
že jata angelov s cvetjem kiti
v njih prestol zanj.

Ljubezen razdaja kot orožje vladar
dandanašnji deli;
moč zakramentalna njegov je dar,
svet med dlanmi drži.

Golob mu beseda – z Besede poléti
oznanja na glas
sladko novico, da Duh že sveti,
ima svojo čast.
Nebo se nad njim v lepoti otvarja
na obe strani okol:
on, na prestolu stoječ, preustvarja
i svet i prestól.

On preko narodov bratskih oznanja
svetu vsevdilj,
da duhovi le preko grmad žrtvovanja
gredó v zadnji cilj.
Stalo v pomoč mu bo zakramentalno
narodov sto,
da delo duhov postane javno
pred krsto tu . . .

Iz ran sveta izžge vso bolezen,
vso črvojed,
zdravje prinese, razpali ljubezen,
odreši svet.
Pomete do čistega notranjost cerkvá,
poslednji hram,
Boga pokaže v stvarstvu svetá
jasno kot dan.

JULJUSZ SLOWACKI (23. 8. 1809 — 3. 4. 1849) je gotovo eden največjih poljskih pesnikov, saj si z Adamom Mickiewiczem delita prostor na samem vrhu poljskega Parnasa. Tudi Slovencem ni neznan. V času Moderne, v katerem je njegova blesteča beseda preletela celo sloves Mickiewicza, ga je prevajal že Vojeslav Mole, ko je za Ljubljanski zvon l. 1909 prepesnil eno njegovih najlepših ljubezenskih idil *V š v i c i*. Eno najbolj tragičnih njegovih zgodb *O č e t a o k u Ź e n i h* pa je za katastrofalni zlom Poljske države l. 1939 prepesnil in knjižno izdal Tine Debeljak (Ljubljana 1939) z esejističnim pogledom na Slowackega sploh. Pozneje je za Zgodovino poljske književnosti, ki jo je spisala v Ljubljani pred leti Rozka Štefan, prevel posamezne fragmente pesnik Lojze Krakar. Lani je izšel v Ljubljani v zbirki *Lirika zvezčič Slowackega* pesmi, ki sta ga priredila Rozka Štefan in Dušan Ludvik, pa zbirke še nisem dobil v roke. Pač pa sem v *Meddobju* (XV, 247/1975) — za 30-letnico slovenskega emigrantstva — objavil prepesnitev ene njegovih najbolj znanih pesmi *H i m n o o b s o n č n e m z a h o d u* kot tipično emigrantsko doživetje stvarstva, zdomske usode in Boga. Temu prevodu zdaj dodajam še to dozdej malo poznano odo na slovanskega papeža, ki jo je pred stotridestimi leti napisal iz svoje vizije kot utopijo pod naslovom *S r e d i n e s k l a d i j u d a r i r o k a B o g a*, pa je z nastopom 26. 8. 1978 krakovskega nadškofa kardinala Karola Wojtyła kot papeža Janeza Pavla II., namah stopila iz zakonnega poglavja Zbranih spisov na prve strani časopisov in revij in dosegla kot nepričakovano uresničenje utopične pesniške vizije svetovno popularnost.

Ta Slowackega pesem ni bila nikdar tiskana za njegovega življenja, temveč je kot nekončan in za tisk nepripravljen osnutek obležal v arhivu Ossolinskih pod številko 807. Najprej ga je izdal prof. A. Malecki v posmrtnih delih Slowackega (Pisma posmrtnie, Lwow 1866). Pozneje je rokopis natančno preučil prof. St. Kolbuszewski in analizo priobčil pod naslovom *Autograf wierszy Slowackiego Posrod niesnasków* (1957). Za novo izdajo Slowackega Zbranih del je nanovo skušal razluščiti zagoneten rokopis prof. Juljusz Kleiner (Dziela wszystkie, Wrocław 1960), in ga priobčil s komentarjem v zv. XII, str. 150—53, pod naslovom *D r o b n e p e s m i i z l e t 1 8 4 3 — 1 8 4 8*. Tako je pesem potisnjena nekako v dodatek med nekončane fragmentarne zasnutke v rokopisu, ki dopušča tudi več različnih prečitanih in tolmačenj. Zato je tudi več drugače. Tisk pesmi, kot je izšla v buenosaireskem poljskem tedniku *Głos polski* (24. novemb. 1978), je ponatis iz Kleinerjeve ureditve Zbranih del J. Slowackega, kot sem omenil zgoraj, in ki predstavlja dozdej najbolj znanstveno

dognano in na podlagi avtografa prečiščeno besedilo. Natis v tem zbranem delu je bila predloga za mojo prepesnitev.

Prof. J. Kleiner ugotavlja, da je ta pesem nastala „v drugi polovici decembra l. 1848“, kajti svojemu prijatelju pesniku Norwidu je Slowacki pisal 7. XII. pismo, v katerem mu opisuje revolucionarne dogodke v Rimu, pa nič ne omenja te pesmi, ki je po snovi in misli dopolnitev pisma. Zato jo postavlja v božični čas, naravnost v tiste dni, ko sem 130 let pozneje jaz prevajal to pesem po objavi v Glosu polskem, želeč jo objaviti že za novo leto, pa jo objavljam šele sedaj, hoteč se prej seznaniti z njeno literarno zgodovinsko problematiko v knjižnici Imena Ignacija Domeyki (ki pa je bila v poletnih mesecih januar-februar zaprta).

Kaj je dalo povod in navdih za postanek te pesmi? Leto 1848 je bilo revolucionarno leto, „pomlad narodov“, in Slowacki je pričakoval, da se bo revolucionarno gibanje razširilo tudi na Poljsko in zanetilo vstajo za osvoboditev Poljske. Kakor vemo, se Slowacki vstaje l. 1830 ni udeležil kot borec, samo „mimogrede“ kot kurir v inozemstvo, kamor je bil namenjen. Zato bi se pa zdaj hotel udeležiti osvobodilne borbe. Odpotoval je s tem namenom na Poznanjsko, ki je bilo pod nemško oblastjo, pa do vstaje ni prišlo; pač pa se je sestal s svojo materjo in se od nje zadnjikrat poslovil. Nato se je vrnil v Pariz in tam čez pol leta umrl (3. aprila 1949), torej dva meseca za našim Prešernom, od katerega pa je bil mlajši devet let.

Bilo je l. 1848 bučno za Slovane, saj se je tedaj sestal v Pragi prvi Vseslovanski kongres. Ta se je resda z neuspehom končal, toda ideja panslavizma je na novo vzplamtela. Da pa je S. prišel na idejo o slovanskem papežu, so mu navdih dali dogodki v Rimu. Tam je bil od l. 1846 na Petrovem sedežu papež Pij IX. iz Senigallije, ki je spočetka veljal za prijatelja italijanskega narodnega zedinjevanja in celo sprave z nastopajočim liberalizmom. Toda ob prvem silnejšem revolucionarnem gibanju proti vatiškanski državi je pobegnil iz Rima in se zatekel v napolitansko Gaeto, kjer je ostal do l. 1850. Pozneje je spremenil svojo prvotno liberalno usmerjenost in postal velik zagovornik avtoritete, papeške posebej, ter zaviratelj narodnostnih osvobodilnih gibanj, ki je obsodil tudi poljsko vstajo l. 1863. Razglasil je dogmo o Brezmadežnem spočetju Marijinem in sklical I. Vatikanski cerkveni zbor l. 1870, ki je razglasil nezmotljivost papeža, kadar govori ex cathedra. Doživel je razpad vatikanske države in se proglasil iz protesta za „jetnika Vatikana“. Vodil je tudi boj proti Bismarckovemu Kulturkampfu v Nemčiji. Umril je l. 1878. (Po poljski Veliki enciklopediji, tudi Renzi Dore I papi, 1947).

Slowacki je umrl še za časa papeževga eksila in ni vedel, kako se je nekdanji strahopetni „ubežnik“ spremenil v odločnega branivca legalnosti. Revolucijski nemiri, panslavizem in pobeg papeža so bili motivi nastanka te pesmi ter zlasti — notranji duhovni razvoj Slowackega samega, ki je bil prav tedaj v transu

ustvarjanja svoje velike pesnitve o Kralju Duhu z glavno historiozofsko mislijo o presnavljanju in prerajanju Duha v boljše človečnost. Tedaj je dobival videnja v obliki svetlobne povodnji neba, v kateri se mu razodeva On, ki ga še nihče ni videl, kar ga je napolnjevalo z grozo in samozavestjo. Čutil je posebno poslanstvo, glasiti svetu novo resnico in tajnost Duha, ki se razvija in teži k najvišji in najpopolnejši obliki v Bogu. Tega poslanstva izraz naj bo tudi postava njegovega slovanskega papeža, mističnega izpolnjevalca Slowackega poslanstva o preroditvi v Duhu in Bogu, tako človeka kakor Cerkve in vsega stvarstva.

Iz teh prvin — zgodovinskih in duhovnih — je nastal osnutek tega, danes tako zanimivega mističnega proročanstva, ki se zdaj izpolnjuje pred našimi očmi.

Kakor poroča Kleiner v svojem komentarju te pesmi, je mogoče brati pisavo in popravke na različne načine, kar spreminja nekoliko formo in par besedi. Kakor je videti takoj, ni dopolnjena četrta dvokitica, ki ima samo štiri verze, kar se nam zdi čudno pri jasni kompoziciji Slowackega pesmi. Razne inačice imajo tu dva nova verza: „*Takega duha kmalu uzreš senco / in potem lice...*“, ki ju pa Kleiner nikjer ne imenuje. Smatram, da je ta verz bil prečrtan in ga zato Kleiner ne jemlje v pošteve, kakor druge besedne popravke. Nekaj teh inačic je brezpomembnih in jih ne kaže navajati. Manj važno je, da ima v neki inačici papež „lica z besedo ožarjena“, drugje „s soncem“, nekje poročilo „s himno poletí“, drugje „z besedo poletí“. Važna pa je taka malenkost, kot so neke besede, ki so pisane v originalu z veliko začetnico, pozneje tiskane z malo, kakor: Papež, Slovanski, Božje, Duh... „*Panski*“. Ta zadnja beseda je lahko: *Gospodov* (z veliko) ali pa *panski*: gospodarjev, graščaka, pana. Ta razlika se vidi v razlagi tega verza: „*A trzebaz moci, bysmy ten Panski / dźwàgnenli swiat.*“ Če pišeš *panski* z malo, ga lahko razumeš: *a treba je sil, da bi dvignili ta panski, t. j. gospodarjev kapitalistični svet.* In tako se danes tolmači ta verz tam, kjer hočejo videti v papežu socialnega revolucionarja: *treba je moči, da vzdignemo ta kapitalistični svet, / torej zato, glej, tam gre slovanski papež, brat ljudstva.* Tu se ta stavek popolnoma lahko razlaga v smislu najradikalnejše „teologije osvobojenja“. In tako se tudi res razlaga. Kolbuszewski navaja Slowackega verz iz iste rokopisne pesmi (ki ga pa Kleiner ne omenja, zato smatram, da je v izvirniku prečrtan, ker K. govori nekaj o „opuščenem“ verzu), kjer bere: *on nam ne brani častiti drugega Boga.* Ta bi se po Kleineru moral brati: *on nam ne kaže...* in dostavlja: „*kajti papež je brat l j u d s t v a, nasprotnik p a n o v (kapitalistov) ter nam zato ne kaže častiti drugega Boga*“ (151).

Tako imamo v teh ponatisih vsaj ti dve važni inačici. Kleiner kot pravo identično jemlje ono s *Panski*, pisano z velikim P. To daje v religioznem smislu *Gospodov, božji svet.* Jaz sem se odločil za prepesnitev po tej *najnovejši znanstveni izdaji* na podlagi novega pogleda v rokopis.

* * *

Med tem časom, ko sem imel že prevedeno pesem, je izšel prvi slovenski „prosti prevod“ te pesmi. V časopisu Slovenski glas, ki navaja kot mesto izdajanja Celovec-Maribor-Celje-Ljubljana-Trst-Gorica-Zürich, 1978, st. 6 – je napisal nekdo članek Življenjski podatki novega papeža, v katerem omenja to „prerokbo Slowackega“. V dodanih Dopolnitvah in pojasnilih pa ponatisne v izvirniku poljski tekst, nato pa podaja slovenski tekst v „prosti poslovenitvi verzov“, kot pravi. Tak poljski tekst ni v Kleinerovi redakciji, ampak v eni starejših, ki sem jih analiziral prej. Po tem je delan tudi anonimni prevod. Neznanec je torej priobčil v javnosti svoj prevod pred menoj, ki sem ga hranil do zdaj za objavo. Naj dodam par opomb k anonimnemu prostemu prevodu. Ni vezan ne na metrum ne na rimo, hoče pa biti preveden v neki ritmični prozi, le parkrat poskuša ohraniti tudi rimo. Tudi, če dela po drugačni inaciji, bi ne moglo biti „lici vzradoščeno“, temveč kvečjemu „od besede razžarjeno“, po moji inaciji pa „od sonca“. Potem: „kajti vera je vse“ ne more nadomestiti smisla „kajti moč mu je čudež“. „Globinske moči“ naj bi bile „globalne“. Sporni, že omenjeni verz o papežu – socialnem revolucionarju je ohranjen pri njem v nerodnem prevodu: „Je treba sil, da bomo osvobodili / od oblastnikov obvladani svet, / zato prihaja slovanski papež, naš ljudski brat.“ Torej razlaga v smislu „panski“ in ne „Panski“ s sodobno tendenco, ki ne ustreza rokopisu. Dalje: „tudi on preustvarja svet in ljudi“, ni isto kot je mišljeno: na prestolu preustvarja tako svet kakor tudi tron, to je: svet in vatikansko kurijo, kot razumem. Poljska rima „glos-stos“ ga zapelje v slovensko rimo „glas-mas“, dasi ni isto „po zaslugi žrtvovanih mas“ in „grmade žrtev“. Tudi ne ustreza njegov prevod „pomagala mu bo zakramentalna / moč trpečih ljudi, / sila duhovna bo vizualna in / sila prelite krvi“ za misel, ki jo izraža izvirnik: „pomagala mu bo zakramentalna moč / sto narodov, / moč ta bo vidna pred krsto tu.“ Drugačna stvar je, kaj naj ta krsta pomeni, toda mimo nje prevod ne sme iti. Tudi se da razlagati drugače njegov prevod: „Glejte že vliva pomirjajoči balzam / v našo bol“ za izvirnik: „glejte, že vliva balzame sveta / v naša naročja.“ Smisel naj bi bil: že z vonjivimi dišavami napolnjuje naša naročja, naša srca; to pa more biti samo veselje naših src, kjer kitijo angeli z rožami njegov prestol. Kasteljanski prevod v prozi ta verz prevaja tako: cantan los pueblos del mundo / y en nuestros pechos / tropas de ángeles limpian con flores / un trono para él.“ Dasi tudi ta prevod ne zadovolji, je vendarle poudarjeno veselje in ne bol. (Zopet ga je zavela rima „lon-tron“.) Tudi prevaja oni manjkajoči verz pri Kleineru, vendar se mi zdi, da ne kaže „senco“ prevajati s „prividom“. Zadnja kitica pa je pregostobesedna. Ne vem, zakaj naj bi bilo treba glagol „pometa“ še dopolniti z besedo „odločno“, ki je ni v izvirniku, prav tako kratko beesdo „sien“ t. j. preddvorje, še podaljšati „s hodniki“. Zadnji verz, ki naj bi bil udaren konec pesmi, je podan razvlečeno opisno: „Boga pokaže v lepoti in umetninah

planeta, / v jasnosti sončnega dne“, za preprosti stavek: „Boga pokaže v ustvarjenju sveta / jasno kot dan.“

Boljši „prosti prevod“ iz poljščine v kasteljlanščino — traducción libre — je dal Doris Sagle (Glos Polski 23. marca 1979), ki je doslovni prozni prevod Lucijana Pfaffa prelinil v tekočo tu in tam tudi rimano kasteljansko poetično prozo. Pa ta prevod nas tu ne zanima, kvečjemu samo v primeru, ki sem ga navedel prej o pojmovanju balzama kot veselja naših src, kateremu sem se dal vplivati. Zanima pa nas komentar publicista Pfaffa, ki je prevod opremil z devetimi opombami. Te naj bi poudarile *koincidencijo* Slowackega prerokovanj z resničnim dogajanjem ob nastopu Janeza Pavla II. Je to kot neke vrste razlaganje Nostradamovih prerokb, kjer se v vsaki lahko najde kakšna sovpadnost dogodkov. Zanimivo pa le utegne biti, v čem vidi Pfaff izpolnitev napovedi, kar izpričuje jasnovidnost Slowackega vizij.

1. Bog je udaril na ogromen zvon, t. j. na zvon „Zygismundov“ v Wawelski katedrali, ki se redkokdaj oglasi, samo ob največjih praznikih in ob kronanju poljskih kraljev.
2. Ta je odprl vrata k prestolu in h kronanju.
3. Ne bo se umikal pred bojem kot Pij IX., „ta Lah“.
4. Globalne sile so zdaj ZDA in Sovjetska zveza.
5. Slovanski papež je v veselje vseh ljudi.
6. Odpre se nebo na obe strani: na svobodni svet in komunistični imperij.
7. Grmade žrtev so morebiti napoved nove vojne?
8. Krsta tu, naj bi bili krsti papežev Pavla VI. in Janeza Pavla I., kot da ju gleda pesnik pred seboj na trgu sv. Petra.
9. Čiščenje Cerkve naj pomeni latinsko-ameriška škofovska konferenca v Puebla.

To naj bi bile po Pfaffu skupne točke prerokbe in izpolnitve ob napovedi slovanskega papeža (decembra 1848) in uresničenem nastopu krakovskega nadškofa K. Wojtyła na napovedano mesto avgusta 1. 1978.

Naj za konec citiram sporočilo slov. anonimnega prevajavca, ki je v Evropi tesneje povezan s Poljsko kot mi tukaj, ko pravi: „Tako j po izvolitvi papeža za Poljaki doma začeli pošiljati to pesem prijateljem in znancem v svobodni svet, a seveda tudi v druge dežele vzhodnega bloka, posebno v Rusijo, kjer se je izkazalo, da je vizija Slowackega nezaslišano transparentna in je našla povsod odprta srca in odprte oči, saj je napovedal odstranitev „gnilobe in uničenje golazni“. Razumeli pa so komunisti, ki so širjenje teh verzov p r e p o v e d a l i.“

Pol leta po napisanju te pesmi je Juljusz Slowacki umrl v Parizu, kamor se je povrnil od obiska matere v revolucionarnem letu 1848. V vročici je diktiral svojo največjo in najmogočnejšo pesnitev *K r a l j a D u h a*, ki je ni končal. Pokopan je bil na Montmartrskem pokopališču in njegov tekmeč Adam Mickiewicz ga ni pospremil k grobu. Toda 1. 1855, pet let za njim, je umrl tudi A. Mickiewicz za kolero v Carigradu, ko je organiziral vojaški pohod nad Rusijo za osvoboditev Poljske. Tudi njega so pokopali v Parizu. Oba „vladarja duš poljske emigracije“, kot sta dobila naslov v literarni zgodovini. *K r a l j a D u h a*.

In kot taka so ju Poljaki odkopali in njun prah prenesli na Poljsko ter sta odslej pokopana kot taka k r a l j a d u h a v grobnici poljskih kraljev pod samo wawelsko katedralo. Pod isto katedralo, katere varuh je bil do zadnjega leta krakovski nadškof, kardinal K. Wojtyła, ki je od tod — od grobnice poljskih maziljenih in duhovnih kraljev — stopil v Rimu na Petrov sveti Sedež. Kot da je sledil preroški in pesniški viziji Juljusza Slowackega, ki je napovedal pred 130-timi leti v zgornji pesmi prvega slovanskega papeža Janeza Pavla II.

POSNETI SONETI

II

Dvakrat sem srežno Aheron preplaval:
na Orfejevi liri ubiraje
zdaj krike rusalk zdaj svetnic vzdihljuje.

(G. de Nerval, El desdichado)

V. Ivanov

LJUBOV

Debli zažgani od ene strele sva,
svečnik bora polnočnega v dva róga,
utrinka, ki jih tke noči preproga,
eno usodo iščoč izstrelka dva.

Konja, ki ena roka jih oba
brzda in ena izpodbada ostroga,
pogled, ki ga žarita punčic kroga,
drhteči krili angelskega sna.

Dve žalujoči senci, ki zastrli
sta veličastni marmornati grob,
kjer spi lepota starodavnih dob.

Ene skrivnosti sva dvoglasni grli,
jaz tebi, ti se meni sfinga zdiš.
Midva sva v dve smeri razpeti križ.

PERCHÉ NON FUORO A ME LI OCCHI DISPENTI

Zakaj mi ni hotela noč zasuti
oči, zakaj jim ni ugasnil svit,
da bi mi v dušo ne prišel privid
rekoč: „Povej, me tvoje srce čuti?“

Nove muke duša tedaj zasluti,
preplah se je poloti silovit,
da krikne: „Pomagaj, gospa, da vid
in jaz ne omagava v tej stiski kruti!“

A ti si oči in njo take pustila,
da Amorju se stoži, solz ga sila
preмага in glas zasliši se brezdanji,

ki pravi: „Kdor veliko bol trpiš,
njegá srce poglej, ki ga na dlani
smrt nosi razčetrjeno navzkriž.“

R. Lowell

A MOMENT

In ona meni: „Je kakšna bol večja
nego v bedi spomin na srečne ure?
Vprašaš, kdaj nama je ljubezen vzknila:
povedala ti bom pa vmes jokala.
Oni dan sva si čas kratila z branjem,
kako podleže Lancelot ljubezni.
Pač sva bila sama, a brez zle misli
in često se spogledala in zardela
ob tem, kar sva prebrala. Padla sva
v trenutku, ko ljube smehljaj poljubi
tak ljubimec. Moj drug na vek drhte me
poljubi na trepetajoča usta.
Galjot je bila knjiga in kdor jo je
napisal. Tisti dan nisva več brala.“

LA GÉANTE

V prasvetu, ko narava v stvariteljskem zanosu
vsak dan spočenja bitja, ogromna, da je strah,
v vas k ajdovski mladenki bi me Kupido nosil,
bi kot kraljičin maček ji predel pri nogah.

Bi gledal, kako z dušo se ji telo razcvita,
kako v neznanskih igrah prekaša se v močeh,
bi ugibal, če ji v srcu ogenj gori brez svita,
kadar ji vlažne megle zaplavajo v očeh.

Obhodil bi ji polni obris po mili volji,
splezal na vrh, kjer strmo koleno se pregiba,
in kadar jo poleti nezdravo sonce zgrudi,

da se lenobno trudna razklekne vznak med polji,
zaspal prost vsake brige bi v senci njenih grudi,
kot se vasica stiska, vsa tiha, k vznožju hriba.

Chr. H. v. Hofmannswaldau

VERGÄNGLICHKEIT DER SCHÖNHEIT

Sčasom bo blede smrti mrzla dlan,
Lesbija, tvoje nedrje objela,
ljubka korala ustnic bo zbledela
in topli sneg ramen bo prod hladan.

Milina in moč tvojih oči in rok,
ki vse uklanjata, se bosta vdali,
lasje, ki zdaj zlato se v njih zrcali,
strohne kot vse, čemur poteče rok.

Zastavna noga, glave drža mična:
prah bo noga in vsaka kretnja nična.
Boginja, tvoj oltar bo prazen štant!

Kar sem naštel in nisem, bo prestalo,
samo tvoje srce bo celo ostalo,
ker pač ni mišica, je diamant.

LA GRANDE

Zakaj ni ti klobučnik, ki se v sveteljskih svetlobah
V prazniku, ko danes v sveteljskih svetlobah
V sveteljskih svetlobah, da se sveteljskih svetlobah
V sveteljskih svetlobah, da se sveteljskih svetlobah
V sveteljskih svetlobah, da se sveteljskih svetlobah
V sveteljskih svetlobah, da se sveteljskih svetlobah

Y. Bonnefoy

LE BEL ÉTÉ

Ogenj je najinim dnem vlival nemir in polnost
in z mečem ranil čas vsak še bolj sivi zor,
veter je podil smrt po strehi najinih sob,
mrz se nama je vil krog src in ni odjenjal.

Prekrasno je bilo poletje, mučno in mračno,
ti si ljubila slast poletnega dežja
in si ljubila smrt, vzravnano nad poletjem
s plapolajočim praporjem pepelnih kril.

Takrat se je zgodilo, da si zaslutila
pečat, ki neprenehno črn se ti je kazal
v kamenju in vodah, v listovju in vetrovih.

Da, že tedaj je lemež ugriznil v prhko zemljo
in tvoj ponos je vzljubil tisto novo luč,
zanos, kot kogar strah je na poletnih tleh.

B. Brecht

UND NUN IST KRIEG UND UNSER WEG WIRD SCHWERER

Vojska je, riniti bo treba v klanec.
Sopotnica, ki si mi dala roko,
da ubereva pot ozko in široko,
drug drugemu učitelj in učenec,

na begu oba, oba za istim ciljem,
zdaj vedi, kar vem jaz: najin cilj pade,
če nama ni za pot. Če kateri pade
in tovariš ga pusti, ker za ciljem

slepo drvi, izgine cilj pri priči.
Kje bi povprašal, kam si se namenil?
In najsi tečeš, da znoj s tebe lije,

upehan končno obstaneš v sivem niču.
Naj razloži ti to namesto mene
ob temle križu muza poezije.

A. Rimbaud

LE DORMEUR DU VAL

Skozi zelenje v jasi vriska reka,
na bilke vesi krpice srebra.
S prešerne gore opoldan pripeka,
dolinica od žarkov brbota.
Kapa je zdrknila novaku z glave,
namaka tilnik v modri kreši in spi.
Bled kot oblak nad njim zeva sred trave,
na posteljo v zelenem luč deži.
Ko spi, ga ob nogah šop mečkov straži,
z nasmeškom spančka bolnega otroka.
Pokrij ga, prst, ga zebe v tenki suknji!
Vonj razgretih tal mu nosnic ne draži,
ko v soncu spi. Na tihih prsih roka
pestuje dve škrlatnordeči luknji.

THE SOLDIER

Iz vojske nisi odnesel zdrave kože.
 Kje je gibelin, ki ga Pesnik sreča
 na pragu vic? Kje vdova, da bi možev
 račun pri Bogu odplačala v svečah?

Daleč od Campaldina je kot cegel
 obležal; kraj pozna samo Archiano,
 ta izvira v Camaldoliju. Po snegu
fuggendo a piedi e sanguinando il piano

je vojak v lastni krvi utopil prsi.
 Ležal je do odjuge, ko so vali,
 tuleč ko ranjen zmaj, čez prod in čer

pridrli, strgali mu škapulir
 in pol truplo pol hlod do Stiksa gnali.
 Dva sla sta se za dušo bila s srpi.

P. B. Shelley

OZYMANDIAS

Brez trupa – kraj antična je dežela –
 stojita v pušči ogromni nogi od kamna.
 V pesku natrto obličje. Gube čela,
 hlad ustnic pričajo, da je tirana
 oblastiželjnost bral kipar globoko.
 Vklesana v mrtev kamen preživela
 srce je, ki jo je pojilo, in roko,
 ki osmešila jo je, bolj kot posnela.
 In na podstavku ta napis je vrezan:
 „Ime mi je Ozymandias, kralj kraljev.
 Silni, ki moja dela zreš, obupaj!“
 Le to se je ohranilo. Okoli kupa
 orjaške razbitine se razteza
 sam pesek, gladek, gol, brez konca in kraja

NATUR UND KUNST

Umetnost, zdi se, je naravi tuja,
 a koj spoznaš, da nista nespravljivi.
 Dvom tudi v meni se več ne protivi,
 privlači me obeh enako struja.

Seveda treba resnega je dela!
 Odmerjeni čas v vneti in marljivi
 službi umetnosti najprej preživi,
 pa bo narava v srcu prosto pela.

Tako je s to in vsakršno omiko:
 zaman, katerim je vsak post preoster,
 v čiste višine vzpenjali se bodo.

Žrtvuj se in zatajaj za stvar veliko!
 Le kdor se omejiti zna, je mojster
 in samo zakon nam odpre svobodo.

Michelangelo

GIUNTO È GIÀ 'L CORSO DELLA VITA MIA

Življenja tek sem dokončal. S težavo
 sem v majavem čolnu pripeljal tovor
 v skupni pristan, kamor dajat odgovor
 grem za blagó, če slabo ali pravo.

Domišljija mi je bila svetišče,
 umetnost sem postavil za malika.
 Zabloda je bila, zdaj vem, velika
 kot vse, kar človek sebi v škodo išče.

Načrtov in snovanj vesela leta,
 čemu? Skoraj vas dvojna smrt zamenja.
 Ubežim drugi, ko me prva ujame?

Duši že ni do čopiča in dleta,
 zazrta je v Ljubezen, ki razpenja
 roke na križu, da nas vse objame.

PASTOR QUE CON TUS SILBOS AMOROSOS
THE SOLDIER

Pastir, ki me milodoneči rog
je tvoj iz trdnega prebudil spanja,
ti, ki si palico si urezal iz panja,
ki meri šir tvojih mogočnih rok,

na mojo vero ozri se blagook,
saj sem lastnina tvoja, tebe ljubim,
za tvojim glasom pojdem, ti obljubim,
sled hočem brati tvojih lepih nog.

Čuj, pastir, ki te v smrt ljubezen žene,
naj trma mojih grehov ne plaši te,
saj vem, da k sebi vabiš obtežene.

Počakaj torej, moje čuj molitve...
Pa kaj blebečem! Ti da čakaj mene,
ko imaš za čakanje noge pribite?

T. Corbière

LE CRAPAUD

Popev v brezvetrju noči.

„Luna robi kovinski sij
na grmov zobčaste obrise.“

Popev... jek zdi se trdoživ,
zagozden pod kamnit masiv.
Utihne. Glej! V senci tišči se.

Krastača! – „V meni tvoj preplah
vojaka vdanega ne slutí?
Poet sem plešast, brez peruti,
slavec v blatu...“ – Groza in strah!

še poje. Grozno!! – Ni lep bas?
Ji ni oči preblisnil plamen?
Ne, mrzla odhaja pod svoj kamen.

Poklon! Krastača ta – sem jaz.

KAREL MAUSER IN FRANCE BALANTIČ

Slovenska kulturna akcija je izdala pesniško zbirko Karla Mauserja **ZEMLJA SEM IN VEČNOST**, kot svojo 102. publikacijo. Uredil Tine Debeljak, opremila Bara Remec. Buenos Aires, 1978.

Narava je vir, iz katerega se hrani poetična intuicija tolikih klasičnih, modernih in sodobnih pesnikov, predvsem pa je narava vir, iz katerega zajema romantika. Za romantike je duša podoba kozmične arhitekture; duša je posoda, v kateri gori ista božanska iskra življenja, kot gori v naravi. Podzavest je središče in najgloblja zbranost naravnega in božanskega; po nji je človek v stiku s kozmičnim ritmom življenja, ki je božanski ritem. Bog je prisoten v naravi, kot je lahko prisoten v človeškem srcu. Dualizem snovi in duha, telesa in duše — med njima je tesna povezanost, dostikrat dosegljiva v harmonično ubranost preko trdega boja.

V slovenski poeziji pomeni France Balantič zadnjo možnost takega razmerja pesnika do narave in božanstva. Njegova poezija nas zajame najprej v tistih občutenih idilah pomladi in jeseni, zorenja in presnavljanja, kjer je znal pesnik odkriti skrivnostne odtenke življenja, lepote in resnice. Potem pa se nad vso to občutenostjo razveji poduhovljenost in zavest absolutnega.

V podobnem romantičnem razpoloženju je spočeta tudi Mauserjeva pesem. Po eni strani sveže občutena narava, ki jo pesnik odkriva z realističnim izrazom in stvarnimi podobami, po drugi strani pa se doživlja, spočeta ob vtisih letnih časov, rasti, muževnosti in zorenja, rosnih jutrov, svetlih večerov, globokih noči usmerjajo v duhovnost. dvigajo v nadnaravo in v absolutno. Pesnik se giblje v razsežnosti dveh svetov — stvarnega in duhovnega — ki sta doživljajsko vzročno povezana. Spoznanje tega dualizma je poglobitvi Mauserjev nazor.

Balantič izhaja iz romantičnih izhodišč in že samo besedo napolnjuje z močjo eterične duhovne svetlobe. Svet okoli sebe raztelesuje in poduhovlja. Naravo vidi sicer v njenih stvarnih mejah in odnosih, ki so nedopovedljivo sveži, a jo doživlja samo kot pot do višje, metafizične stvarnosti. Lirični izraz se mu nenehno razrašča v duhovno vizijo. V sicer realističnem jeziku se mu plete privzdignjeno doživetje ljubezni, greha, smrti, Boga. In ker je to doživetje tako

čisto in osebno, ni v njem prostora za stvarnost sveta, za zgodovino, družbo, človeka. Balantičeva poezija je samo krik duše, razpete med zemeljskim in duhovnim, dramatično nihanje med enim in drugim ter končno prevesa v duhovno.

Primerjava z Murnom, kot je nakazana v spremni študiji zbirke, je otežkočena — Mauserja je mogoče bolj razumeti ob Balantiču. Res je narava v Murnovi pesmi osnovna in vseobsegajoča vrednota in pesnik dojema v njej nadzemske glasove; impresije se vrsté v realističnem, živo občutenem razpoloženju, ki ima smisel za nadstvarno, vendar je pesnikova poetična ustvarjalnost postavljena v čas. Murn išče v naravi globlje odmeve, a ti odmevi segajo v glavnem samo do neke ontološke globine. Tudi se mu narava dostikrat zlije z občutkom božjega — „Da obvaruje Bog / hudih ur ga, vetrov, / da povsodi okrog / zlije svoj blagoslov!“ — a pesnik se s tem približuje le občutju slovenskega kmečkega človeka, ki ga toliko ceni. Murnov čas je kozmični in bivanjski čas pomladi, poletij, ljubezni, zorenja, smrti. Formula za primerjavo Mauserja z Murnom bi bila: Murn = vtis + čas; Mauser = vtis + večnost. Murn ostaja s svojimi vtisi v bitni človeški, ljudski, ljubezenski stvarnosti in sploh v tisti značilni stvarnosti Moderne. Mauser se, nasprotno, dviga v mistično religiozno nadstvarnost in nadčasovnost.

Podobnost Mauserjeve poezije z Balantičevo pa ni samo notranja in idejna, ampak je mogoče s primerjavo obeh odkriti vrsto psiholoških in motivnih sorodnosti. Poleg bogatega jezika in svežine podob je za oba značilna neka vseprevejajoča žalost, melanholijska, nemir, sočutje z naravo.

Takole pravi Mauser: „Boli me / ta tihi pokop trave, / ki je zelena do zadnjega“ (str. 94); „Drevo na samem / mi budi žalost. / Sámó je v viharju, / sámó je v mesečini“ (28); „Jesen je spet v motnem nebu, / raztreseni so klici divjih ptic, / težko mi je kot v hipih po pogrebu“ (77); „Žalost / zmrzle krizanteme / joče v meni“ (100); „V junijski noči klasje dehti, / v junijski noči žalost zori“ (62). Balantič: „Z vetrovi ptiči so od nas odpluli, / vse bolj boli me njihov daljni val“ (Jesenski ognji); „Ljubim zemljó / bolešno...“ (Tožba neplodnega); „Bridko si kanila, jesen, v te dneve“ (Žalost za poletjem); „To jutro je polno samotnih trav“ (To jutro); „Za listja smrt sta srci občutljivi, / dekle...“ (Zadnji čas pred zimo); „Kakšna je žalost se razbohotila v meni“ (Sin).

Umiranje in minevanje v naravi je pesnikoma podoba lastnega umiranja. Skupni obema so tudi motivi samote, tišine, jesenskega občutja, zamaknenosti v dalje, otroškosti, večnosti. Ponavljajo se podobe večera, noči, mesečine, tlečega ognja, žerjavice, jutranje zarje, trav, zrelih plodov. Vseposod ista občutja narave in nadnarave — Mauserjeva Zimska pa je sploh čudovito podobna Balantičevi Mrtvi belini.

Dejal bi, da je Mauserjeva pesem ena od postaj tiste slovenske katoliške lirike, ki gre od Gregorčiča in Sardenka, preko Kocbeka in Vodnika do Balantiča in Truhlarja. V Mauserjevi viziji sveta je re-

ligiozna transcendenca nenehno prisotna. Tako se nam predstavlja Mauser predvsem kot pesnik poln vere in dojemanja božjega. Predmet njegove poezije je doživljanje duhovnosti, ničesar drugega ne potrebuje in ne išče, estetska lepota mu je daleč za tem, na nikogar zunaj sebe se ne obrača — čas je v njegovi poeziji prisoten brez predmetnih perspektiv, ni opredeljen s preteklostjo, ne s prihodnostjo.

Zunanja izraznost te poetične dejavnosti je realistična, a osnovno razpoloženjsko je pesnik usmerjen samo v idealni svet. Karel Mauser je — in v tem je podoben Francetu Balantiču in Antonu Vodniku — oddaljen od ljudi. Vodnikov spiritualizem je oddaljen tudi od narave in v tem različen od obeh. Citiram Mauserja: „Samoten sem, / vsak dan samotnejši“ (110); ali pa: „Roko sem dal vsem, ki jih ljubim, / in odhajam. / Ostali so daleč za menoj“ (119). V Mauserjevi poeziji ni ljudi, ni družbe, tudi ni zgodovine in slovenske preteklosti, ni zdanjosti zdomstva. Edina znana izjema je pesem *Mrtvi živim*, posvečena vetrinjskim žrtvam. Vse ostale pesmi zbirke so enosmerne: pot duha preko impresije in trenutka v naravi. „Nič več ne potrebujem za življenje... z obrežja h koči greva le še jaz in Duh.“

Bolj ko prebiram Mauserjeve pesmi, bolj me spominjajo na Balantičeve vtise iz narave v razdelku *Žarki*, pa tudi sploh na vsega romantika in ekspresionista. Vendar se je krhkosti takšnega pesnenja že Balantič živo zavedal, ko je zapisal: „Gledati moram, da ne zaidem v sentimentalnost in idiliko, kot v prvem delu. Težim naj v kolektivizem.“ Po drugi strani pa spominja Mauserjeva pesem na Balantiča iz Gonarskega zvezka, kjer pravi: „Zdaj lahko umrem, ne bojim se več smrti. — Častil Te bom z molkom. — Ljubezen do zemlje. — Himna naravi.“ Razume se, da Balantič ni tako premočrten, tako zožen, kot Mauser. V njem je ljubezen, strast, so notranji boji, je silnejši nemir, sem in tja večja bližina božjemu. V glavnem pa je tragično preminuli pesnik našel v tistih vojnih letih pot, ki ga je iz trde vsakdanjosti in usodnega časa vodila preko svežega doživljanja narave, preko idiličnega občutja domačega planinskega sveta v eno samo smer — v večnost.

Kot rečeno — ta poetika je pomenila zadnjo možnost v slovenski moderni poromantični in poekspresionistični poeziji. Teženje v harmonično vizijo onstran resničnosti sveta, ki je gotovo trajna tema vsake religiozne poezije, mora v naši katoliški poeziji po Balantiču najti nov izraz. In literarnozgodovinsko moremo uvrstiti Mauserja le sem, v katoliško poezijo — a že po Truhlarjevem modernejšem poetičnem izrazu.

Z Mauserjevo pesniško zbirko nismo dobili izvirno delo v tematiki slovenske katoliške lirike, dobili smo samo izredno svež poganjek na drevesu, ki je bilo vsajeno v letih med obema vojnama in se je razraslo sredi najhujših viharjev, v hrepenenjih, razočaranjih in novih usmeritvah. Mauserjeva pesniška zbirka bo pritegnila vsakega, ki išče v podobnem romantičnem zanosu tolažilo in umirjenje za duha. Ob Mauserjevih liričnih meditacijah, ki so primer čiste poe-

zije notranjih doživetij, ostane v nas vtis nečesa otožnega, želje po duhovni utehi. Mauser se zateka v naravo in se pogloblja v njene skrivnosti — v tem je izreden, individualen — od tu pa se usmerja v romantičnem refleksivnem zanosu v tisto metafiziko, ki je še vedno aktualna za katoliško poezijo, a zahteva danes od pesnika nov izraz.

KAREL RAKOVEC

BORIS PAHOR, SPOPAD S POMLADJO

3. predelana izdaja, Trst, samozaložba, 1978, 331 strani. Ppopad s pomladjo je prej kot kaj drugega erotična poezija, doživeta pa do zadnje besede izdelana himna prebujajočih se življenjskih sokov. Za zunanje ogrodje ji je vsakdanja ljubavna epizoda med povratnikom iz nemškega taborišča-krematorija, ki se zdravi v francoskem sanatoriju, in tamkajšnjo bolničarko. Gonilo romana pa je podpovršinsko dogajanje v protagonistu samem. Nekdanji deportiranec se skuša otresti morečih spominov in hoče zaživeti normalno človeško življenje. Oklene se ljubimkanja. Pošastne podobe iz taborišča ga ne vznemirjajo več tako pogosto in se začno umikati. Konec romana je odprt, a napoveduje dokončno uravnovešanje: povrnjenec je bil, nekje čisto blizu pravkar nanovo spočet“.

To skopo zunanje in notranje vsebinsko ogrodje pisatelj zapolni z nezadržnim usipanjem filmskih sekvenc (tako jih sam imenuje), zdaj sedanjih zdaj preteklih. Pisateljeva naloga je pisati in to Pahor zna, naj gre za prezebevaljoče deportirance v živinskem vagonu, sončni zahod, usodo Trsta, značaj doktorja Lebona, smisel-nesmisel smrti ali komaj zaznavne duševne vzgibe in telesne dotike in razmike. In prav znanje métierra rešuje in reši Pahorjev roman.

Kompozicijsko roman ni kaj več kot mozaik ali še bolje niz zaporednih prizorov in retrospekcij. Preplet preteklosti in sedanosti ni kontrapunktističen. Gre prej za dve melodiji, ki hočeta druga drugo preglasiti. Zgodba je premočrtna, brez zunanjih posegov, samo vsako toliko jo zadrže banalni nesporazumi, deloma resda izvirajoči iz obremenjenosti ljubimca. Ni nobenih vehementnih strasti ali tragičnih samoodpovedi. In navzlic navidezni mirnosti je vztrajno izrinjanje preteklosti dinamično in dramatično, tolika je moč pisateljeve zgovornosti. Pa tudi v globino Pahor ne reže. Refleksije, o katerih je bilo nekje

rečeno, „se hitro zadoščajo“, niso vedno konsistentne. Za smislom smrti Radko Suban, ki se je povrnil iz enega najstrašnejših taborišč, hote ne grebe, ker je pač materialist. Teologijo je bil pred leti zavrgel kot „nezrelo neslanost“. Noben bog, pravi, ne more najti cilja za dolgo vrsto vseh, ki jih je zadušil plin. Človek je skažena žival, ki je, ko je zagospodarila nad naravo, poblaznela od omamne slasti. Zato se v romanu tolikokrat ponavlja beseda vodoravnost. Vodoravnost živih mrličev v taborišču, vodoravnost bolnikov v zdravilišču in vodoravnost ljubimcev v seniku. Saj če sta trpljenje in smrt brez smisla, se tudi ni mogoče dvigniti v življenje (ker nevezano ljubezensko razmerje gotovo ni.) „Velika revščina je ljubezen takó na slami med vegastimi deskami, če ni vere, ki bi ji dajala goriva.“ Prav je povedal, čeprav je on mislil zaupanje in mu je beseda vera takorekoč ušla. In čutim, da v njem vera v resnici ni popolnoma zamrla, ko berem: „Ko bi bila Arlette ob njem, bi iz vedrega razpoloženja rekel, da se ljudje veselijo, ker so ostali živi in vidijo v betlehemskem detetu rojstvo novega upanja. Tako pa je ostajala res samo resničnost o mrazu, k bode v lica.“

OB PETINTRIDESETLETNICI KOČEVSKÉ IZJAVE DUHOVNIKOV IN BOGOSLOVCEV

(Donesek k Mauserjevemu življenjepis)

Ko sem prebral esej dr. Tineta Debeljaka ob izidu Mauserjeve pesniške zbirke *Zemlja sem in večnost*, sem v njem naletel na omembo Mauserjevega bivanja na Turjaku v času obleganja in potem njegove ujetniške poti v Kočevje in v Stično. Ob tem sem ponovno občutil, da moramo nekoč izreči utemeljeno sodbo o tisti izjavi in obljubi, ki so jo septembra 1. 1943 — pred petintridesetimi leti torej! — podpisali duhovniki in bogoslovci, partizanski ujetniki v Kočevju. Ker sta pri tem edeležena tudi dva slovenska pisatelja in pesnika, Karel Mauser in Edvard Kocbek, vsak na nasprotni strani, se mi zdi, da utegne zanimati tudi slovenske kulturnike, zlasti še, ker si spričo obletnice dogodka in omembe v posmrtni izdaji Mauserjevih pesmi, marsikdo utegne staviti vprašanje: kakšna pa je bila zadeva z duhovniško izjavo, katero je podpisal tudi Mauser in o kateri se je izrazil po svoje tudi Kocbek? Zato sem se odločil, da pošljem svojo razlago pod Zapise v Meddobje.

V Sajatovem Belogardizmu 2. izd. str. 606 stoji, da so omenjeni „prostovoljno“ podpisali izjavo in da „spoznavajo, po kaki izdajalski poti so hodili in kako so s svojim slabim zgledom zavajali na pot narodnega izdajstva nepoučeno kmečko ljudstvo in katoliško mladino“. In da so „priznali tudi, da je bila lažna njih trditev, da je bela in plava garda na Slovenskem ščitila vero in slovenske domove, ker se sedanje vodstvo bele in plave garde družijo z nemškimi nacional-socializmom.“

Izjava, ki jo je pribčil Saje v Belogardizmu, se glasi tako-le:

Razen belih poveljnikov in organizatorjev narodnega izdajstva je narodnoosvobodilna vojska na Turjaku ujela tudi skoraj celo četo belogardističnih kaplanov in bogoslovcev. Kaplani Franc Malovrh-Breznik iz Ljubljane, Ivan Lavrih, Tone Polda in Janez Bukovec iz Dobropolja, Jakob Mavec z Iga, Franc Malovrh iz Škocjana pri Turjaku in bogoslovci: Franc Jančar, Franc Stare, Franc Jakob, Zvonimir Goršek, Andrej Pogačar, Janez Musar, Leopold Potočnik, Janez Medved, Karel Mauser, Alojz Žagar, Ivan Pekolj, Rudolf Ropas, Jožef Vesenjajk, Franc Vidic, Ludvik

Jeza, Franc Zagoršek, Karl Pečovnik, Ivan Volk, Franc Lepdiček in Avgust Jambrovič so 23. septembra v Kočevju prostovoljno dali in podpisali izjavo, da »spoznavajo, po kaki izdajalski poti so hodili in kako so s svojim slabim zgledom zavajali na pot narodnega izdajstva nepoučeno kmečko ljudstvo in katoliško mladino«. Nato so priznali, da je bila »lažna naša trditev, da je bela in plava garda na Slovenskem ščitila vero in slovenske domove, ker se danes vodstvo bele in plave garde družijo z nemškimi nacionalsocializmom...« Svojo izjavo so zaključili z naslednjo obljubo:

»Zato se zavezujemo:

da ne bomo v ničemer več v svojem ravnanju, ne z besedo ne z dejanji škodovali osvobodilni stvari slovenskega naroda in njegovi edini pravi narodni oblasti na Slovenskem, Osvobodilni fronti;

da ne bomo nikdar več svojih opravi (prižnice in spovednice) in duhovniškega poklica sploh izrabljali v politične protinarodne svrhe in da se bomo v izvrševanju svojega poklica omejili zgolj na vestno vršenje verskih dolžnosti, ki nam jih nalaga;

da se bomo s takim svojim zadržanjem v bodoče izkazali vredne velikodušnosti, ki nam jo s sedanjim postopkom nasproti nam izkazuje slovenska narodna oblast Osvobodilne fronte.

Tako nam Bog pomagaj!«

Podobno izjavo so sestavili in podpisali tudi Pavlin Bitnar, dekan iz Črnomlja, Ivan Sitar, kaplan iz Ribnice, Ludvík Tomazin, kaplan z Blok, Boris Feme, kaplan iz Cerknice, in drugi ujeti belogardistični duhovniki.

Ti podpisniki so ob raznih prilikah naglašali, da so prostovoljno in iskreno podpisali citirano izjavo.

Nekritičen in nepoučen bralec občuti to izjavo kot nečastno, kakršna je sama po sebi bila. In da je bilo precej nezgledno, ker nihče preživeli kasneje obljube ni držal. To občuti bralec zlasti še zato, ker Saje napravljajo vtis, zlasti z besedami »Svojo izjavo so zaključili z naslednjo obljubo...«, kot da so podpisniki sami sestavili izjavo in obljubo.

Kot veste, to izjavo in njej sledečo obljubo razni titovski časnikarji od časa do časa privlečejo na dan in nam postrežejo z njo. Tako na pr. Janez Čuček v 15. nadalj. svoje reportaže »Sence preteklosti« v Ljubljanskem dnevniku sredi l. 1976 (kopija, ki sem jo dobil, nima datuma. Nekateri Muserjevi neprijatelji so jo širili po Clevelandu.) Mauser je za to Čučkovo reportažo zvedel. V svojem pismu od 29. nov. 1976 pravi: »V Ljubljanskem dnevniku me je našel tisti Čuček, ki je napadel tudi dr. Filipa Žaklja in Narodni odbor za Slovenijo. O meni pravi, da sem vodja slovenskih protikom. borcev, da sem bil zajet na Turjaku in da zapeljujem slovensko ljudstvo, itd. Pa sem tako blizu drugega brega, da mi niti ostre besede niti krivične besede ne spodnašajo nog.« (Vestnik str. 3-5, 1977, p. 42-43)

Zame ni dvoma, da sta se, neglede na Čučka in podobne reportažnike, omenjena izjava in obljuba vsako leto ob obletnicah Turjaka in Ko-

čevja vračali v dušo pokojnega Mauserja in morda precej krepko odmevali v njej. Vem, da je pokojni Karel rad pripovedoval, kako je bilo v obleganem Turjaku, kjer je stregel ranjencem; ne spomnim pa se, da bi kdaj govoril, kako je bilo v partizanskih zaporih v Kočevju.

Kot rečeno: izjava je bila sama po sebi nečastna za podpisnike. Toda pravičnost zahteva, da se ozremo na celotnost dogodkov tistih dni — od Mauserjevega odhoda iz dobrepoljskega Vidma pa do dneva podpisa. Samo v okviru takratnih dogodkov je mogoče pravično oceniti izjavo in obljubo in izreči čimbolj utemeljeno sodbo.

Mauser je skupaj z drugimi vaškimi stražarji Dobrepoljci odšel iz Vidma v nedeljo pop. 12. sept. in prišel zvečer na Turjak. V ponedeljek zjutraj so že bile v bližini gradu, zlasti na marofu, večje in manjše praske s partizani. V torek nato sta pesniško čutečega Mauserja vsekakor pretresla dva dogodka: da je partizansko vodstvo odklonilo turjaške civiliste za razgovore in zahtevalo oficirje. Ko pa ti pridejo, se nanje vsuje ogenj iz partizanskih mitraljezov, tako da so se komaj še mogli potegniti nazaj. In pozno zvečer je zvedel, da se bo skupina na Zapotoku umaknila proti Ljubljanskemu barju in da bodo poslej turjaški sami na terenu — v gradu, ki je obkoljen od vseh strani. Po negotovosti polni sredi zvedo nato v četrtek od deklet, ki so jih partizani poslali v grad, za padeč Grčaric in kaj se je tam zgodilo po vdaji. Pretresujoča vest, ki je v tistih dneh odigrala svojo vlogo! V petek za tem občutijo v gradu kanonado iz italj. kanonov. Položaj v gradu je bolj in bolj podoben peklu. Že prejšnji dan je pričelo zmanjkovati vode za 700 ljudi, grad vedno bolj poln dima in prahu, ranjencev vedno več. Mauser ima priliko videti junaštvo vaških stražarjev in poveljnikov, pa tudi malodušnost in brezbržnost. V soboto preneha vsaka misel na izpad. V gradu nastopa pravi pandemonij: stena za steno se drobi in ruši, celi stropi padajo na stražarje. V nedeljo dopoldne začno partizani vdirati v grad skozi odprtino, ki so jo napravili topovi. Ob enih pop. se branilci gradu vdajo. Zmagoslavja pijani partizani jih začno sprejemati z vso grobstjo, krutostjo in poniževanjem. Čez nekaj časa so priče groznemu prizoru: partizani enostavno postrele turjaške ranjence, 33 po številu, pri stari grajski lipi nasproti vhoda. Nato pa pobite zmečejo na voz, iz katerega teče kri v curkih. Medtem se začne povezovanje jetnikov po dva in dva in navezovanje na vrh. Tako zvezani in privezani se v procesiji začno pomikati proti Rašici in Laščam — na čelu partizani in partizanke z divjo harmoniko. V Laščah so jetniki predmet poniževanja in zasmehovanja na partizanskem mitingu. Zvečer pa odvedeni v silosne barake pod laško postajo. Drugi dan pride partizanska komisija, ki ukaže sortiranje jetnikov v štiri skupine, ena teh je duhovska. (To sortiranje imajo titovski zgodovinarji za sodni proces!?) Zvečer ženejo zvezane jetnike proti gozdu, na čelu njihovi poveljniki. Ko kmalu zaregljajo strojnice v gozdu, se vsakogar v tej nočni procesiji loti strahoten občutek, da se je spredaj zgodilo nekaj hudega in da njih čaka isto. Zaradi pobegov poženo partizani kolono nazaj za žico okrog barak. Dan nato partizani zopet izbirajo žrtve in odvedejo 60 najuglednejših med jetniki, med njimi tudi dr. Ludvika Kožuha, pod čigar vodstvom je Mauser stregel ranjencem v gradu.

Skupina je odgnana v gozd nad postajo, kjer kmalu zaregljajo strojnice... Preostala skupina jetnikov, še vedno zvezanih rok, čaka več ur na postaji, nato pa je s tovornim vlakom odpeljana v Kočevje. Telesno utrujeni in neprespani, lačni, še bolj pa žejni, ponižani in maltretirani, očitvidci pokolja ranjencev, predmet ponižanja in zasmeha na mitingu, njihovi poveljniki, organizatorji in ugledni možje odvedeni v smrt — cel niz strahotnih dogodkov in doživljajev je to bil — na vse to pa partizani takoj drugi dan po prihodu v Kočevje predložijo ujetim duhovnikom in bogoslovcem izjavo in obljubo v podpis.

Spričo tele zgoščene slike takratnih dogodkov — kdo bi si upal izreči očitek moralne krivde podpisnikom te izjave in obljube?

Vsebina izjave in obljube očitujeta znatno premišljenost in spretnost, ki jo je v tistih dneh zmogla sestaviti le skupina ljudi, ki je bila sposobna hladne preračunanosti: ujete duhovnike in bogoslovce izrabiti za svojo propagando. Obenem pa diha iz izjave in obljube politični namen: uničiti ugled duhovnikov za naprej ter onemogočiti njihov vpliv na ljudi.

Da je izjavo in obljubo sestavilo partizansko vodstvo, to je, kompartija Slovenije, je razvidno iz Kocbekove Listine na str. 314 in 315, v zaglavju za 24. sept. 1934. Kocbek piše: „Nobeden med njimi se ni upiral in ni pokazal niti najmanjšega ugovora besedilu.“ Torej je bilo besedilo izjave in obljube enostavno **predloženo jetnikom v podpis!** Nekaj strani prej (str. 308 zgoraj) pa pravi Kocbek: „Oproščeni duhovniki bodo morali podpisati izjavo, ki bo objavljena in nabita v kraju njihovega bivanja. Podobno bodo morali storiti tudi oproščeni belogardisti, posebno tisti, ki so imeli v svojem ponesrečenem gibanju kako vidnejšo vlogo.“ Torej: morali...

Za demokratičnega Slovenca zdrave pameti in dobre volje te Kocbekove besede prepričljivo povedo, da o kaki prostovoljnosti podpisovanja, ki ga omenja Saje in za njim razni Čučki, v tistih dneh ni bilo govora. (Kocbek sam je vsaj toliko dosleden na tem mestu, da nič ne govori o kaki prostovoljnosti.)

Potem ko navede, da ni nihče od podpisnikov ugovarjal predloženemu besedilu, navaja Kocbek pikre pripombe partizanov na račun podpisnikov. Na podlagi teh plete nato svoja razmišljanja: da so podpisniki pokazali nevredno dvoličnost „v uri golega, neposrednega soočenja z zлом“ — kar je samo po sebi dragocena oznaka partizanskega početja! Za hip se je Kocbek vendarle postavil na idejno stališče ujetih duhovnikov in bogoslovcev. Morda je ta oznaka bila izraz (njegovega) prepričanja na dnu njegove duše celo v tistih dneh? Toda samo od sebe se vsili vprašanje, zakaj ni Kocbek nakazal tudi psihološkega stanja podpisnikov v tistih okoliščinah.

Kocbek sam (p. 314 zgoraj) omenja v primeru zaslišanega Črtomira (t. j. Janeza Marna, pobeglega bivšega part. komandanta bataljona, od 1. marca 1944 pa do konca vojske poveljnika dolenskih četnikov) le-tega bojazen, ki jo je v tistih dneh pokazal pri zaslišanju in da sta bila Črtomirov strah in bojazen le paničen izraz notranje razdrobljenosti. Za tem pa celo navede razlago zanjo: Črtomirova politična nedoslednost je imela vzrok v anarhičnem in ciničnem osebnem življenju, pijači in ženskah. Vprašujem se, zakaj pesnik in pisatelj ter

eksistencialist-personalist Kocbek ni nakazal, da je bila post tot discrimina rerum tudi duševnost ujetih duhovnikov in bogoslovcev razdrobljena na kosce? V Črtomirovem primeru je to storil — morda zato, ker je bil do tedaj njegov idejni pristaš, namreč krščanski socialist! — ni pa storil tega v primeru duhovnikov. Na vprašanje zakaj ne, je možnih več odgovorov. Tudi tale: Mar je v tistih dneh občutje zmago-slavnosti oplazilo tudi Kocbeka, ki je tedaj kot izvršnik v vodstvu OF odločal o življenju in smrti turjaških jetnikov? In ta zmago-slavnost se je prikradla v njegov spomin še po letih, ko je svoji Listini dajal dokončno obliko? Pa bi pravičnost zahtevala, da bi se človek in krist-jan Kocbek ozrl na duševno stanje podpisnikov. Seveda pa, če bi se bil, bi bil moral navesti tudi razlago — kot v Črtomirovem primeru. Ta pa bi morala obsegati, da bi bila prepričljiva in v skladu z resnico, zgoraj navedena kruta dejstva, ki so jih podpisniki doživljali tistih deset dni pred podpisom izjave.

Ob razmišljanju o tem podpisu mi z vso silo stopajo pred oči od-stavki iz Solženicinovega Gulaga, ki povedo, kaj vse so priznali in podpisali zaslišanci pred sovjetskimi NKVD oficirji. In prav tako razna mesta iz knjige „7000 dni v Sibiriji“, ki jo je napisal bivši du-najski komunist Karel Steiner (Karlo Štajnar), čigar knjiga je bila tiskana v Ljubljani, založena pa v Zagrebu. In onako razna mesta iz knjige Angleža Roberta Conquesta „Izobčeni, izbrisani“ (Cankarjeva založba, Ljubljana 1972): kaj vse so pri zaslišanjih priznali in pod-pisali razni komunistični prvaki, ki so bili Stalinovi osebni nasprotniki!

S pokojnim Karlom Mauserjem sem bil l. 1949 sedem mesecev nepo-sredni sosed v 11. baraki spittalskega taborišča. Skoz leseno steno sva z ženo večkrat imela priliko slišati smeh in jok Mauserjevih prvih dveh hčerk. Večkrat sva se srečala pri vходу v barako. Spomladi in v zgod-njem poletju pa sva se nekajkrat pogovarjala zunaj pod oknom, ko je cepil in pripravljaval drva. Spomnim se, da mi je pripovedoval o Turjaku, zlasti natančno pa, kako je bilo v blokadi Jugoslovanske tiskarne 4. maja 1945, ker je „Slovenec“ prinesel poročilo o tretjemajskem pa-rlamentu. Zato sva se tudi v Ameriki srečavala kot stara znanca. Sicer sva bila v tej ali oni točki različnih mnenj — bil sem mnenja, da bi bil moral pok. Karel Mauser ostati nad raznimi trenji, nesporazumi in spori med Slovenci po svetu in biti združevalni dejavnik med nami, za kar je kot pisatelj in mojster slovenske besede, govornice in pisane, pa kot človek in kristjan imel vse lastnosti — a ob njegovi smrti smo čutili, da je bil in je last nas vseh.